

Жюль Верн.

За 80 день
кругом світа.

Роман.

Переклад з французької.

СКЛАД ВИДАННЯ
в Гуртовій Книжній Коморі
Т-ва „ЧАС“ у Києві.

Ціна 3 грн.

Жюль Верн.

За 80 днів кругом світу.

Роман.

Переклад з французької.

Видання
Т-ва „Час“
у Києві.

1919

Друкарня
Т-ва „Час“
у Києві.

1888

УТВЕРЖДЕНО МОСКОВСКИМ УНИВЕРСИТЕТОМ

1888

МОСКОВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Жюль Верн.

Коротка біографія й характеристика творчості Жюля Верна.

28-го лютого 1828 року, в французьким місті Нанті у місцевого крамаря Ернеста Франсуа Верна знайшовся хлопчик—Жюль. Батьки Жюля були заможні й нічого не шкодували для задоволення найменшого бажання свого коханого одиначка. В Нанті він одібрав середню освіту й року 1847 перебрався до Парижу, де, як того бажали батьки, студіював юридичні науки. Революція 1848 року зруйнувала матеріальне становище Вернів. Старий Ернест, не витримавши

занепаду свого господарства, тяжко заслаб і помер; невдовзі пішла за ним і його дружина. Жюль зостався сиротою.

1852 року він закінчив науку й що робив потім, до свого першого виступу на літературній ниві, невідомо.

Де хто висловлює гадку, що він за цей час багато подорожував, але цьому твердження немає ніяких підстав.

Відомо тільки, що Вері вже яко юриста й починаючий письменник з'являється в столичні краю з кінцем п'ятдесятих років.

З творів першого часу особливої уваги заслуговують його драматичні п'єски, які він писав разом з Олександром Дюма. Ці п'єски йшли в „Історичнім театрі“ й мали деякий успіх. Та „переломнича“ слава, звичайно, не могла задовольнити молодого автора.

В той час йому жалось дуже тяжко: його вигнали з кімнати, бо нічим було її оплатити, часом бракувало грошей на обід, не кажучи вже про якесь порадне вбрання. Не зважаючи на те, стремління до писання не давало Вернові спокою. І от ми знаємо, що він дуже часто приносив свої рукописи до редакції одного журналу для молоді, якого видавцем був Гетцель. Гетцель раз-у-раз повертав Вернові його писання.

Одного разу Жюль Вері запитав його в одній:—Наого ж оповідання вам треба? На яку тему?—На це Гетцель, якому вже надокучив Вері своїми творами, відповів йому глузуючи:

— Дайте щось надімарне. Мандруйте на небо й напишіть щось звідти, а до того часу прошу мене не заважати — й показав йому на двері.

— Гарзд — одмовив Вері і, повірившись о своєї хати, захопився писати оповідання „Подорож на місяць“.

Він уважно перечитав кілька книжок по астрової й по двох тижнях був уже знову в редакції з новим рукописом.

— Ви мені казали, щоб я написав оповідання, дія-б якого від'увалась серед імар,—звернувся він до Гетцеля.— Ось, як бачите, я сповнив ваш наказ. Сподіваюсь, що ви, принаймні, перочличете рукопис і не повернете його печитавим.

На цей раз Гетцель переглянув Вернове оповідання й був ним дуже захоплений. Він негайно закликав до себе артиста—малюра Ріу (Riou) й віддав йому „Подорож на місяць“ до ілюстрування.

Відомо, що Ріу ілюстрував і далі Вернові твори, вкуні з де-Півізем, діючи таким чином разом з Верном його широку популярність.

Проминуло кілька тижнів. Жюль Верн, не одержуючи ніяких відомостей від видавця, з заміранням сердечним прийшов до контори спитати про долю свого рукопису.

Важко переказати той настрій, який опанував Жюля, коли Гетцель подав йому чергове число журналу, в якому був надрукований початок того „захмарного“ оповідання.

Присуд Гетцелів був такий: „Ваше оповідання написано чудесно; мої діти читали його з захопленням; прислайте більше таких оповідань, а ще краще, навішіть на подібну тему великий роман для молоді; з вашого оповідання я вже бачу, що ви маєте хист і що ви вгадали, що може зацікавити молодих читачів“.

Ці слова визначили шлях творчості Верна. По кількох місяцях він привів Гетцелів свій роман: „П'ять тижнів на аеростаті“. Цей роман став за основу цегляну великої приязні межі молодим письменником і видавцем, а також—умови, на підставі якої Верн мусів що року подавати два томики нових творів.

Цю умову було списано 1864 року. З того часу Жюль Верн написав, а Гетцель видав по-над 84 томи.

Користуючись з наукового знання, з різних галузей науки, й виводячи його вибагливим беззручком на тлі поетичної вигадки, Верн писав на самі різноманітні теми, що видно хоч би з неповного й короткого огляду його творів, напр.: „Відкриття землі“, „Мандрівка кругом світу за 80 днів“, „80.000 миль під водою“, „Зімієла серед криги“, „Подорож на місяць“, „Чорна Індія“, „Шаровий дім“, „Замок на Карнатах“ і т. далі.

Цікаві, захоплююче написані романи принесли Вернові велику популярність, а ця остання збільшила число й вклад

видав його творів, в наслідок чого у Верна з'явився невин грошові засоби.

Він у той час був уже членом літературного гуртка Жорж Занд, а потім — Флоберівського. Та віякі нові літературні течії не збивали його з раз узатої стежки. „За одміними бігли одміни“, з'явився романтизм, досяг величезного розвитку й часом занепа, зацітали й відвітали натур-філософський, реалістичний та інші напрями, а Жюль Верн усе трамває одного, творачи школу „наукового роману“.

Придбавши собі кошти, Верн купив невеличку яхточку, що звалась „Святий Михайло“. Це була його єдина розвага. Йй він віддавався кожного літа під час вакацій. Року 1890 Верн одружився й перебрався жити в м. Нанті, купивши собі там гарненький котедж з садом і городом.

Обравши землякам на члена міського магістрату, він не пропустив ні одного засідання й виконував ретельно свої обовязки до самої смерти.

На сльмі літ Верн заслаб на очі й зовсім стратив зір.

Помер, після тяжкої недуги, року 1905 березня 11 в м. Нанті, де його й поховано.

Всякий, хто читав твори Верна, уявляв собі, що має справу з записками (в формі роману) якогось мандрівника, що надзвичайно багато подорожував.

А соравді він ніколи не виїздив за межі рідної Франції й, коли плавав по яких морях, то тільки по тих, що обмивають береги його батьківщини. І „80.000 миль під водою“ й „За 80 день кругом світу“ Жюль Верн об'їхав на карті, старанно зазначаючи на ній шмивльками з прапорцями (а то й без них) місце перебування чи то капітана Немо, чи то Філаса Фогга. Є напр., всі підстави думати, що XVIII главу роману „80.000 миль під водою“ він писав в-осени.

Так, прийшовши 18 листопаду до свого робочого кабінету, він записує ніби рукою одного з своїх героїв, професора Ароакса: „Другого ранку, 18 листопаду, я вже не почувів жадвої втоми“ й далі описує пригоди, що сталися з ним за той день; 26 листопаду він переходить на „Наутілюсі“ тропік Рака на 172^о довжини; 27—врониває нова

острови Гаваї, де був забитий дикунами славетний мандрівець Кук.

Так подорожував по всіх усюдах Жюль Верн разом з своїми героями.

Всі фантастичні „подорожі“ Верна мають вигляд справжніх подорожів. Писав він їх, як відомо, користуючись широко морськими картами, всіма славетними мандрівками, словниками, нотатками морських припливів і відпливів. З таких річей складалась його велика бібліотека на яхті „Св. Михайла“; такі самі речі має при собі й рукопис його „Місто в Сахарі“ — тут ми бачимо цілу визку чисел, плани морських і надземних шляхів, вирізки з газет і т. ин.

До кожного рукопису Жюль Верн доклав силу праці. Він уважно студював пам'ятку тому й щоб не вийшло ніякої помилки висав усі свої речі олівцем; переглядаючи свої рукописи перед тим, як здати їх до друку, він літеру за літерою обводив чорнилами, провіряючи таким чином кожне найменше слівце.

Освічені сучасники Жюль Верна поділялись на два ворожих табори: одні вважали його пророком, людиною — багатого на інтуїцію, другі — просто шахраєм, неможливим фантастом, що не знає міри своїм вигадкам.

В наш вік здійснених „Наутилусів“, широкого уживання електрики, майже повного опанування повітрям — можливий тільки перший погляд, погляд на Жюль Верна, як на великого пророка, поета науки.

Наукові романи Верна заволодали не одну юнацьку душу й прихилили до студювання природничих наук, з цим самим спричинившись до більшого їх розвіятку.

Філеас Фогг і Паспарту складають умову.

Року 1872-го в палаці, число 7, на вулиці Севіль-Роу, Берлінгтон-Гауз,¹⁾ жив Філеас Фогг, есквайр²⁾. Це був той самий дім, в якому помер року 1814 відомий Шерідан³⁾. Філеас Фогг вважався одним з найвидатніших членів англійського Реформ-клубу, хоча й здавалось, він не робив нічого такого, щоб звертало на нього увагу.

Так от, в колишньому помешканні одного з найкращих англійських промовців оселилась особа зо всіх боків дуже загадкова. Про Філеаса Фогга ніхто нічого не знав, окрім хіба того, що це була людина цілком порядна й один з найвродливіших джентльменів вищого англійського кола.

Говорили, що він дуже скидається на Байрона. Може й справді було щось спільне між славетним поетом і Фоггом, але тим часом в шановного джентльмена обидві ноги були в добрім стані⁴⁾, а його щокри прикрашали гарні бакенбарди, тоді як у Байрона лице було голене. До того всього Фогг цілком був позбавлений будлі-яких

¹⁾ Відомий палац в Лондоні.

²⁾ Титул — його мосць.

³⁾ Письменник і парламентський діяч.

⁴⁾ Байрон був кривий і тому припадав на одну ногу.

поетичних мрій й відрізнявся надзвичайною безсторонністю. Дивлячись на нього, можна було напевне сказати, що він проживе до ста літ і ані трохи не зостаріється.

Що містер Фогг був англієць в цьому не могло виникати ніякого сумніву; але чи був він корінним мешканцем Лондону, про це не було ніяких докладних відомостей. Ні на біржі, ні в банках, ані в конторах Сіті¹⁾ його не було видно. В доках і басейнах не стояли його кораблі, не чути було його ім'я й серед колеґій адвокатів, ні в Темплі²⁾, ні в Лінкольнс-Інні. Відомі ті товариства наукові й промислові, як от Королівський великобританський Інститут, Інститут Русселя, Літературний Інститут Заходу, правничий Інститут, Інститут мистецтва й наук, товариство гармонії, ентомологічне товариство та інші не знали його в складі своїх членів. Він не був ні промисловцем, ні торговцем, ані землевласником. Він був тільки-но членом Реформ-клубу.

Ця таємнича людина вступила до Реформ-клубу за рекомендацією братів Бартінг, банкірів, у яких Фогг мав вільний кредит.

Всі були певні, що містер Фогг має чимале майно, але про те, яке те майно, коли й при яких обставинах воно набуто, нічого не віддали навіть найдосвідченіщі люде. Знали тільки, що він не марнотрат, але й не скупий. Завжди, коли потреба була підтримати щось корисне чи шляхетне, він робив це, звичайно, не називаючи свого наймення.

Певне у всьому світі не було людини більш мовчазної, як Філеас Фогг. Говорив він дуже рідко, коли того вимагала нагальна потреба, й це

¹⁾ Осередок торгівлі в Лондоні.

²⁾ Палац правосуддя.

мовчання оточало його якоюсь особливою таємністю. Однак все що він робив,—робив одверто, але всі події завжди були надзвичайно розмірковані, такі одноманітні, що незадоволення уява намагалась по-за цими суворими рямцями знайти що-небудь инше. Можна було догадуватись, що він багато мандрував, бо ману обох половин земної кулі він знав як свої п'ять пальців. Здавалось, не було щонайменшого закутка земного, про котрий він не мав би найдрібніщих відомостей. І коли в клубі знімалось питання про якого-небудь мандрівника, що безвісти счез, містер Фогг кількома короткими, ясними й дотепними словами висловлював свої гадки й майже що року ці його гадки стверджувались, ніби він бачив те, про що говорив, другим, внутрішнім, зором. Неодмінно він повинен був зробити багато подорожів, принаймні у своїй уяві. Але за останні часи Фогг давно не виїздив з Лондона. Ті, що добре його знали, казали, що цього джентльмена можна зустріти тільки на тій дорозі, що простує від його оселі до Реформ-клубу, де він повсякчасно або читав, або грав у віст. Ця спокійна, мовчазна гра найбільш відповідала його вдачі. Він часто зигравав, але наслідки гри його не цікавили: він грав за-для самої гри й вигране віддавав на благодійні цілі.

Ні жінки, ні дітей, здавалось у нього не було, як не було й приятелів та близьких родичів. Жив він самотно в своєму домі, ніколи нікого в себе не приймаючи. Для особистих послуг він удержував одного служника. Снідав і обідав в клубі, а до дому вертався тільки за-для того, щоб рівно опівночі лягти спати. Він ніколи не користувався тими комфортабельними покоями, що клуб віддавав на ніч до послуг своїх співників. Вдома він пробував десять годин кожної доби, споживаючи цей час на сон та прибирання. Як місце

постійного гуляння йому ставала до послуг вхідна світлиця клубу або опасання, що оточувало будинок клубу, над яким підносився бельведер з блакитними шибками, підтриманий двадцятьма колонами з червоного порфіру. Клубова кухня, риба та молочня, постачали спожиток до столу містера Фогга.

Клубові лакеї, пишні пани в чорних фраках і полуботках з гетрами, подавали йому страви. Клубовий порселен й чудова білизна саксонського полотна, херес, портвейн чи клерет з льохів клубу, наляті в кришталеві шклянки та чарки, нарешті клубовий льод, привезений просто з Америки, з Канадських озер—все це було до послуг містера Фогга.

Як що жити в таких умовах означає бути ексцентричним, так тоді ексцентричність має власну приваду.

Будинок містера Фогга, не будучи занадто розкішним, задовольняв геть усім вимогам комфорту.

При таких його звичках обовязки служника не дуже-то складні, та проте від свого поодинокого слуги Фогг вимагав що найбільшої пунктуальности.

Не дальш, як в той самий день, з якого починається наше оповідання, цеб-то 2-го жовтня, Фогг відправив свого служника Джемса Форстера за те, що той подав йому до голення воду у 84° Фаренгайта, а не в 86°, як то було заведено.

В цей мент містер Фогг очікував нового слугу, якому було наказано з'явитись між одинадцятью та шістьма-дванадцятью годинами.

Він сидів у кріслі в зручній й поважній позі стуливши ноги, як вояк на параді, й поклавши руки на коліна, дивився на годинник дуже складної роботи, що показував години, хвильки,

секунди, дні, числа й рік. В одинадцять з половиною годин Фогг мав, як завжди, помандрувати до свого клубу.

В цю саме хвилину постукали в двері. Попередній слуга, Джеймс Форстер, з'явився на порозі кімнати.

— Новий слуга,—довів він до відому.

В кімнату ввійшов огрядний чоловік літ на тридцять і вклонився панові.

— Ви француз, і вас звать Дж-ном?—спитав містер Фогг.

— Жан,—пане,—як на те воля ваша,—Жан Паспарту¹⁾. Це прізвище так зі мною й застереглося, а дали мені його за мою здібність виплутуватись зі всякої біди. Вважаю себе людиною чесною, але маю довести вам одверто, що бував я у всяких бувальцях: був мандруючим співцем, їздцем у циркові, їздив верхи, як Леотар²⁾, ходив по канатові, як Бльонден³⁾, потім став учителем гімнастики, щоб як найбільше скористатись зі свого хисту, й наприкінці був по жарним у Парижі, й працював на багатьох значних пожежах, але п'ять років, як я покинув рідний край й, бажаючи спокою, став камердинером⁴⁾ в Англії. Тому, що я зараз без місця, а про містера Фогга всі говорять, як про найпунктуальнішого джентльмена об'єднанного королівства й як про домонтаря, так я й прийшов, сподіваючись зажити спокійно й геть позабути ім'я Паспарту.

— Паспарту мені підходить,—одповів джентльмен.—Мені про вас говорили, до того ж ви маєте добрі референції. Ви знаєте мої умови?

¹⁾ Passepartout—провоза, той, що скрізь і через усе пройде.

²⁾ Відомий їздець.

³⁾ Відомий канатоходець.

⁴⁾ Хатній служник, найблизчий до свого господаря.

— Так, пане.

— Гаразд. Яка у вас година?

— Двадцять дві хвилини на дванадцятую,—одповів Паспарту, зирнувши на свій величезний срібний годинник.

— Ваш годинник одстає.

— Вибачайте, пане, це неможлива річ.

— Він одстає на чотири хвилини. Але однаково. Досить знати ріжницю. Так от з одинадцятьох годин двадцяти шістьох хвилин ранку другого жовтня року 1872 ви в мене на службі.

По цім слові Філеас Фогг зівся з місця взяв лівою рукою свій бриль звичним рухом, одяг на голову й мовчки, подався з кімнати.

Паспарту почув, як грюкнули за ним двері, потім двері стукнули вдруге за Джемсом Форстером—і все затихло.

Паспарту zostався сам.

II.

Паспарту переконується в тім, що нарешті він знайшов свій ідеал.

— Слово честі!—промовив Паспарту, трохи опам'ятавшись після мовчазного відходу свого нового господаря.—Слово честі, я тільки й бачив таких людців, що у пані Тюссо.

Треба зауважити, що людці пані Тюссо не що инше, як воскові ляльки. У Лондоні вони набрали собі великої популярности й, справді, зроблені нею ляльки були дуже штучні й маломало, що не говорили.

За кілька хвилин розмови Паспарту встиг нашвидку, але уважно розглядіти свого будучого господаря. Скидався він років на сорок, був ставний й дуже вродливий. Трохи бліде обличчя мало вираз енергійний і шляхетний; на чолі не

було жадної зморшки, усі зуби були цілісенькі. Здавалось, він володів як не треба лучче тією здібністю „відпочивати під час діянки“, яка властива

Філас Фогг.

людям, що мало говорять, проте багато роблять. Спокійний, флегматичний, з поглядом ясним і міцним, містер Фогг уявляв з себе той закінчений

тип англійця, який навіки заховано талановитим пензлем Анжеліки Кауфман. У всіх випадках життєвих джентльмен цей заставався цілком урівноваженим, статковитим та пунктуальним. І, справді, Фогг був втілена точність. Це навіть одбивалось на його руках та ногах. В тому нема нічого дивного, бо як у людей, так і тварин частини їх тіла можуть виявляти пристрасті й духовні зворушення.

Філеас Фогг належав до тих математично достотних людей, які ніколи не квапляться, проте всюди встигають вчасно, не витрачаючи жадного зайвого руху. Філеас Фогг ніколи не робив непотрібного кроку, вибіраючи найкоротчу путь. Він не марнував жадного погляду, жадного руху. Ніхто не бачив його ніколи збентеженим, чи зхвильованим або завздто поспішним. Через все це зрозуміло, що жив він у самоті й не мав ні з ким ніяких стосунків, бо при стосунках з людьми раз-у-раз повстають якісь непорозуміння, з котрими доводиться рахуватись, а тому, що непорозуміння чинять усякі перешкоди, Філеас Фогг уникав тих непорозумінь, оскільки те було можливо.

Що до Жана Паспарту, справжнього парижця, то, проживаючи в Англії вже п'ять літ, він не міг знайти собі хазяїна до вподоби. Він не належав до тих Фронтелів чи Маскарілів з жорстким поглядом, котрі кидаються та за-високо несуться, а навспражки нічого не варті. Це був, навпаки, душа чоловік. Його привітне обляччя, трохи жагучі, випнуті наперед губи, ніби завжди готові до поцілунків чи до товариської бесіди, зразу наvertsали до нього сімпатію й довірря. Це була одна з тих лагідних, догадливих істот, котрі так міцно додержують дружби. В блакитних очах його завжди відбивались веселощі й задоволення,

повне, а червоні щоки давали йому змогу милуватись власними вилицями. Високий на зріст, з широкими грудьми й жилавий, він був сильний як Геркулес¹⁾. Його чорне волосся завжди було розкуйовджено. І коли стародавні скульптори знали вісімдесят способів упорядження волосся в Мінерви,²⁾ то для своєї шевелюри³⁾ Паспарту знав тільки один. Разів зо три гребінцем або щіткою по голові—й от тобі й готово.

Саме обережне міркування не припускало, щоби така жвава людина могла догодити містерові Фоггові й чи міг він бути остільки точним та ретельним, як цього вимагав його господарь? На це запитання можна було відповісти тільки після спроби.

З-замолоду життя його, як ми вже бачили, було бурхливе, кочове, й тепер він прагнув одпочити.

Наслухавшись про методичність і вславлену розважливість англійців, він перебравсь до Англії, але й тут йому не пощастило. Жив він вже в десятох господарів і всюди натрапляв на мрійників, або людей охочих до пригод, до мандрівок. Нарешті, його останній господарь, молодий лорд Льюнгферрі, депутат парламенту, часто вертався до дому після нічної гульні в Гай-Маркеті на плечах полісменів⁴⁾. Перш за все, аби мати змогу поважати свого господаря, Паспарту дозволив закинути кілька уваг своєму хазяїнові, правда, дуже напучуючих, та, на жаль, їх було злецько прийнято, й Паспарту мусів залишити службу. Прочувши, на той час, що Філеас Фогг, есквайр, шукає собі служника, зібравши відомості про

¹⁾ Грецький бог снаги, цеб-то фізичної сили.

²⁾ Грецька богиня мудрости.

³⁾ Прічіска.

⁴⁾ Вартовий.

цього джентльмена й пізнавши, як правильно й спокійно точиться життя в нього, Паспарту рішив, що ця посада саме підхожа йому. Як він найнявся про це ми вже знаємо.

І от коли годинник прозвонив пів на дванадцятю, Паспарту зостався самісінький на увесь дім. Негаючи, він зараз почав оглядати й, як слід, оббігав увесь дім од сутеренів аж до горіща. Геть усюди була пурітанська ¹⁾ чепурність, всюди панував надзвичайний лад. Дім склався на черепашку равлика, але ця черепашка освітлювалась і опалювалась газом. В другому поверсі Паспарту швидко знайшов призначену для слуги кімнату. Електричні дзвінки та хатній телефон з'єднували його з антресолями ²⁾ й першим поверхом. На камині стояв електричний годинник, з'єднаний з годинником в опочивальні містера Фогга. Обидві ці машини в одну й ту саму часинку відбивали одну й ту секунду.

— Це добре, це як раз до ладу — мовив сам по себе Паспарту.

Поверх годинника висів розпис його щоденних службових обов'язків. З восьмої до півдванадцятої вранці були розписані геть усі подробиці його служби; чай і ростбіф ³⁾ в вісім годин двадцять три хвилини. Вода для голення—в дев'ять годин тридцять сім хвилини, причісування—в дев'ять годин сорок хвилини і т. д. Потім з одинадцяти з половиною годин до півночі, коли Філеас Фогг лягав спати, так само усе було розписано, одзначено, упорядковано. Паспарту залюбки обмірковував

¹⁾ Секта пуританів визначалась надзвичайною чепурністю своїх звичаїв і життя.

²⁾ Покой, що міститься нагорі, в давніх випадку займають третій поверх.

³⁾ Печеня з філеяної частини ~~яловичини~~

увесь цей програм і хутко вивчив його на пам'ять.

Що до гардеробу містера Фогга, то він був гарний й складний: кожен фрак, жілет і ногавиці мали своє число, а в особливій таблиці було визначено, в який день, відповідно сезону, треба було подавати те або инше число вбрання. Такі самі таблички були й до чобіт.

Взагалі, цей дім, в котрому за часів вельми освіченого але метушливого й неухажливого Шерідана повинен був панувати надзвичайний безлад, тепер було комфортабельно¹⁾ обставлено. Книгозбірні й книжок не було, та в них містер Фогг не мав потреби—бо він міг користатись з двох бібліотек—Реформ-клубу, однієї літературної й з другої політичної та правничої. В опочивальні стояла металюва каса, своїм урядженням однаково забезпечена й від пожежі й від злодійства. Зброї й мислівського знаряддя не було. Все навколо свідчило про наймирніщі звички господаря.

Оглянувши все до дрібниці, Паспарту задоволений осміхнувся й весело промовив:

— От це по мені. До вподоби! Що лад—то лад. Ми швидко поладнаємось—хазяйновита й чепурна людина! Чиста механіка! Але що ж?—При добрій механіці й служити незлецько...

III.

В Реформ-клубі заходить розмова, яка може дорого коштувати Філеасу Фоггу.

Вийшовши з дому в одинадцять з половиною годин і, ступивши п'ятьсот сімдесят п'ять раз правою й п'ятьсот сімдесят шість лівою ногою,

¹⁾ Затишно, спокійно й зручно до всяких потреб життя упоряджено.

Філеас Фогг увійшов в Реформ-клуб і зразу повернувся до ідальної залі цього величезного будинку, що коштував не менш трьох мільйонів.

Десять вікон цієї розкішної кімнати виходили в чудовий сад, де вже помітно жовкло листя. Філеас Фогг сів на своїм звичайнім місці до застеленого для сніданку столу. На сніданок була риба з гостренькою підлевою, шматок червоного ростбіфу, пиріг з агрусом, шматок честера ¹⁾ й кілька чашок добрячого чаю, який прислали спеціально по замовленням Реформ клубу.

В дванадцять сорок сім хвилини він встав з-за столу й перейшов до вітальні, розкішної кімнати, прикрашеної картинами в коштовних рамах. Служник подав йому нерозрізане число „Times“ ²⁾. Фогг звиклою рукою розгорнув часопис і почав читати. В три години сорок сім хвилини він взяв „Standard“ і читав цю газету до обіду.

Обід одбувся так само, як і сніданок, з додатком лиш „королівської британської підлеви“.

В п'ять годин сорок хвилини після обіду містер Фогг знов перейшов до вітальні й цілком утопив очі в „Morning Chronicle“.

Через півгодини прийшло ще кілька членів клубу й притулились до каміну, де палав кам'яний вугіль. То були звичайні партньори Філеаса Фогга, такі ж охочі до вісту ³⁾, як і він: інженер Андрю Стюарт, банкири Джон Сьюліван і Самуель Фаллентен, бровар Томас Фланоган, Гот'є Ральд, одні з членів адміністрації англійського банку; — люде все заможні й дуже поважні навіть в Реформ-клубі, який налічує в складі своїх членів, що найвидатніших фінансистів і промисловців.

¹⁾ Гострий сыр.

²⁾ „Таймс“ — „Час“, „Штавдарт“ — „Зразок“, „Морнінг Хронікль“ — „Ранішні Звістки“ — відомі англійські щоденні газети.

³⁾ Картирська гра.

— В якому ж стані справа з крадіжкою, Ральде?— спитав Томас Флааноган.

— Що ж, банкові доведеться платитись,— зауважив Андр'ю Стюарт.

— А я гадаю, що нам пощастить зловити злодія. По всіх портах Європи й Америки розіслано найбільш досвідних шпигів і цьому панові навряд чи легко буде вислизнути з їх рук.

— Хіба ознаки злодія відомі?—спитав Андр'ю Стюарт.

— Перш за все, це не злодій,—серйозно зауважив Гот'є Ральд.

— Як не злодій? Дак він же вкрав п'ятьдесят п'ять тисяч фунтів стерлінгів в банкових білетах ¹⁾.

— Ні, не злодій,—стояв на своїм Ральд.

— Так хто-ж тоді?—запитав Джон Сьюлліван.

— „Morning Chronicle“ доводить, що це джентльмен,—приймав участь в розмові Філеас Фогг, здоровкаючись зі своїм товаришами.

Подія, про яку зараз точилась розмова, трапилась три дні раніш, 29-го вересня. Всі газети об'єднаного королівства на всі способи тлумачили цю подію. Велику паку банкових білетів на величезну суму в п'ятьдесят п'ять тисяч фунтів вкрадено було з конторки головного скарбника Англійського банку.

Тим, хто з цього дивувався, помішник директора Гот'є Ральд поясняв, що на ту хвилину скарбник вписував до книги рахунок на три мільйони шість пенсів ²⁾ і що за всім зразу не доглядиш.

Треба зауважити, що Англійський банк, ця поважна установа, ставиться до своїх клієнтів і публіки з надзвичайною делікатністю. Ніде нема

¹⁾ Фунт стерлінгів—козо 10 карб.=19 гривням.

²⁾ Дрібна монета.

дозорців, ні інвалідів, ні навіть ґрат. Золото, срібло, цінні папери лежать зовсім одверто. Честність кожного, хто заходить до банку рахується над усяке підозріння. Один з кращих знавців англійських звичаїв оповідає про факт, який добре висвідчує цю характерну рису Англійського банку. В одній залі банку він звернув увагу на грудку золота в сім чи вісім фунтів, яка лежала на конторці біля скарбника. Він взяв грудку в руки, оглянув її, тим часом у нього з рук взяв хтось другий, потім третій й таким чином грудка опинилась аж наприкінці темного коридору й тількино через добру півгодину її було повернено назад до скарбника. А скарбник за увесь той час навіть і голови не підвів.

Але 29 го вересня справа скінчилась инак. Куна білетів не вернулась і, коли чудовий годинник в головній світлиці банку вдарив п'ять годин, час, коли банк зачинається, дирекції довелось списати на видатки по рахунку втрат і збитків п'ятдесят п'ять тисяч фунтів.

Коли крадіж остаточно було стверджено, по всіх найголовніших портах, як от Ліверпуль, Глазго, Гавр, Суец, Бріндізі, Нью-Йорк та інші, було розіслано досвідчених шпигів. На випадок піймання крадіжника їм було обіцяно нагороду в дві тисячі фунтів стерлінгів, і, крім того, п'ять відсотків знайденої суми. Всім шпигунам доручено було пильно стежити за всіма приїжджаючими й від'їжджаючими подорожніми доти, поки не буде надано вказівок, які здобуде негайно почате слідство.

Треба гадати, як запевняв і „Morning Chronicle“, що злодій не належав ні до якої злодійської ватаги. В той день, коли трапився крадіж, в залі банку бачили пристойного й добре одягненого джентльмена, який довго похажав взад та вперед по

світлиці. Слідчій владі повелося навіть досить докладно встановити де-які його ознаки, про що й було оповіщено шпигів.

Цілком певна річ, що така надзвичайна подія стала сенсацією не тільки Лондону, ба й всієї Англії. Геть усюди провадились палкі суперечки про те, чи пощастить, чи ні поліції знайти злодія. Не диво, що й члени Реформ-клубу зацікавились цією подією, тим паче, що між ними був один з помішників директора.

Шановний Гот'є Ральд а-ні на хвилинку не припускав думки, що справа ця зостанеться не розкритою. Він галав, що обіцяна нагорода, як найкраще впливатиме на енергію й хвацькість шпигувів. Навпаки, Андр'ю Стюарт зовсім не поділяв цієї гадки. Суперечка тривала поміж джентльменами й на той час, коли вони сіли грати в віст. Стюарт сперечався з Фланоганом, Фаллентен з Фоггом. Під час гри вони мовчали, але поміж роберами¹⁾ спірка поновлялась.

— Я переконаний,—говорив Андр'ю Стюарт,—що всі шанси на користь злодієві.

— Кажіть?—одповідав Ральд.—Та він не зможе захватись в жадній країні.

— Ще б пак!

— Куди ж він, по вашому, поїде?

— Я не знаю, але земля досить простора.

— Була-колись!—стиха зауважив Філеас Фогг.—Вам здійсмати,—додав він, присовуючи карти до Фланогана.

Розмова на який час уцухла, але швидко відновилась.

— Чому це „колись“? По вашому земля зменшилась?—невгавав Стюарт.

— Без сумніву,—відповів за Фогга Ральд.—Земля зменшилась вже через те, що засоби для

¹⁾ Закінчена частина цілої гри.

руху в десять разів покращали, ніж вони були сто літ раніш, а це полегшує шукавину.

— Так само, як і втечу злодія!

— Ваша гра, містере Стюарте,—сказав Філеас Фогг.

Але Стюарт ще не був переконаний і, коли партія скінчилась, заговорив знову.

— Треба визнати, що ваш довод зменшення землі досить дивовижний, як що можна об'їхати за три місяці...

— Тільки за вісімдесят днів—одмовив Фогг.

— Справді, панове, за вісімдесят днів,—додав Джон Сьюліван.—З того часу, як почалась їзда на ділянці поміж Роталом та Аллагабадом на Великій Гіндустанській залізниці. „Morning Chronicle“ подає ось який обрахунок:

Від Лондону до Суецу через Мов-Сеніс і Бріндізі—

	7 днів.
„ Суецу до Бомбею (пароплавом)	13 „
„ Бомбею до Калькути (залізницею)	3 „
„ Калькути до Гон-Конгу (Китай) (паропл.)	13 „
„ Гон-Конгу до Йокагами (Японія) (паропл.)	6 „
„ Йокагами до Сан-Франциско (паропл.)	22 „
„ Сан-Франциско до Нью-Йорку (залізн.)	7 „
„ Нью-Йорку до Лондону (паропл і залізн.)	9 „

Разом . . . 80 днів.

— Справді, за вісімдесят днів! — Заговорив і Андрю Стюарт, не уважно здіймаючи зверхню карту.—Але тут не приймаються на увагу ні негода, ні противний вітер, а ні пригоди з поламами в дорозі...

— Все передбачено,—відповів Фогг, продовжуючи гру, бо вже спірка стала точитись і під час самої гри.

— А коли індуси чи індійці зруйнують рейки колії, нападуть на потяг, ограбують чи оскальпують ¹⁾ подорожніх?

— Все це взято на увагу, — ствердив удруге Фогг. — Два тузи — додав він.

Андр'ю Стюарт зібрав карти тому, що була його черга роздавати.

— Теоретично — ваша правда, містер Фогг, але на практиці...

— І на практиці так само, містере Стюарте.

— Хотів би я подивитись, як то воно вийшло-б у вас на практиці.

— То що ж, — поїдемо разом, от і побачите.

— Боже мене борони! Але я готовий битись об заклад на чотирі тисячі фунтів, що подорож при таких умовах неможлива.

— Цілком можлива.

— Коли так, то й спробуйте.

— Кругом світу за вісімдесят днів?

— Так.

— Що ж, я згоден.

— Коли?

— Зараз.

— Це безглуздя, — скрикнув Андр'ю Стюарт, якого почала вже дратувати впертість містера Фогга. — Краще будемо грати далі.

— Тоді роздавайте знову, бо ви передали, — відповів Фогг.

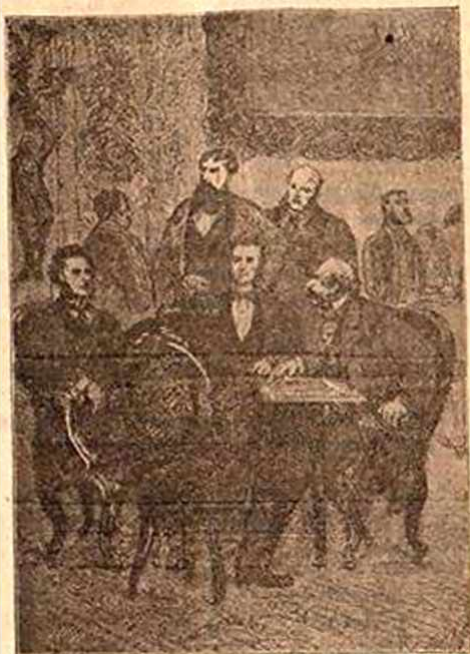
Андр'ю Стюарт ханкома зібрав карти, але раптом поклав їх знов на стіл.

— Ну, гаразд, містере Фогге, — сказав він. — Б'юсь об заклад на чотирі тисячі фунтів.

— Заспокойтесь, дорогий Стюарте, це не серйозно, — силкувався замирити Фаллеґтен.

¹⁾ Знінуть скальпи, щоб-то зріжуть волосся з голови вкупі з шкурою.

— Коли я кажу, що йду об заклад, то це завжди серйозно,—не вгавав Стюарт.

Філас Фогг йде у заклад.

— Добре,—сказав Фогг.—Панове, звернувся він до товариства.—В братів Бартінг є моїх двадцять тисяч фунтів. Я охоче ризикую ними.

— Двадцять тисяч фунтів!—аж скрикнув Джон Сьолліван.—Ставити таку суму! Т'адже всяка не-

передбачена забарка загрожує вам повною руїною вашого майна.

— Непередбаченого нема,—просто відказав Фогг.

Але ж, містере Фогге, ці ж вісімдесят днів визначені як мінімум...

— Добре розпорядженого мінімуму вистачить на все.

— Так, але ж, щоб його не перейти, треба буде плигати з вагона на пароплав, з пароплава знов у вагон...

— То я й буду стрибати.

— То жарти!

— Пристойний англійський джентльмен не буде жартувати, коли справа йде про таку поважну річ, як заклад. Я ставлю в заклад двадцять тисяч фунтів навпроти будь-кого, що об'їду навкруги світу за вісімдесят днів або й менш, щоб-то в тисячу дев'яťсот двадцять годин чи в один мільйон п'ятьдесят тисяч двадцять хвилин. Чи згода?

— Згода,—разом одповіли Стюарт, Фаллентен, Гальд, Сьюлліван і Фланоган, порозумівшись між собою.

— Добре,—сказав Фогг.—Потяг до Дувру відходить в вісім годин сорок п'ять хвилин. Нам я й поїду.

— Сьогодні ввечері?—запитав Стюарт.

— Сьогодні ввечері. Так от,—додав він, глянувши в календарик,—тому, що сьогодні середа, другого жовтня, в суботу, 21-го грудня, в вісім годин сорок п'ять хвилин ввечора я повинен бути в цій самій залі Реформ-клубу, в противному разі —двадцять тисяч фунтів, на які я маю біжучий рахунок у братів Бартінг, юридично й фактично належатимуть вам, панове.

— Ось вам чек на цю суму.

Про цей оригінальний заклад списали до протоколу й всі шість джентльменів зараз же

його підписали. Вигляд у Філеаса Фогга був спокійний. Звісно, він пішов в заклад не для того, щоб виграти, а поставив половину всього свого добра лишень через те, що другу він гадав витратити на здійснення цього занадто трудного, ба й не неможливого плану.

Інші джентльмени, здавалось, були схвилювані: Турбувала їх не велика сума грошей: битись об заклад при таких умовах їм було якось ніяково.

Вдарило сім годин. Містерові Фоггові запропоновано було прийняти гру, бо часу до від'їзду лишалось дуже мало.

— Я завжди напоготові, — відповів на це спокійний джентльмен. — Давінка. Ваш хід, містере Стюарте!

IV.

Філеас Фогг викликає з боку Паспарту надзвичайне здивування.

В сім годин двадцять п'ять хвилин гру в віст скінчили. Сховавши кілька виграних гіней ¹⁾ і попрощавшись зі своїми колегами, Філеас Фогг вийшов з клубу. В сім годин п'ятьдесят хвилин він уже був вдома.

Паспарту, що встиг уже докладно вивчити свої обов'язки й розпис дня, чимало був здивований, побачивши містера Фогга в такій незвичайний час. По розпису, що висів на стіні в його кімнаті, хазяїн мав прийти рівно опівночі.

Філеас Фогг увійшов в кімнату й покликав Паспарту.

Паспарту не відзивався. Це не могло до його стосуватись: ще не було півночі.

¹⁾ Монога, вартістю на наші гроші 20 гривень.

— Паспарту!—знов покликав Філеас Фогг, не підвищуючи голосу.

Паспарту увійшов.

— Я вас кличу вже другий раз,—сказав містер Фогг.

— Ще нема дванадцяти годин,—одповів Паспарту, держучи в руках свого годинника.

— Я знаю. Я не докоряю вам. Через десять хвили ми ідемо в Дувр і Кале.

— Переїздимо?—з якоюсь кривою усмішкою перепитав Паспарту.

Йому здалося, що він не дочув.

— Так,—одповів Фогг.—Ми ідемо кругом світу.

Паспарту витріщив очі й всією своєю постаттю уявляв безмежне здивування.

— Кругом світу!—пробелькотів він.

— В вісімдесят днів,—додав містер Фогг.—Через те нам не можна гаяти ні одної хвилини.

— А чамойдани?—спитав Паспарту.

— У нас не буде багажу. Ми візьмемо тільки сак ¹⁾. Покладіть туди по дві шерстяних сорочки й по три парі шкарпеток для мене й для себе. А що треба буде, ми купимо в дорозі. Візьміть також мій макінтош ²⁾ і плед ³⁾. Паспарту хотів щось сказати, але язик у нього став кілком. Тільки в себе в кімнаті він отямився й обезсилений схилився на стілець.

— Ог так окаязія,—промовив він.—А я сподівався на спокійне життя!

— Кругом світу за вісімдесят днів,—міркував він, складаючи замовлені речі в сак.—Божевільний мій хазяїн, чи що?... Та ні, це жарт! Ну в Дувр, в Кале! Це не біда! Це навіть цікаво. Погляну на

¹⁾ Подорожня торба.

²⁾ Резинова керей.

³⁾ Тепла хустка.

рідні місця. Може й до Парижу потрапимо. Дальше-ж не поїдемо... І що воно таке? Лишень сьогодні став в цього пана й він з уславленого домосіда вже перевернувся в мандрівника. Буває ж таке на світі!..

В вісім годин Паспарту спакував сак і, щільно причинивши свою кімнату, зійшов у низ.

Містер Фогг був готовий. Під пахвою він держав Bradshaw's continental railway Steamtransit and general guidel, ¹⁾ в якому міг знайти всі потрібні йому в дорозі відомості. Одчинивши сак, він поклав туди купку банкових білетів.

— Ви нічого не забули?—спитав він слугу.

— Нічого.

— Беріть сак та пильнуйте: там двадцять тисяч фунтів стерлінгів.

Сак мало не випав з рук Паспарту: ніби в йому було двадцять тисяч фунтів не папіряних грошей, а золотом.

Містер Фогг і Паспарту вийшли на вулицю. На розі Севіль-Роу вони сіли в кеб і у вісім год двадцять хв. вже були коло двірця Черінг-Крос.

Під дверима стояла босонога жebraчка з дитиною й простягала руку.

Містер Фогг виняв з кишені двадцять гіней, які виграв в клубі, і подав несчасній жінці.

Паспарту відчував, що очі його на мокрому місці. Вчинок Філеаса Фогга розмягчив його серце.

В пасажирському залі Фогг доручив Паспарту взяти два білети 1-ої класи до Парижу. Обернувшись, він побачив своїх колег.

— Я відіжджаю, панове. Консульські візи ²⁾ на паспорті, якого я взяв з собою, підтвердять вам, коли я повернусь, мою подорож.

¹⁾ Показчик шляху — провідник по світу.

²⁾ Посвідчення.

— О, містер Фогг!—промовив Готьє Рольд.—Це зайве. Ми цілком покладаємось на ваше слово.

-- Так буде певніше,—відповів Фогг.

Жебрачка.

-- Ви-ж не забувайте, що повинні вернутись...
—почав Андр'ю Стюарт.

— Через восьмдесят днів, 21 грудня 1872 року

в вісім годин сорок п'ять хв. увечері, — докінчив Філеас Фогг.

— До побачення, мої панове!

Містер Фогг і Паспарту сіли на свої місця. В вісім год. сорок п'ять хв. потяг рушив.

Була темна ніч. Сіав дрібний дощ. Філеас Фогг сидів мовчки. Паспарту пригнічений і ніби зачарований забився в куток.

Несподівано він скрикнув.

— Що з вами?—спитав містер Фогг.

— Я був такий схвилюваний, так поспішав, що забув...

— Що?

— Погасити газовий ріжок у себе в кімнаті.

— Він горить за ваш кошт,—сухо відповів містер Фогг.

V.

На Лондонському ринку з'являються нові цінності.

Філеас Фогг і не думав про те, щоб його від'їзд з Лондону міг когось зацікавити. Тим часом чутка про заклад швидко розійшлась по клубу й зробила велику сенсацію. Од членів підховили чутку газети, а з газет зацікавились закладом не тільки в Лондоні, а й по всьому об'єднаному королівстві.

Почались жваві суперечки. Одні брали сторону Філеаса Фогга, другі висловлювались проти нього.

„Times“, „Standard“, „Evening Star“, „Morning Chronicle“ і двадцять інших більших газет висловились проти містера Фогга. Тільки „Daily Telegraph“ трохи піддержував його.

Взагалі-ж містера Фогга називали маніяком, божевільним.

В перші дні де-хто ще був за нього. Це було переважно жіноцтво. Число прихильниць особливо збільшилось після того, як якась газета надрукувала портрет містера Фогга.

Були прихильняки й серед джентльменів, особливо серед читачів „Daily Telegraph“а. Але й цей журнал швидко став здавати.

Дійсно, 7 жовтня в бюлетені королівського географічного т-ва з'явилась стаття, автор якої обґрунтовано доводив неможливість вигодки Фогга.

Стаття наробила великого галасу. Газети її передрукували й акції Філеаса Фогга зовсім підупали.

В перші дні від'їзду містера Фогга багато людей пішло об заклад: одні за його, другі проти нього. На біржі він став цінністю й його ім'я котірувалось, як акції якогось великого підприємства. На Філеаса Фогга пішов попит, збут, номінально й з підвищенням.

Але через п'ять день після від'їзду, коли з'явилась стаття географічного товариства, попит зменшився. Філеас Фогг „впав“.

Лишень один лорд Альбермель, старий паралітик, незмінно стояв на боці Фогга. Він поставив за Фогга п'ять тисяч фунтів. Коли йому довели безнадійність і нерозумність вигадки, він одповідав: „як що це річ можлива, то добре, що першим виконає її англієць“. Філеас Фогг все „падав“. На сьомий день сталось таке, що його зовсім перестали „брати“.

В цей день о дев'ятій годині вечора директор поліції одержав таку денешу:

„Суец—Лондон
Ролану, директору поліції. Центральний заряд Скотланд-пласа. Пильною злодія, що був в банку, Філеаса Фогга. Очікую наказу про арешт в Бомбеї (Індія)

Фікс—сицик“.

Денеша мала свій вплив. Шановний джентльмен став банковим крадіжником. Його фотографію, що була виставлена в Реформ-клубі, досконально оглянули й визнали, що портрет Фогга відповідає всім прикметам, які мала слідча влада. Тепер спам'ятали кумедну поведінку Фогга, його одинокість, відлюдність, несподіваний від'їзд. Здавалось очевидним, що вся ця неможлива мандрівка, цей безглуздий заклад, були лишень засобом запаморочити й збити з пантелику агентів англійської поліції.

VI.

Обставини, при яких Фікс дав депешу директору поліції.

В середу, 9 жовтня об одинадцятій годині ранку в Суеці чекали пароплава „Монголія“, що робив регулярні рейси між Бріндізі й Бомбеєм через Суецький канал. „Монголія“ був крацій пароплав Східньої Компанії, який завжди йшов швидче встановленої для нього норми в десять миль за годину між Бріндізі й Суецом і 9,53 милі між Суецом і Бомбеєм.

На березі, серед великого натовпу тубольців та иншого люду зі всіх країн світа, проходились дві постаті й нетерпляче вдивлялись в далечинь, звідки мала прийти „Монголія“.

Один з цих люців був агент англійського консульства в Суеці, другий невеличого зросту, сухорлявий, з бистрими очима, вертлявий—агент поліції. Звали його Фікс. Це був один з тих поліцейських агентів, що їх було розіслано по всіх портах після відомої крадіжки в банку.— Фіксу було доручено нильно слідкувати за всіма пасажирами, що їхали через Суец. Коли-б хтось

здався йому підозрілим, він мав стежити за ним і очікувати наказу про арешт.

За два дні до того Фікс одержав від директора поліції прикмети крадіжника, тоб-то того добре одягненого джентльмена, якого бачили в день крадіжки в залі банку.

— Так ви кажете, пане консуле, перепитував він в десятій раз,—що пароплав не може спізнитись?

— Ні, пане Фіксе, по депешах вчора він був на широті Порт-Саїда. Сто шістьдесят кілометрів каналу для такого ходуна, як „Монголія“ нічого не значать. Кажу вам,—„Монголія“ постійно отримує від уряду премію в двадцять п'ять фунтів за економію двадцяти чотирьох годян.

— Пароплав іде просто з Бріндізі?

— Так. Він вийшов в суботу о п'ятій годині увечері. Будьте певні—не спізниться. Але от я не розумію, як ви знайдете злодія, як би й справді він був на „Монголії“.

— Цих людей, пане консуле, не стільки пізнають, скільки нюхом чують. Треба мати нюх. Я в своєму житті багато вже арештовував таких джентльменів, і, коли тільки крадіжник є на пароплаві, то вже він не вислизне з моїх рук.

— Бажаю вам успіху, пане Фіксе. Крадіжка надзвичайна.

— Артистична!—з запалом підхопив агент.— П'ятьдесят п'ять тисяч фунтів! Такі крадіжки бувають не часто. Злодії помітно дрібнішають і порода Шепардів виводяться. Тепер дають себе скарати за кілька мізерних шілінгів.

— А все таки трудне це діло. Зважаючи на описи, злодій цілком скидається на чесну людину.

— Злодії високої марки,—авторітетно одповів Фікс,—завсігди нагадують чесних людей. Людям

з підозрілим обличчям тільки й застається бути чесними людьми, бо інакше їх враз заарештують. Через те дуже уважно треба приглядатись до чесних обличчя. Я згожуюсь, робота ця важка, це вже не ремесло, а артизм, мистецтво!

Беріг все більше став оживать. Матроси ріжних націй, купці, фактори, артільщики, фелахи з'являлись цілими натовпами.

Погода була ясна, не холодна. Подимав східний вітер. Під блідим промінням сонця вирисовувались над містом мінарети. На південь тягся беріг до Суецької гавані. На легких хвилях Червоного моря носились рибацькі та каботажні кораблики. Де-котрі з них нагадували стародавні галери.

Фікс проходив поміж натовпом і наметаним оком сищика швидко й пронизливо оглядав той натовп. Вдарило десять з половиною годин.

— Чи прийде ж той пароплав коли? — первово запитав Фікс, слухаючи дзвін портового годинника.

— Тепер він уже близько, — відповів консул.

— А як довго він стоятиме в Суеці?

— Чотирі години. Йому треба взяти запас вугілля, бо до Адену 1310 миль.

— А з Суецу він просто піде до Бомбею?

— Так.

— Коли згодій на цьому пароплаві — міркував Фікс, — то він повинен зійти на беріг, аби иншими шляхами добратись до французьких, чи голандських колоній. В Англійській Індії він не може почувати себе безпечно. Коли-ж він задумав перебраться до Нового Світу, то дорога через Індію більш безпечна, ніж через Атлантичний океан.

Довго міркувати не довелось. Загук свисток і між берегами каналу вишляв величезний тулуб „Монголії“. Рівно в одинадцять годин пароплав

став на рейді й кілька човнів з пасажирами відплило до берега.

Фікс дуже уважно оглядав всіх пасажирів, які виходили на беріг.

В цей час підійшов до його якийсь європеець і держучи в руках паспорт, на якому, видимо, хотів поставити британську візу, в ввічливій формі запитав, де йому знайти канцелярію консула.

Фікс інстинктивно взяв з рук паспорта й швидко пробіг очима прикмети. З несподіванки він аж затрусився. Прикмети всі цілком відповідали тим, які він одержав з Лондона від директора поліції.

— Це ж ваш паспорт?—спитав він пасажир.

— Ні, це паспорт мого пана.

— А де-ж ваш пан?

— Та zostався на пароплаві.

— Бачите,—почав спокійніше Фікс,—необхідно йому особисто бути в бюро.

— Де-ж те бюро?

— Там, на розі площі,—промовив Фікс, показуючи на будинок, який був од їх за кроків двісті.

— Необхідно особисто йти панові?

— Неодмінно.

— Ну, то я піду за паном.

І, вклонившись Фіксу, він побіг назад на пароплав.

VII.

Зайвий доказ того, що паспорти не відповідають своєму призначенню.

Фікс миттю кинувся до консула.

— Пане консуле!—почав він, ледве переводячи дух.—Я маю певні підстави гадати, що наш крадіжник на „Монголії“

І Фікс розказав про свою зустріч з пасажиром.

— Дуже добре, пане Фіксе. Я не від того, щоб поглянути на того всесвітнього шахрая. Але чи прийде він до мого бюро. Мені здається, що йому нема рації залишати за собою сліди. Ви-ж знаєте, що паспортна формальність тепер не обов'язкова.

— Пане консуле, коли він дійсно сильний чоловік, то він прийде.

— Для того, щоб покласти візу?

— Так. Запевняю вас, що він виконав всі формальности. Пашпорти-ж для того й видумано, аби плутати чесних людей і сприяти злодіям... Сподіваюсь, ви не покладете візи?

— Через що? Коли паспорт формальний, то я не маю права в цьому відмовити.

— Але-ж, пане консуле, мені треба задержати його на якийсь час, поки я не одержу наказу з Лондону його заарештувати.

— Це ваше діло. А я не можу...

Консул не скінчив своєї мови. В двері постукали й слуга ввів двох чужинців. Один з них подав свого паспорта й лаconiчно попросив покласти візу. Консул взяв паспорт і уважно оглянув його. Фікс з кутка стежив очима за чужинцем...

— Ви Філеас Фогг, есквайр?—спитав він.

— Так, пане консул,—одповів джентльмен.

— А цей чоловік, ваш слуга?

— Так, він француз. Звуть його Паспарту.

— Ви їдете з Лондону?

— Так.

— І куди?

— До Бомбею.

— Добре. А ви знаєте, пане, що ні віз, ні, навіть, паспортів закон вже не вимагає.

— Це я знаю. Але ваша віза повинна свідчити, що я сьогодні переїхав через Суец

Консул зробив помітку на паспорті, приклав печать і повернув паспорт назад. Містер Фогг ввічливо вклонився й вийшов з бюро вкупі з Паспарту.

— Ну? запитав Фікс.

— Що-ж, він має вигляд дуже порядної людини—відповів консул.

— Можливо. Але не в тому річ. Чи не вважаєте ви, пане консуле, що цей надто спокійний джентльмен цілком скидається на того крадіжника, прокмети якого у мене в кешені?

— Погоджуюсь...

— А я так зовсім переконаний, що це він... Свого слугу він назвав французом, а француз не втерпить, щоб не побалакать... Прощавайте, побіжу шукать.

Тим часом містер Фогг, давши де-які накази Паспарту, сів в човен і вернувся на „Монголію“.

В своїй каюті він витяг записну книжечку й став провіряти записи.

Од'їзд з Лондону—середи	2	жовтня	8	г.	45	х.	в.
Пр. до Парижу—четвер	3	„	7	„	20	„	р.
Од'їзд з Парижу	„	„	8	„	40	„	„
Пр. до Турину—п'ятниця	4	„	6	„	35	„	„
Од'їзд з Турину	„	„	7	„	20	„	„
Пр. до Бріндізі—субота	5	„	4	„	—	„	д.
Одход „Монголії“	„	„	5	„	—	„	в.
Приб. до Суецу—середи	9	„	11	„	—	„	р.

Разом 158¹/₂ год.—6¹/₂ днів.

Ці замітки містер Фогг виписував стовбчиками й через те кожную хвилину він міг стежити, порівнюючи з офіціальним розписом, чи наганяє час, чи спізнюється. Тепер він записав годину,

коли пароход прибув до Суецу. За сім день по-
дорожі не було ніяких пригод і через те ні од-
ної години часу не було ні програно, ні виграно.

VIII.

Паспарту балакає більше, ніж слід.

Фікс швидко відшукав Паспарту на надбе-
режжі. Той ходив вперед і назад та оглядався
навколо, бо в нього не було умови, щоб у дорозі
не бачити нічого.

— Ну що, пане, положили візу?—запитав Фікс.

— А, це ви! Дякую тепер все гаразд.

— Оглядаєте місто?

— Так. Знаєте, ми так швидко їдемо, що мені
здається, ніби я маандрую у сні. Ми зараз в Суєці.

— В Суєці.

— В Єгипті, значить?

— В Єгипті.

— І в Африці?

— В Африці.

— В Африці!—сказав удруге Паспарту,—якось
не віриться. Подумайте, я гадав, що ми доїдемо
до Парижу. А тим часом я бачив Париж тільки
від семи год. двадцять хв. до восьми год. сорок
хв. і то між Північним і Ліонським двірцями. До
того-ж з коча під дощем. Шкода! Хоч би побува-
ти було на Пер-Ляшез і в цирку Єлісейських полів.

— Так ви дуже поспішаєте?

— Я то ні, а от пан мій то, не дай Боже, як
поспішає... До речі. Мені треба купити панчох і
сорочок, бо ми поїхали без нічого, з одним руч-
ним мішком.

— Я проведу вас на торговицю. Ви знайдете
там все, що вам треба.

— Дуже дякую!

По дорозі на торговицю Паспарту не переставав говорити.

— Як би тільки не сізнитись на пароплав.

— Часу досить. Ще нема дванадцяти годин,— заспокоював Фікс.

— Дванадцяти! Та всього ще без восьми хв. десять, — здивувався Паспарту, двілючись на свій величезний годинник.

— Ваш годинник ззаду,—сказав Фікс.

— Мій годинник? Родинний годинник, що достався мені від діда? Та він за цілий рік і на п'ять хвилин не сфальшує. Це справжній хронометр.

— Я розумію,—відповів Фікс.— На вашому годиннику лондонський час, а лондонський час ззаду від суецького приблизно на дві години. Варт переводити годинник по полудню в кожному городі.

— Щоб я та доторкнувся до свого годинника? Та ніколи?

— Тоді він не зійдеться з сонцем!

— Тим гірше для сонця. Воно й буде винно.

І Паспарту поклав свого годинника—певний, що правда на його боці.

Через кілька хвилин Фікс знов запитав.

— То ви кажете, що дуже поспішно виїхали з Лондону?

— Я думаю! В минулу середу несподівано в вісім годин вечора містер Фогг вернувся з клубу, а через $\frac{3}{4}$ години ми вже виїхали.

— Куди ж він їде?

— Все просто, кругом світу!

— Кругом світу!—здивувався Фікс.

— Ще й у вісімдесят днів! Він говорить, що це ніби-то якийсь заклад. Але я тому мало вірю.

— А він великий оригінал, ваш містер Фогг.

— Щоб пак!

— А багатий він?

— Очевидячки. І з собою він веде чималу суму в банкових білетах. На гроші він не скупиться. Машинистові „Монголії“ він пообіцяв доброго могоричу, коли в Бомбеї ми будемо раніш призначеного часу.

— А ви давно знаєте вашого пана?

— Я? Та я знався в той самий день, як ми відїхали.

Легко собі уявити, яке вражіння зробила вся ця балаканина на сищика, думки якого увесь час йшли в одному напрямку.

Цей несподіваний відїзд з Лондону так швидко після крадіжки, ці великі гроші, що було взято в дорогу, ці обіцянки машинистам могоричів, сама мета цього ексцентричного закладу, — все це переконувало Фікса й стверджувало його підозріння. Він ще повів балачки з французом і впевнився, що Паспарту не знав свого пана, що Філеас Фогг жив відлюдно, що його вважали в Лондоні за багату людину, що він був мовчазний, самовпевнений і тому подібне, нарешті, що він не виїде в Суєці, а поїде просто до Бомбею.

— Далеко той Бомбей?— запитав Паспарту.

— Ще далеко. Днів на дванадцять дороги вистачить.

— А де Бомбей?

— В Індії.

— В Азії?

— В Азії.

— А, чорт! — як далеко!... Знаєте, турбує мене той газовий ріжок.

— Який ріжок.

— Та в Лондоні, поспішаючись, я забув погасити в своїй кімнаті того ріжка й він горить тепер за мій кошт. Я вирахував, що це коштує два шілінги на добу, на шість пенсів більше, ніж я заробляю....

Ледве чи зрозумів Фікс подію з газовим ріжком. В голові його роїлись вже нові плани. Він порадив Паспарту поспішати з закунками, а сам знов побіг до консульства.

Тепер він був зовсім спокійний.

— Пане консуле, — сказав він, — сумніву нема, я попав на слід. Удає з себе оригінала, який взяв ся об'їхати землю за вісімдесят день.

— Хитро вигадано. Виходить, що він хоче вернутись до Лондону й тим способом збити з толку поліцію двох континентів! Ловко!

— Побачимо, — промовив Фікс.

— Але чи не помиляєтесь ви? — ще раз запитав консул.

— Ні, не помиляюсь. І Фікс став переказувати консулу свою балачку з Паспарту.

— Дійсно, — сказав консул, — все ж на його користь... Що ж ви хочете робити?

— Послати до Лондону депешу, щоб дали мені наказ заарештувати його в Бомбеї, самому сісти на „Монголію“, прослідити його до Індії й там, на англійській землі, ввічливо підійти до нього з наказом і покласти йому руку на плече.

Останні слова Фікс промовив холодним і спокійним тоном.

Попрощавшись з консулом, Фікс побіг на телеграф давати депешу, а через чверть години з невеличким клунком він був вже на „Монголію“.

IX.

Червоне море та Індійський океан сприяють замірам містера Фогга.

Перегон од Суецу до Адену має 1310 миль і пароплави компанії пропливають його в сто трид

пять вісім годин. „Монголія“ йшла швидче, як звичайні пароплави й через те повинна була прибути раніш визначеного їй по роспису термину.

Більшість пасажирів їхало з Бріндізі в Індію. Одні їхали до Бомбею, другі до Калькути, також через Бомбей, бо з того часу, як залізниця перетяла всю Індію, об'їздити увесь півострів було зайвим.

Між пасажирами „Монголії“ чимало було цивільних урядовців та військових всяких рангів. Одні з них належали до британського війська, виші служили в місцевому війську сіпайв. Переважно нарід був заможний. Все це товариство урядовців та військових, до якого приєдналось ще кілька молодих англійців, що їхали до Індії засновувати велику компанію, жило на „Монголії“ дуже добре. Персер, уповноважена особа пароплавної компанії, у всьому догоджав пасажирам. Ранком давали сніданок, о другій годині ланч¹⁾, в пів на шосту—обід, о восьмій годині—вечерю, й кожного разу столи мало не валились від самих різноманітних і вибагливих страв. Було на пароплаві й кілька пасажирок, що совістно міняли свої туалети двічі на день. Коли дозволяла година—грали музики й навіть бували танці.

Але Червоне море дуже вередливе й часом навіть небезпешне, як і усі, такі ж вузькі затоки.

Коли подимав вітер з боку Азії, або Африки, то кожен раз „Монголія“, гвинтове судно, яке мало довгасту форму веретена—дуже крутилось під натиском вітру збоку. Тоді дами ховались до своїх кают, припинялась музика, а враз з нею співи й танці. Та, не зважаючи на все те, пароплач йшов швидко вперед, до Баб-Ель-Мандебської протоки.

¹⁾ Другий сніданок після полудня.

Що ж в цей час робив Філеас Фогг? Можна було гадати, що він увесь час дуже хвилювався й турбувався, бояючись сліdkуючи за напрямком вітру, коли той міг пошкодити ходові судна, та за дрібними хвилями, які в безладді розбивались коло судна й могли зіпсувати машину, примусивши тим „Монголію“ затриматись у якомусь порті.

Але нічого того не було помітно. Коли він і думав про це все, то в усякім разі того не виявляв. Він був все таким-же холодним, урівноваженим та безстороннім членом Реформ-клубу, й наче ніщо не могло-б його здивувати або вивести з рівноваги, примусити його зважитись.

Він хвилювався не більш, ніж хронометр¹⁾ „Монголії“. На місток він рідко виходив. Він не стежив за Червоним морем, тим морем, що так багате спогадами далекого минулого, морем, на якому відігравались перші історичні сцени з життя людскости. Він не розглядав краєвидів, мальовничо розкиданих місцевостів по берегах.

Він не думав також про небезпеку цієї Аравійської затоки, про яку з таким острахом описують старожитні історики: Страбон, Едрізії, Артемідор та Аріель. Він забував про те, що давні старожитні моряки не виряжались в дорогу по цій затоці, не принеши спочатку змилювальних жертв богам.

Щож робив цей оригінал, сидючи весь час в каюті „Монголії“. Перш усього він справно чотирі рази на день їв, чому не могла перешкодити ніяка хвиля а-ні бокова, а-ні носова, яка зовсім не впливала на цю дивовижно-складену машину. Потім... потім грав в віст.

¹⁾ Точні годинники.

Так! Він знайшов собі партнерів, таких самих аматорів, як і сам. То були: один збірщик податків, який їхав на свою посаду в Гоа, один міністр, поважний містер Дедім Сміт, що повертався до Бомбею, та один бригадний отаман англійського війська, який їхав теж на свою посаду в Бенарес.

Так само пристрасно віддані вістові, як і містер Фогт, вони поважні й мовчазні грали цілими годинами.

Паспарту теж не хорував на морську неміч. Він займав каюту на чердаку пароплава й теж дуже совістно їв. Треба зауважити, що при таких умовах подорож зовсім не здавалась йому тяжкою. Добре обставлений, він милувався з краєвидів і певен був в глибині душі, що в Бомбеї всі ці фантазії скінчаться.

Другого дня, як втрушив пароплав з Суецу, 29 жовтня він з приємністю побачив на містку того самого ввічливого добродія, послугами якого він скористувався в Суеці.

— Я не помиляюсь,—промовив Паспарту, звертаючись до Фікса з самою ввічливою усмішкою. це-ж ви мені так ласкаво показали дорогу в Суеці?

— А, так. Я теж вас пізнаю. Ви слуга того оригінального англійця?

— Власне так, пане..?

— Фікс.

— Пане Фікс,—повторив Паспарту.

— Дуже радий, що вас бачу, але куди-ж ви йдете?

— До Бомбею, як і ви.

— От і чудово. Ви там бували раніш?

— Разів скільки. Я агент пароплавної компанії.

— То ви певне добре знаєте Індію?

— Т...так,—пробурчав Фікс, не маючи охоти дуже розбалакуватись.

— Цікава та Індія?

— Дуже. Мечеті, мінарети, храми, факіри, пагоди, тигри, змії, баядерки!.. Але, майте надію, що ви встигнете все те оглянуть самі.

— Я теж так гадаю. Ви-ж розумієте, що здорова, нормальна людина не може прожити все життя, плигаючи з пароплава на залізницю й знову туди, з тієї тільки причини, щоб об'їхати за вісімдесят днів кругом світу. Ні, будьте певні, що в Бомбеї ця гімнастика скінчиться.

— А він же здоровий, ваш містер Фогг?—запитав Фікс самим звичайним тоном.

— Цілком, пане Фіксе. І я теж; їм, як голодний людожер, напевне це від морського повітря.

— А чому-ж це він не виходить на палубу?

— Та так, не цікавиться.

— А знаєте що, пане Паспарту, чи не ховається під сим мандруванням кругом світа якась таємнича місія, дипломатична, наприклад.

— Їй-Богу не знаю, пане Фіксе! І, кажучи правду, не дав би їй пів крони за те, щоб проце довідатись.

Після тої зустрічі Паспарту з Фіксом балакали частенько. Фікс хотів ближче зійтись з слугою містера Фогга, бо це йому могло придатись в дальшому. Для того він не раз пропонував Паспарту випити вкупі скілька склянок віскі, або пель-елю. Щирий хлопець охоче згожувався на те й, щоб не зостатись невдячним, платив йому тим же, міркуючи, що цей Фікс—дуже славна людина.

Тим часом паролав йшов швидко вперед. Тринадцятого поминули Моккі, оточений своїми зруйнованими стінами, по-над якими де не-де зе

леніли финикові пальми. Далі, між горами розлягалось широке поле, поросле кавовим деревом.

Паспарту з великою приємністю дивився на це видатне місце й знаходив, що воно, оточене своїми білими стінами, з напів-розваленим фортом при одному боці, нагадує величезну філіжанку з вушком. Тої ночі „Монголія“ пройшла Баб-ель-Мандебську протоку. Ця назва на арабській мові означає: „Ворота сліз.“ А другого ранку зупинилась в пароплавнім порті Адені, щоб заготовити палива.

Забезпечення паливом пароплавів в такій далечині від тих центрів, де його здобувають— справа надзвичайно тяжка й складна. Компанії це коштує кожен рік вісімсот тисяч фунтів. Дійсно, для цього треба було завести склади в різних пунктах; в цих далеких морях ціна за тону вугілля доходить до вісімдесяти франків¹⁾.

„Монголії“ треба було ще пройти тисячу шістьсот п'ятьдесят миль до Бомбею, й для нагрзуки вугілля потрібно було не менш чотирьох годин. Але це нітрохи не заважало містерові Фоггові, бо він передбачав те раніш. Крім того-ж „Монголія“, маючи по роспису прийти до Адену п'ятнадцятого жовтня ранком, прийшла туди чотирнадцятого увечері.

Таким чином зоставалось зайвих п'ятнадцять годин.

Містер Фогг і Паспарту зійшли на землю. Містер Фогг хотів накласти візу на пашпорті. Фікс непомітно стежив за ним. Вчинивши ту формальність, містер Фогг повернувся на пароплав.

Паспарту ж, як звичайно, ходив та розглядався по місті, повному турків, персів, євреїв,

¹⁾ Франк=37—38 коп.

арабів, європейців та усяких інших націй, з яких складалось двадцятинятитисячне населення Адену. Він захоплювався надзвичайними фортецями, які робили місто Гібралтаром Індійського океану, й чудовими цистернами, над якими через дві тисячі літ після інженерів царя Соломона працювали ще й інженіри—англійці.

— Дуже, дуже цікаво,—казав Паспарту, повернувшись на пароплав. Коли бачиш щось нове, то мандрування навіть стає корисним.

В шість годин увечері „Монголія“ рушила з місця й швидко увійшла в Індійський океан.

На перегін між Аденом і Бомбеєм треба було сто шістьдесят вісім годин. Але година дуже сприяла плаванню пароплава. Подирав норд-вест (північно-західний вітер) і на допомогу парові стали вітрила. Хвиля припинилась і пасажирки в туалетах яскрих кольорів з'явилися на містку. Знову почались танці й спів.

Таким чином подорож йшла в найкращих умовах. А Паспарту був дуже задоволений, що знайшов такого приємного товариша в подорожі, яким був для нього Фікс.

У неділю, 20-го жовтня замаячів індійський беріг. Через дві години на облявок вийшов лоцман. Швидко можна було розглянути гірничу місцевість, а потім ряди пальм, якими було обсажено місто. Пароплав зайшов в рейд між островами Сальсет, Колаба, Еледанта й Бучер, а в чотирі з половиною години прибув до Бомбею. В цей час Філеас Фогг кінчав тридцять третій денний робер чудовим шоломом, який він зробив вкупі зі своїм партнером двома своїми супротивникам по грі. „Монголія“ повинна була прийти до Бомбею 22-го жовтня, а прийшла 20-го. Таким чином з того часу, як виїхав з Лондону, він виграв два дні, що й занотував у своїй записній книжці.

X.

**Паспарту радий, що хоч і босий та щасливо
втік од капасти.**

Всякому відомо, що Індія нагадує величезний трикутник, перевернений вершком на південь, а сподом на північ і займає площину в один мільйон чотиріста тисяч квадратів миль. Цю площу заселює, неоднаково в різних частинах її, сто вісімдесят мільйонів людности. Британський уряд безпосередньо володіє й керує частиною цього краю, для чого призначено генерал-губернатора в Калькуті та губернаторів в Мадрасі, Бомбеї, Бенгалі й віце губернатора в Агрі.

Власне англійська Індія займає площину в сімсот тисяч квад. миль, на якій міститься майже сто мільйонів мешканців. Значна більшість індійської землі не підлягає урядові королеви англійської; там, в середній Індії, під владою окремих в кожній частині суворих раджив, індуси зостаються цілком незалежною нацією.

З року 1756-го, коли вперше було засновано англійське селище на місті теперішнього Мадрасу, й до часу великого повстання сіпаїв найбільшу силу мала в Індії відома ост-індійська компанія. Вона частинами скуповувала в раджив окремі провінції за де-яку ренту, котру повинна була сплачувати, але цей обовязок свій виконувала не кожного разу. Ця компанія мала свого окремого генерал-губернатора, свій військовий уряд; тепер вона не існує й англійські провінції в Індії безпосередньо підлягають короні. Таким чином загальний вигляд, звичаї, етнографія півострова дуже різноманітні та мінливі. Раніш тут знали тільки старожитні засоби переїздів. Крім пішого мандрування—їздили верхи, возами, на ношах, або просто сидю-

чи дроґалеві на спині. А тепер по Індові й Ганґові ходять пароплави. Упоперек усю Індію крає залізниця з великою кількістю побічних вітів. По ній за три дні можна доїхать з Бомбею до Калькути. Ця залізниця не уявляє з себе прямої найближчої дороги між Бомбеєм та Калькутою, яка мала б всього тисячу, або тисячу сто миль. Тоді б її навіть потяг середньої швидкості перелетів би менш, як за три дні. Але ця залізниця збільшується майже на одну третину тим, що завертає на північ, щоб пройти повз Аллаґабад. Загальний напрямок „Великого Індійського шляху“ такий: з острова Бомбею він йде до острова Сальсет і потім коло Танни виходить на континент. Тут переходить Східні Шатові гори, повертає на північний захід до Бургампуру, крає майже незалежну землю Бунделькунду й підіймається до Аллаґабаду; потім, загинаючись на схід, зустрічає Ганґ коло Бенаресу, трохи відходить од нього й далі завертає на північ через Бурдіван та французьке місто Чандернаґор, закінчуючись в Калькуті.

В пів-до-п'ятої години, над вечір, пасажири „Монголії“ зійшли на беріг. До Калькути відходив потяг о восьмій годвині ввечері.

Містер Фогґ також зійшов на беріг, розлучившись з своїми партньорами. Він наказав Паспарту де-їщо закупити й ні в яким разі не спізнюватись до восьмигодинного потягу, а сам рівними та мірними кроками попрямував до паспортної контори.

Таким чином він і не збирався оглядати дива Бомбею: ратуші чудової книгозбірні, фортець, доків, бавовняного та інших ринків, мечетів, синаґог, вірменських церков, розкішної Малєбари Гільську пагоди, оздобленої двома кількокутними вежами. Він і не збирався оглядати шедеври Елефанти,

готи Казерії й острова Сальсету, ці чудові зразки буддистської архітектури.

Зовсім навпаки. Він пішов з паспортної контори простісінько до двірця, де казав дати собі обід. Йому дали фрікасе з трусиків, яке він, покуштувавши, не зважаючи на смачну підливу, знайшов неможливим. Він подзвонив до метрд'отеля.

— Це по вашому трусик?— запитав він, пильно дивлячись в вічі метрд'отелеві.

— Так, мілорде, — відповідав шахрай, — це трусик з джунглів.

— А він не нявчав, коли його забивали?

— Нявчав?! На Бога, мілорде! Щоб трусик нявчав?! Присягаюсь вам...

— Доволі, — сухо переринив його мову містер Фогг. — Раджу вам пригадати однак, що колись кішки в Індії вважались священними тваринами. Добрі то були часи!

— Для кішок, мілорде?

— Для кішок, а може й для мандрівців.

Зробивши той закид, містер Фогг спокійненько продовжував обід.

По де-якій часі після містера Фогга на беріг зійшов і Фікс; він негайно звернувся до бюро директора бомбейської поліції.

Там, повідомивши про своє назвисько й призначення, він розповів, що має перед собою можливого злочинця, котрий вкрав гроші, й довідався, чи ще не прийшов наказ про його арешт. Але нічого ще не було одержано. І дійсно, наказ видано було після того, як виїхав містер Фогг і він не міг його наздогнати.

Це дуже неприємно вразило Фікса. Він сподівався одержати наказ про арешт од директора бомбейської поліції, але той відмовився видати потрібне розпорядження. Справа торкалась поліції

метрополій, а не колоній, і тому тільки перша могла видати відповідний наказ. Таке суворе додержання закону й бездоганність принципів там, де справа торкається особистої волі громадянина, цілком пояснюється англійськими звичаями. Англіїці дуже пильно додержують особистої незайманости.

Фікс не намагався більш одержати наказу, наважившись терпляче чекати його, не спускаючи, тим часом, з ока містера Фогга, поки той буде у Бомбеї. Він певен був, що той пробуде тут скільки днів. Такої самої думки був і Паспарту. Дякуючи цьому, наказ міг ще прийти вчасно.

Але по останніх розпорядженнях свого пана Паспарту зрозумів, що мандрівка їхня зовсім не скінчалась і що в Бомбеї буде те саме, що й в Суеці та Парижі. Як видно було, містер Фогг наміряється їхати до Калькути, а може ще й далі. І він починав потроху вірити в цілковиту серйозність та можливість виконання закладу містера Фогга; напевне доля, жартуючи, примусила його, замість бажаного спокою, мандрувати кругом світу.

Закупивши, що було потрібно, Паспарту використовував вільний час до відходу потягу на розгляд вулиць Бомбею. Народу було багато. Між європейцями усяких націй відрізнялись з'окрема: перси в островерхих шляках, сінди в чотирьохкутніх головних накриттях, бунгіа в круглих тюрбанах, потім перси в чорних митрах і вірмени в своїй довгій одежі. Напевне було якесь свято у персів, або гебрів, найближчих нащадків послідовників Зороастри.

Це сама цивілізована, розумна, практична та стримана частина індуського населення. До неї належать усі найбагатші тутешні торговці. В той день у них було якесь свято з процесіями, співа-

ми й танцями. В останніх брали участь баядерки, одягненні в сукенки з рожевого газу, гаптовані сріблом та золотом. Вони танцювали під музику скрипок і там-тамів; танці їх були цілком пристойні, дуже спритні, граціозні й тому гарні.

Звичайно, Паспарту з великою цікавістю дивився на це святкування індусів, витріщивши очі та розвісивши вуха, щоб краще усе побачити й почути. На біду для себе та для свого пана, він занадто захопився й ледве не пошкодив успіху мандрівки м-ра Фогга. Надивившись на процесію, він повернув до двірця. Треба було проходити біля Малембар-Гільської пагоди й йому спала думка оглянути в середині цю пагоду.

Та на своє лихо він не знав двох умов для того: першої, що європейцям в деякі пагоди заходити безумовно заборонено, й другої—що самі індуси заходять туди докинче поперед роззувшись перед дверима.

Треба додати до цього, що англійський уряд, додержуючись поглядів здорової політики, з великою повагою ставиться до всіх найдрібніших релігійних звичаїв тубольців. Такої самої поваги він вимагає від кожного й суворо карає тих, хто ображає релігійні почуття місцевих мешканців.

Паспарту, без усякого лихого заміру, як звичайний турист, спокійно оглядав і милувався дивовижним, засліплюючим багатством брамінських орнаментів. Коли враз дужим штовханом його повалено було на священну підлогу храму.

Трое жерців, обурені надзвичайною неповагою до святого місця, кинулись на Паспарту й, стягнувши з його черевки з панчохами, почали маніжити йому боки.

Дужий і зграбний француз швидко скочив на ноги. Дав доброго штовхана одному рукою, другому ногою й повалив додолу своїх неприяте-

лів, яким дуже заважала довга одіж. А потім, скільки духу стало, кинувся втікати з пагоди й живо поминув третього індуса, котрий побіг за ним навздогін, збираючи кругом себе натовп народу.

Вже тільки у вісім годин без п'ятох хвилин, коли мав вирушати потяг, Паспарту без капелюха, босий, розгубивши в бійці усі закупки, прибіг до двірця. Фікс давно вже був там. Простеживши містера Фогга до двірця, він зрозумів, що той вирішив їхати з Бомбею далі. Тоді й Фікс постановив з свого боку їхати за ним до Калькути й навіть далі, коли те буде потрібно. Паспарту не помітив спочатку Фікса, бо той тримався в сутінках, і добре чув коротеньке оповідання Паспарту містерові Фоггові про свою пригоду.

— Маю надію, що з вами більш такого не трапиться, — звичайно відповів Філеас Фогг, займаючи місце в вагоні.

Відному Паспарту дуже ніяково було вислухати цей маленький докір і він, як був босий, пішов за своїм паном.

Фікс зібрався вже сісти в другий вагон, але несподівано йому спала думка, яка примусила його не виконати свого заміру.

— Ні, я залишаюсь, — промовив він сам до себе. — Ображення святого місця, виконане на індійській території... Він в моїх руках...

В ту хвилину почувся різкий свисток, потяг рушив і швидко зник у темряві ночі.

XI.

Філеас Фогг купує за божевільну ціну слона.

Потяг одійшов вчасно. Ним їхало багато пасажирів, поміж яких було чимало офіцерів,

урядовців, крамарів, що торгували опіумом та індіго, та інші люде, яких посада чи власні справи кликали в східну частину півострова.

Паспарту сидів в однім купе з своїм паном. В протязежнім кутку уместився третій пасажир. Це був бригадний отаман сер Френсіс Кромарті, один з товаришів містера Фогга під час переїзду від Суену до Бомбею. Він їхав до війська, що стояло в Бенаресі.

Сер Френсіс Кромарті, високий, білявий чоловік, літ на пятьдесят, дуже вєлавився під час останнього повстання. Він цілком заслуговував назву тубольця. З ранього дитинства він проживав в Індії, зрідка тільки буваючи на батьківщині. Як людина дуже освічена, — він легко міг би ознайомити містера Фогга з історією, звичаями й устрєм країни індусів, коли-б це було тому потрібно. Але містер Фогг нічого не розпитував. Він не мандрував кругом світу, але об'їздив земну кулю. В цю хвилину він вилічував про себе скільки годин минуло від його виїзду з Лондону.

Наслідки цього обрахунку були досить приємні й Фогг міг би потерти руки з виразом утіхи, коли б він тільки міг зробити цей зайвий, ні для чого непотрібний рух.

Сер Френсіс, звичайно, помітив оригінальність свого товариша по подорожі, хоча міг стежати за ним тільки за картами або в перерві між двома роберами. Йому дуже хотілось довідатись, чи билось серце за цею холодною зовнішністю, чи могла душа м-ра Фогга відгукнутись на красу природи, чи були в нього якісь моральні ідеали. Отаман зустрічав в житті багато незвичайних людей, але нікого з них не можна було порівняти з цим послідовником точних наук. Філеас Фогг не втаїв од сера Кромарті мети своєї подорожі й тих умов, при яких її було почато. Отаман бачив

в цьому закладі тільки ні до чого нездатний, ексцентричний вчинок. На його думку, в ньому бракувало тої ідеї добра, яка повинна-б керувати вчинками розумної людини. Ця подорож не могла принести ніякої користі ні самому містеру Фоггу, ні вишим людям.

Через годину після того, як вирушили з Бомбею, потяг пройшов великим числом віадуків через острів Сальсет і вийшов на суходіл. На станції Каліан він поминув вітку, що вела праворуч через Кандалу й Пуву на південний схід Індії, і ввійшов у Східні Шатові гори з базальтовою підшвою, вкриті на височезних верховинах густим лісом. Коли-не-коли сер Френсіс Кромарті й Фітеас Фогг перекидались кількома словами.

Огаман знову почав вже не раз перервану розмову.

— Кілька років тому, містер Фогг, тут була перешкода, яка дуже могла-би вас затримати.

— Яка перешкода?

— Залізниця переривалась коло підшви цих гір. Треба було переїздити через них на ношах або верхи на коні до станції Кандала, що лежить по той бік гір.

— Ця перешкода не змінила-б програму моєї подорожі. Я взяв на увагу можливість несподіваних перешкод.

— Однак у вас, містер Фогг, могла бути велика неприємність через вашого слугу.

Паспарту, закутавши ноги пледом, міцно спав, не гадаючи, що мова йде за нього.

— Англійський уряд.—казав далі сер Френсіс,—дуже суворо ставиться до образу місцевої святині, й цілком слушно. Він ставить вище всього повагу до релігійних звичаїв індусів, і коли б вашого слугу ввіймали...

— Тоді, — докінчив Філеас Фогг, — його б судили, пресудили б кару, він одбув би її й повернувся до Європи. Я не бачу, як би це мало вплинути на результати моєї подорожі?

Розмова знову припинилась. За ніч потяг перейшов гори, пройшов Пасеїк і на другий день, 21-го жовтня, пішов відносно рівною місцевістю, яку уявляє з себе територія Кандейга. Цю країну було дуже добре оброблено й наче засіяно містечками, над якими замість бань європейських церков стреміли мінарети нагод.

Безліч річок і струмків, що належали до басейну Годавері, зрошали цю плодючу землю.

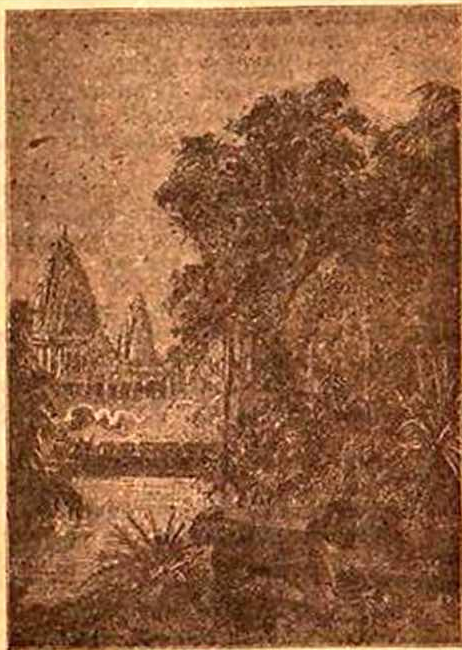
Прокинувшись, Паспарту оглянувся навкруги й ніяк не хотів повірити, що він їде країною Індусів, в потязі Велької Індійської залізниці. Це здавалось йому неймовірним. Справді ж все було дуже просто. Паровик, який направляла рука англійського машиніста й нагрівало англійське вугілля, — випускав клубки диму й той слався по-над плантаціями бавовняку, кави, мускату та перцю.

Пара обвивалась кругом струнких пальм, між якими проглядали мальовничі замки, покинуті монастирі та чудові храми, прикрашені химерною облямівкою, якою так багате брамінське будівництво.

Николи перед очима розстелялась безкрайна рівнина джунглів, де ховались тигри та гадюки, налякані гуркотом потягу; николи потяг входив в густий ліс, перетятий залізничною колією, де ще блукали слони, проводжаючи задумливими очима швидкий потяг.

Цього ж ранку, поминувши Маллігаум, мандрівці опинились в понурій країні, де часто проливали кров ті, що поклонялись богині Калі. Поблизу здіймалась Еллора, з своїми чудовими па-

годами Арангабан, славетня колись столиця жорстокого Оренд Зеба, а тепер звичайне головне місто невеликої округи, відділеної від королівства

Залізниця в Індії.

Нізам. В цій країні панував Ферінгеа, ватажок тугів, король душогубів. Ці душогуби, з'єднавши в неспостережену ватагу, душили на славу

богині смерті людей всякого віку, не проливаючи, властиво, ніколи крові.

Відомі такі часи, що не можна було майже нігде розконатися землю, щоб не знайти під нею трупа. Англійському урядові вдалося в значній мірі припинити ці вбивства, але страшна ватага ще існує й робить своє діло.

О'пів до першої в день потяг зупинився на станції Бургхпур. Там Паспарту мав змогу купити собі на вагу золота пару черевиків, оздоблених штучними перлами й не без де-якої втіхи взувся в них.

Мандрівці швиденько поспідали й виїхали на станцію Ассургур. Їхати довелося по-над берегом Танти, невеличкої річки, що вливається в Камбейську затоку біля Сурату.

Цікаво тепер довідатись які думки були в цей час в голові Паспарту. До приїзду в Бомбей він гадав, і мав де-які причини до того, що на цьому вся справа скінчиться. Але тепер він їхав на всіх парах через Індію й напрямком його думок почав змінятись. До його швидко поверталась колишня вдача. Він знову ловив себе на юнацьких фантазіях; він почав вірити в серйозність замірів свого пана та можливість закладу й виконання цієї ексцентричної подорожі. Він почав дуже турбуватись з приводу можливих перешкод та несподіванок, які могли статись в дорозі. Він почував себе немов-би зацікавленим в цій закладі й тремтів од думки, що міг поспеувати всю справу, виявивши себе такою роззявою. Не такий спокійний на вдачу, як містер Фогг, Паспарту хвилювався далеко більше, ніж його пан.

Він рахував і перераховував дні, проклинав потяг, коли той спинявся; рух же його вважав занадто малим і дорікав думкою містеру Фоггу, що він не пообіцяв премії машинистові. Він не

знав, що можливе на пароплаві є неможливим на потязі. де швидкість визначено законом.

Над вечір потяг увійшов в Сулпурські гори, що відділяють територію Кандейга від Бунделькунду.

Другого дня, 22 жовтня, на запитання сера Френсіса Кромарті про час, Паспарту відповів, що вже третя година ранку.

І справді, відомий годинник було поставлено на грінвичський час, і через те він повинен був лишатись позаду на чотири години, бо Грінвич був од наших мандрівців на сімдесят сім градусів на захід.

Сер Френсіс зробив Паспарту ту саму увагу, яку той чув уже від Фікса. Він спробував пояснити йому, що годинник треба переводити на кожнім меридіані, бо як посуватись на схід, тобто назустріч сонцю, то день буде коротчим на чотирі хвилини, які треба збільшити на число пройдених градусів. Але все це було даремно.

Зрозумів чи ні упертий слуга пояснення отамана, але він старанно беріг на своїм годиннику лондонський час.

Зрештою ця нешкодлива химера нікому не заважала.

О восьмій годині ранку, за п'ятнадцять миль від станції Ротазь, потяг зупинився на широкій галяві, на якій лише де-не-де маячили куріні робітників. Обер кондуктор пройшов вздовж вагонів, проказуючи:

— Тут пасажири виходять.

Філеас Фогг глянув на сера Кромарті, котрий теж, очевидно, не міг зрозуміти чого довелось зупинитись серед лісу.

Паспарту, не менш здивований, вийшов на шлях і враз вернувся.

— Залізниці немає, пане!—повідомив він.

— Що ви хочете цим сказати?—спитав Кромарті.

— Колії вже більш немає, потяг далі не піде.

Отаман Кромарті вийшов з вагону, Філеас Фогг не хапаючись теж пішов за ним. Обидва підійшли до кондуктора.

— Де ми стоїмо?—спитав Кромарті.

— В селищі Кольбі—відповів кондуктор.

— Ми тут зупинились?

— Звичайно. Залізниця ще не скінчена.

— Як не скінчена?

— Та так. Лишилось викласти частину в п'ятьдесят миль завдовжки, між цим місцем і Аллагабадом. Там залізниця починається знов.

— Але ж газети оголосили цілковите відкриття залізниці?

— Що ж робить, пане, газети помилились.

— Однак ви даєте білети з Бомбею до Калькути? заперечив сер Френсіс Кромарті, починаючи сердатись.

— Так, але пасажиря знають, що від Кольбі до Аллагабаду вони повинні переїхати своїми засобами.

Сер Кромарті був розлютований. Паспарту міг би вбити ні в чім невинного кондуктора й боявся глянути на свого пана.

— Сер Френсіс,—спокійно сказав містер Фогг,—коли ви згодні, давайте порадимось, як дійхати до Аллагабаду.

— Але ж, містер Фогг, мова йде про несподіванку, яка може багато пошкодити вашій справі.

— Ні, сер Френсіс, я це передбачав.

— Як, ви знали, що залізниця...

— Ні, але я знав, що раніш, чи пізніш повинно трапитись щось, що мене затримає. Через те нічого не втрачено. У мене ще два дні зайвих. З

Калькути в Гон-Конг пароплав одходить опівдня 25-го, а зараз 22 е. В Калькуту можна встигнути вчасно.

Проти такої упевненої відповіді нічого не можна було заперечити.

З за того, що будування залізниці не було закінчене вагаться не було чого. Газети схожі на годинник, який квапиться, й тому зарання оголосили закінчення залізниці. Більшість пасажирів знали про цю перерву шляху.

Вийшовши з вагонів, вони враз захопили всі повозки, які тільки були в селищі: гарби на чотирьох колесах, схожі на пагоди возики, в які впрягають зебу, подібну до бика з горбом; носі, муців та инше. Таким чином містер Фогг і сер Кромарті обійшли все містечко й вернулись, не знайшовши нічого.

— Тоді я піду пішки, — сказав містер Фогг.

Паспарту, що повинен був іти за своїм паном, скривився, поглянувши на свої пишні, але зовсім не придатні для далекої дороги, черевики. На щастя він де-що мав на узазі й сказав після невеликого вагання.

— Мені здається, пане, я найшов засіб перелхати.

— Який?

— Слона. Кроків за сто відціль живе індус; він має слона.

— Подивимось на слона, — відновив містер Фогг.

За п'ять хвилин Філеас Фогг, Френсіс Кромарті та Паспарту підходили до куріня, що тулився до загороди з високих кілків.

В куріні жив індус, а в загороді — слон. На їхнє прохання індус повів містера Фогга й його товаришів в загороду.

Там вони побачили напів приручену тварину.

Хазяїн виховував його для бою. Він почав уже для цього штучно одміняти спокійну вдачу слона, щоб потроху довести його до тієї міри лю-

Фідеас Фогг кунує слона.

тость, яку індуси називають „муч“. Досягав він цього годуючи слона на протязі трьох місяців цукром та олією. Хоча цей спосіб може здаватися на перший погляд неспридатним для досягнення

цієї мети, отже індуси користуються з нього великим успіхом.

На щастя, слона ще малий час виховували таким чином і „муч“ ще не виявлявся. „Кіуні“, як звали цю тварину, міг, як і всі інші слони досить швидко йти протягом кількох днів, і не маючи нічого кращого, Фогг одважився скористуватись з цього.

Але слони в Індії досить дорого коштують, бо вони там починають потроху зникати. Однак во дороге самці, бо тільки вони придатні до циркової боротьби. Приручені розпложуються швидко й здобути їх можна тільки на полюванні. Того ними дуже дорожаться і дуже їх шанують.

Коли Філеас Фогг запропонував індусові найняти цього слона, той рішучо відмовився.

Але Фогг не залишив на цьому справу та запропонував незвичайну ціну,—десять фунтів за годину (250 франків). Індус не згожувався. Фогг пропонував двадцять фунтів, нарешті сорок, та все без жадного успіху. Паспарту аж підскакував при кожній надачі, а індус не піддавався спокусі.

Однак грошей виходило чимало. Коли мати на увазі, що слон йде до Аллагабаду п'ятнадцять годин, то виходило, що він заробить своєму хазяїнові шістьсот фунтів (15,000 фр.). Філеас Фогг ні краплини не хвилюючись, запропонував індусові продати слона й давав спочатку тисячу фунтів; індус не згожувався. Здавалось, він угадував великий баринш.

Сер Френсіс Кромарті відвів Філеаса Фогга в бік і порадив йому подумати раніш, ніж торгуватись далі. На це Фогг одповів, що немає звички робити не подумавши й що справа йде про заклад на двадцять тисяч фунтів, тому слон йому необхідний і він згоден заплатити за нього в де-

сять раз дорожче його справжньої ціни, аби тільки купити.

Фогг знову підійшов до індуса. Маленькі очі як у лисиці аж горіли скнарістю. Видко було, що справа залежала від ціни. Фогг давав по черзі тисячу двісті, тисячу п'ятьсот, тисячу вісімсот, нарешті дві тисячі й індус згодився. Паспарту недавно червоний, тепер був весь білий від хвилювання.

— Клянусь моїми черевиками, — скрикнув він, — він не продешевив свою худобу.

Коли торг було закінчено, лишалось найти провідника. Це було вже легше. Молодий парс з розумним обличчям запропонував свої послуги. Філеас Фогг пообіцяв йому добру плату. Це повинно було ще збільшити його енергію й розум.

Слона не вагаючись привели й нарядили в підругу

Парс був добре знайомий з ділом вожатого, чи як тут кажуть „махута“. Він накрив слонові спину попоною, а з боків прив'язав двоє сідал, до речі дуже незручних.

Філеас Фогг розплатився з індусом банковими чеками, які він витяг з мішка. Паспарту вважав, що їх тягли з його власного нутра. Потім містер Фогг запропонував серу Кромарті доправити його до Аллагабаду. Отаман згодився, бо одна зайва людина нічого не важила такій великій тварині. Харчів припасли в Кольбі.

Сер Кромарті сів на одно сідало, Філеас Фогг на друге, Паспарту розсівся верхи на попоні ніж своїм паном і отаманом, парс причепився на шиї у слона й так виїхали о дев'ятій годині з селища, простуючи найкоротчим шляхом на Аллагабад через густий латановий ліс.

XII.

Філеас Фогг та його товариші вступають в індійські ліси й що з того виходить.

Щоб скоротити шлях, провідник обминув праворуч нескінчену залізницю. Через вередливі заломі В'ндійських гір, дорога була нерівна, вилася вона покручена то в один, то в другий бік між гребнями гір, тоді як справа містера Фогга потребувала прямої дороги без усяких перешкод. Добре знайомий зо всіма стежками й шляхами, парс запевняв, що ідучи лісом, вони скоротять собі дорогу миль на двадцять. Мандрівці ухвалили його послухати.

Філеас Фогг і сер Кромарті, загрузнувши по самісеньку шию в своїх сідалах, зносили неможливу трусанину важкої подорожі з чисто британською спокійністю. Махут швидко гнав слона й той йшов трусячою рисою, від якої сідала кидало як малий човен під час великої хуртовини.

Що-ж торкається Паспарту, то останнього на спині слона ще більше трусило. Він пильнував того, як зарадив йому його пан, щоб язика не тримати між зубами, бо часом його легко було й вкусити.

Ним кидало з крупа на шию й він пльгав по спині слона, немов цирковий клоун на трампліні, але це ні краплі не заважало йому жартувати та сміятись. Підскакуючи, як карась на сковороді, він часом діставав з мішка грудочку цукру й давав слонові.

Розумний Кіуні делікатно брав хоботом цукор, не зменшуючи при тому ні на хвилину своєї швидкої ходи.

По двох годинах їзди провідник спинив слона й дав йому годину відпочинку. Напившись

в сусідньому болоті, слон почав пастиись зеленими вітами дерев та кущів. Сер Френсіс Кромарті був видимо радий відпочинку; він почував себе страшенно перетрушеним. Що ж до містера Фогга, то він мав такий вигляд, немов би тільки що встав з вигідної постелі.

— Та він залізний!—говорив отаман, дивлячись з захопленням на містера Фогга.

— З кованого заліза,— відповів Паспарту, готуючи сніданок.

В полудень вирушили далі. Незабаром місцевість стала зовсім дикого вигляду. Великі спочатку дерева, змінялись що далі невеличкими маликовими пальмами; потім потяглись широкі, майже голі рівнини, на яких де-не-де росли вбогі кущики й скрізь розкидані були великими грудами сієніри. Влада англійців не могла твердо держатись в цій дикій країні, підлягаючи впливу незалежних раджив, які мали змогу добре заховатись в своїх невідступних горах. Частенько нашим мандрівцям назустріч попадались гуртки досить дикого й жорстокого вигляду Індусів, які сердитим оком доганяли шведкого слона. Але парс, по можливості, уникав такої зустрічі, бо-ячись лихого ока Індусів.

В цей день мандрівці майже зовсім не бачили ніяких тварин, окрім скількох мавп, які втікали від них, смішно перекривляючись і морщучись, що дуже потішало Паспарту.

Одна думка найбільше турбувала його, а власне: що буде діяти містер Фогг з слоном, як приїде до Аллагабаду. Везти його з собою—неможливо. Коштувало-б це так багато, що на цю тварину треба було стратити майже цілком все майно містера Фогга.

Може він проласть слона або випустить його на волю. Поважна тварина заслуговувала

того, щоб попеклуватись її долею. Коли б містер Фогг схотів подарувати слона Паспарту, то цей подарунок йому б тільки заважав.

У восьмій годині увечері головний хребет Віндійських гір вже було пройдено нашими мандрівцями. Вони заночували коло підосви північного боку гір в напів-розваленій халупі. В той день вони зробили двадцять п'ять миль—лишалось ще стільки-ж пройти до Аллагабаду.

Ніч була холодна й паре запалив в хатині добрий оберемок сухого хмизу. Зготували вечерю з живности, закупленої в Кольбі. Мандрівці повечеряли всмак, як люде потомлені далекою дорогою. Почалась було лінива розмова, яка швидко припинилась, замість неї почулось голосне хрипіння враз з скількох грудей. На дворі зостався тільки провідник стерегти Кіуні, який спав навстоячки, прихилившись до грубої деревини.

Ніч минула спокійно. Зрідка лиш нічну тишу пронизував рев пантери, або рідкий голос мавпи в далечині. Але хижа звірина нічим іншим, крім покликів, не виявляла своєї присутності й не трівожила наших мандрівців. Сер Френсіс Кромарті спав тяжким сном, стомленого вояки; Паспарту спав трівожно: йому снилась пройдена трудна дорога. Філеас Фогг одпочивав так само покійно та тихо, як і в себе дома, в Лондоні, по вулиці Севіль-Роу.

О шостій годині ранку вибрались в дорогу. Провідник сподівався приїхати до Аллагабаду ввечері того ж дня. Таким чином, містер Фогг втрачував лиш частину з тих сорок восьми годин, які він вигадав з початку своєї подорожі.

Коли поминули остатні рідки Віндійських гір, Кіуні пішов своєю звичайною швидкою ходою. В полудень провідник поминув Каленгер, — містечко, що стояло на річці Кані, яка вливалась в

Ганг. Він кожного разу обминав здалеку населені місця, почувавши себе краще в цих безлюдних рівнинах. До Аллагабаду зоставалось ще миль зо дванадцять в південно-східному напрямкові. Ухвалили відпочити в банановім гаю й з великою приємністю пополуднували сочистими жовтими бананами, які тубольці вважають не менш корисними, як хліб, а подорожні — сочистими, як молода сметанка. Після двох годин провідник увійшов в густий ліс, що тягся на протязі скількох миль. Він волів йти по-під деревом. У всякім разі подорож обійшлась поки що без неприємної зустрічі і можна було сподіватись, що й скінчиться без пригод. Коли це разом слон почав трівожитись, а потім, нарешті, й зовсім став на місці.

— Що там? — запитав сер Кромарті, підводячись на своєму сідалі.

— Не знаю, пане, — відповів парс, прислухавшись до приглушеного шуму, який йшов з-по-за густих дерев. По де-якім часі шум став виразнішим. Здавалось, що здалеку чути було спів та згуки мідяних струментів. Паспарту з великим напруженням дивився й слухав. Містер Фогг терпляче дожидався, не кажучи й слова.

Парс скочив до-долу, припнув слона до дерева й цез в гущавині лісу. Незабаром він повернувся й повідомив дожидаючих його мандрівців, що назустріч їм йшла процесія брамінів.

— Як що можна, то постарайтесь, щоб вони нас не запрямили.

Прозідник одв'язав слона й завів його в гущавину, порадивши мандрівцям не сходити на землю. А сам був наготові кожну хвилину вискочити на слона, коли-б треба було тікати. Однак він гадав, що їх не приміять, бо вони були щільно захищені листям.

До їх наближався якийсь негармонійний, безладний голос людських голосів та музикальних сгругментів.

Чути було одноманітний спів, який ніколи переривали згуки цимбалів і тарабана. Швидко, за п'ятьдесят кроків од того місця де заховався містер Фогг з товаришами, з лісу виступив похід. Крізь віти дерев подорожні могли простежити усю церемонію того релігійного походу.

Спереду йшли жерці в довгій одежі з мітрами на головах. Їх оточав тлум жінок, їх чоловіків і дітей, виспівуючих якусь смугну, неначе жалобну псалму. Після рівних перерв мелодію змінювали різкі згуки там-таму й цимбалів. За жерцями двоє оздоблених зебу везли повіз на високих колесах.

Шани та шниці тих колес було зроблено на кшталт переплетених між собою гадюк. На повозі поставлено було, гідку на вигляд, статую. Вона мала чотири руки; тіло її було пофарбовано в темно-червоний колір. Жорстокі очі, розпатлані коси, довгий висунений язик, закрашені лавоною та бетелем губи—робили її вигляд ще більш бридким. На її шиї теліпалось намисто з мертвих голів, замість насу—низка одрізаних рук. А стояла вона на позаленім велетні з одрізаною головою.

Сер Френсіс впізнав цю статую.

— Калі, прошепотів він — богиня кохання й смерти.

— Смерти—можливо, але кохання—нігди!—про мовив Паспарту.— Гідка баба!

Паре легким знаком звелів йому мовчати.

— Навкруги статуї виступав викривляючись чималий гурток дикунів. Тіло в їх було розмальоване смугами рудої охри й вкрито нахрестними нарізами, з яких краплями сочила кров. Під час великих індуських церемоній такі заслїлені не-раз кидаються під колеса повозу Джаг'гернаута.

Кілька браминів тягли за ними якусь жінку в пишній східній одежі, яка ледве держалась на ногах.

Вона була ще дуже молода й біла, немов європейські жінки. На голові, на грудях, в вухах, на руках та ногах в неї поначіпляно було безліч дорогих самоцвітів, намиста, сережок, обручок та перстіння. Під золотканою тунікою, ¹⁾ яка вкрита була легким прозорим серпанком, виступали чудові форми її гнучкого стану. Позаду молоді жінки йшла варта, озброєна голими шаблями та довгими дамаськими пістолями й на пишних носилах несли мерця. Утворювався смутний, понурий контраст. Той мрець був старий індійський раджа, одягнений в розкішне, відповідне йому вбрання. Як за життя, на голову йому надіто було вишиваний перлами тюрбан; заткана шовком та золотом одіж і пишна зброя індійського владаря.

Позад цього розкішного палаккину ²⁾ йшли музики й знову натовпи фанатиків, що своїми дикими викриками перемагали вноді музику.

Сер Френсіс сумно давився на цю всю пишність. Довгий похід похалу тягся по-під деревами й, нарешті, останні ряди його щезли в лісовій глибині. Швидко стихли співи. Никозли тільки чути було різкі викрики, а потім усе зникло.

Сер Френсіс звернувся до провідника, питаючись:

— Сутті?

Той згідно кивнув головою.

— Що то є сутті? запитав містер Фогт?

¹⁾ Верхня жіноча одіж у греків та римлян, а також у до-вгих східніх народів.

²⁾ Носилки.

— Сутті, — відповів сер Кромарті—це людська жертва, але жертва з доброї волі. Оту жінку, що ви оце-но бачили, завтра вдосвіта буде спалено.

— А, харцизники! — скрикнув Паспарту, піддаючись проти волі обуренню.

— А то що за мертв'як?

— То тіло її дружини, незалежного раджі Бунделькунду.

— Як?—допитувався далі Філеас Фогг, без найменшого зворушення в голосі—цей варварський звичай і досі існує в Індії й англійці не спромоглись його знищити?

— В значній частині Індії,—відповів сер Кромарті,—таких жертв вже не приносять. Але в цих диких країнах ми не маємо ніякого впливу, особливо в країні Бунделькунд. По всьому північному боці Віндійських гір панують вбивці та грабіжники.

— Відна,—промовив Паспарту—спалять живцем!

— Так, спалять—одповів отаман. А коли-б вона не згодилась на це, то ви не можете собі уявити, як неможливі умовини поставить їй родина. Їй обстрижуть коси, будуть морити голодом, ледве годуючи кількома жменями рижу, її скрізь з призирством гнати муть мов-би якусь огидливу тварину, поки нарешті вона загине десь в кутку, як паршива собака. В більшості випадків тільки жах до такого існування силує індійську жінку йти на добровільну муку. Кохання та релігійний фанатизм рідко грає тут якусь роль. Але, иноді така офіра буває цілком по добрій волі й тоді потрібні енергійні заходи уряду, щоб перешкодити їй виконанню. Років кілька тому, коли я стояв в Бомбеї, до губернатора прийшла молода вдова з проханням дозволити спалити себе враз зі своїм чоловіком. Цілком зрозуміло, що губернатор не дозволив.

Після того вдова заховалась в країну незалежних раджив і там виконала таки свій замір.

В той час, як отаман оповідав, провідник, підтвержуючи кивав головою, а коли той скінчив, промовив:

— Оця, завтрішня жертва, примушена.

— Звідкіль це вам відомо?

— Увесь Бунделькунд знав про те.

— Однак-же нещасна жінка, як здається, зовсім не противилась.

— Ї обкурено коноплею та опіумом.

— Куди-ж її повели?

— До пагоди Пілладжі, за дві милі звідсіль. Там вона почуватиме, дожидаючись визначеної для принесення офіри години.

— Коли-ж ту офіру буде виконано?

— Завтра, під першим промінням сонця.

По тій відповіді провідник вивів слона з гущавина лісу, скочив на нього й збірився свиснути на особливий манір, щоб зрушити слона з місця, але Філеас Фогг спивив його

— А чи не можна визволити цю жінку,—зани-тав він, звертаючись до отамана.

— Визволити цю жінку?

— Так. Я маю ще 12 годий зайвих. Їх можна використати для цієї справи.

— Добре маєте серце, містер Фогг — промовив сер Френсіс зворушенням голосом.

— Іноді, коли вистачає на те часу,—звичайно відповів Філеас Фогг.

XIII.

Паспарту ще раз доводить, що щастя усмі-хається сміливому.

Замір був занадто сміливий, виконання його надзвичайно тяжким, майже неможливим. Містер

Фогг міг стратити життя, або найменше—волю й тим пошкодити успіху своєї мандрівки, та він ні краплі не вагався й був твердим в своєму замірові. При тому-ж, він знайшов рішучого співробітника в особі сера Френсіса Кромарті.

Щож торкається Паспарту, то він на все був готовий і з його послуг можна було користуватись, як завгодно. Забір його пана захоплював його. Під цією зимною зверхністю він почував добре серце й шляхетну душу, він навіть починав любити містера Фогга.

Зоставався один провідник, відношення якого до цієї справи було невідомим. Чи не стане він часом на боці індусів. Треба було, у всякім разі, запобігти як не допомогти його, то бодай нейтралітету.

Сер Френсіс просто запитав про це провідника.

— Я—парс, пане. Ця жінка з мого народу. Ви можете користуватись з мене, як бажаєте.

— Гаразд, парубче,—відповів містер Фогг.

— Тільки майте на увазі,—додав провідник,—що коли нас спіймають, то не тільки заб'ють, але й будуть довго перед тим мучити.

— Нам це відомо,—відказав містер Фогг.—Я гадаю, що нам треба діждатись ночі.

— Я теж тої думки—відповів провідник.

Після такої розмови індус розповів де-які подробиці що до безчасної жертви. То була індука надзвичайної краси з племені парсів, дочка багатого бомбейського купця. Батьки дали їй цілком англійське виховання, так що по освіті й поведженню в товаристві вона нічим не відрізнялась од європейських жінок. Імення її—Ауда. Коли вона зосталась сиротою, її проти волі було віддано заміж за старого раджу Бунделькунду, й після трьох місяців по одруженню вона овдовіла.

Знаючи свою долю, що припадала їй по смерті чоловіка вона втікла було з його дому, але її зараз таки спіймали. Родина раджова, якій смерть його молодой жінки була корисною, завчасно прирекла її на цю муку, від якої так мало було надії її врятувати.

Це оповідання тільки ще більш підтримало містера Фогга та його товаришів, в їх доброму замірі.

Вони постановили простувати слоном до пагоди й під'їхати до неї як найближче. Через п'яносто мандрівці в'їхали в перелісок кроків за п'ятьсот од пагоди й стали там. Вони нічого не могли побачить звідсіль, але викрики фанатиків виразно було чути.

Тоді почали вирішати питання про засоби до визволення жертви. Провідник знав ту пагоду, в якій заперив він, було її замкнено. Чи можна було пробратись туди через якісь двері, коли вся та розбишацька зграя посне впившись, чи доведеться проробити дірку в стіні? Це питання можливо було вирішити тільки на місці. Ясно було лиш те, що визволення треба здійснити до застрішнього ранку, бо після того втручання в цю справу буде зайвим і ні до чого не придасться. Містер Фогг та його товариші почали ждати ночі. Коли смерклося, постановили розслідувати місце вість навколо пагоди. Викрики факирів стихли. Невне вони, як звичайно, напились „хайги“,— що робилась з опійної настойки та соку індійської коноплі.

Парс взявся показувати дорогу й наші мандрівці тихесенько посувались лісом. Хвилин з десять скрадалися вони під густим віттям дерев, і нарешті, оцинилися на березі невеличкої річки. Тут вони вгледіли, при світлі загострених залізних смолоскинів, на вершках яких горіла

гумма, — величезну фуру дров. То було дороге сандальове дерево, напосене запашною олією.

Поверх тих дров лежало набальзамоване тіло раджі, яке завтра врагці фанатики-індуси мали спалити разом з його вдовою.

За сотку кроків звідсіля здіймалась погода, мінарети якої відко було поміж листям дерев.

— Вперед! — зтиха промовив провідник.

З подвійною обережністю він ліз, ховаючись в густій траві. Мандрівці посувались за ним.

Скрізь була тиша. Тільки вітер шумів по деревах. Швидко провідник спинився в кінці галяви. Скільки смолоскипів освітлювало місцевість. Долі гуртками валялись п'яні Індуси. Утворювалось вражіння, немов це було поле битви, засіяне трупами. Чоловіки, жінки й діти лежали покотом. Де-не-де тинялись непритомні п'яниці.

З темряви невиразно виринав храм Пілладжі. Та на великий жаль та прикрість провідника — варта раджова не спала й ходила біля дверей з голими шаблями. Треба було припустити, що й жерці в середині нагоди теж не спали.

Побачивши, що пролізти в нагоду неможливо, провідник одвів своїх товаришів трохи назад.

Філеас Фогг і Френсіс Кромарті зрозуміли, в свою чергу, що з цього боку треба покинути усяку надію на щасливе виконання їх заміру.

Зупинившись, вони почали стиха розмовлять.

— Почекаймо — ще тільки вісім годин. Може варта засне потім.

— А й дійсно, — це можливо.

І полягавши під деревом, вони почали ждати.

Час тягнувся довго. Никколи парс підкрадався ближче, щоб простежити за вартою. Але вона не дримала. Відко, що вартівники були тверезі. Крізь вікна також лився блідий світ з середини нагоди.

Настала північ, а справа стояла на місці й не було ніякої надії, що варта посне. Треба було вигадати спосіб як влізти в середину пагоди через діру в стіні. Зоставалось впевнитись чи так само пильно охороняється храм з середини, як і його зовнішні двері.

Поразившись в-останнє, мандрівці здалека навкруги, обійшли пагоду з боку, протилежного від дверей. Через півгодини вони підлізли аж під самісеньку стіну. З цього боку не було ніякої охорони, але не було також ні дверей ні вікон.

Ніч була темна. Місяць в останній фазі ледве почав сходити. До того-ж все небо було вкрито густими хмарами, а високі дерева ще збільшували темряву.

Треба було зробити пробоїну в стіні, а в наших мандрівців не було нічого, крім складаних ножів в кишенях. На щастя стіни пагоди було зроблено почасти з дерева, почасти з цегли, тому їх легко було пробити. Виколупавши одну цеглину, дуже легко вивяти інші.

Зараз таки мандрівці взялись за роботу без зайвого гаму. Парс з одного боку, а Паспарту з другого колупали ножиками стіну, щоби пробити дірку футів зо два завширшки.

Багато вже було зроблено, коли оце з середини пагоди почувся крик. Знадвору їм одповідала варта.

Паспарту з парсом припинили свою роботу. Їм обом спала в голову однакова думка: чи не почули їх жерці й чи не збила через те тривога? Безумовно, треба було тікати в такому випадку. Усі четверо повернулись в ліс і поховались за деревом, дочекаючись поки втихне переляк, щоб знову тоді взятись за роботу. Але, на превеликий їх жаль варта надійшла в той бік, де вони працювали, так що продовжувати роботу вже не було ніякої можливості.

Важко списати, як обурені та спантелечені були четверо цих людей, побачивши, що замір їх не вдався. Підступитись до жертви тепер не було ніякої змоги, а виходить і визволить її було неможливо. Сер Кромарті гриз од злості нігті, Паспарту так розходився, що провідник ледве його стримував. Містер Фогг спокійно ждав, не виявляючи ніякого незвичайного почуття або навіть обурення.

— Тепер, пане, лишається тільки від'їхати ні з чим?— тихо спитав сер Кромарті.

— Тільки й лишається— згодився провідник.

— Подождіть — промовив Фогг, — доволі як я встигну в Аллагабад до полудня.

— Чого ж ви ще сподіваєтесь?— спитав сер Кромарті,— після кількох годин буде світати й...

— Шастя може до нас вернутись в останню хвилину.

Кромарті здивовано вислухав цю відповідь. Йому хотілось з очей містера Фогга довідатись на що покладався цей холодний англієць. Чи не збірався він в останню хвилину кинутись до молоді жінки й силоміць вирвати її з рук катів?

Але це було б божевіллям і трудно було припустити, щоб Філеас Фогг міг виконати такий божевільний вчинок. Тим часом сер Кромарті згодився подождати, щоб знати чим скінчиться ця жахлива подія. Провідник знову перевів їх на протилежний бік галявини, звідкіль вони мали змогу бачити посулих індусів, ховаючись самі в купі дерев.

Паспарту уместився на нижній гілляці дерева й з усіх боків обмірковував одну думку, що як блискавиця промайнула йому в голові спочатку, а тепер заняла там перше місце.

Спочатку він думав про себе: „ні, це божевілля!“ А тепер він крутився на думці: „Чому-ж

ні, арештою все може бути. Адже ж це все таки надія, хоча й остання, й можливо, єдина в цім випадку, а з таким п'яним бидлом*...

Паспарту не став турбуватись про краще та ясніше висловлення своєї думки. Потиху плигнувши з дерева, він обережно поліз по-під деревами й швидко зник в темряві.

Минали години; починало помалу світати, але ж все ще було дуже темно.

Коли це урочиста хвиля прийшла. П'яний, сонний натовп немов воскрес і гуртки ожили; знову почувались згуки там-таму, викрики й співи. Настала остання година нещасної жертви.

Справді, двері з погоди відчинились і ясний світ проміння прорізав темряву ночі. Містер Фогг і сер Кромарті могли виразно бачить жертву, яку тягли два жерці. Їм навіть видалось, що вона не дивлючись на те, що була опоєна, інстинктивно почувала близьку смерть і виривалась з рук катів. Серце сера Френсіса Кромарті нестерпучо затьохкало. Він койвульсивно схопив за руку містера Фогга. Ця рука держала відчинений ніж.

В ту хвилю натовп разом здригнувся. Молода жінка знову впала в попередній стан цілковитого отупіння. Вона поминула ряди факирів, що проводили її своїми релігійними викриками. Філеас Фогг та його товариші вмішались в останні ряди процесії й пішли за нею.

Після двох хвилин вони опинились на березі річки, кроків за пятьдесят од купи дров, на яких лежало тіло раджі. Потім вони ледве вгледіли в зрідшій передодневій темряві жертву, яка нерухомо лежала біля своєї мертвої дружини.

Сухі дрова підпалили й вони, напоєні ароматичним опоєм,—швидко спалахнули.

В ту мить провідник і сер Френсіс Кромарті ледве втримали Філеаса Фогга, який в божевіль-

нім захопленні добрим наміром спасти жертву, кинувся було на вогонь.

Але Філеас Фогг вирвався з їх рук; коли враз сцена змінилась. Почувся переляканий ви-

Почувся переляканий викрик.

крик і весь натовп з великого жаху впав долі. Старий раджа не був мертвий. Він раптом підвівся й тримаючи в руках свою жінку, вийшов з вогню. Це робило вражіння якогось дива.

Факіри, варта й жерці, вражені великим жахом, лежали долі, боючись навіть глянути на таке диво. Лиш містер Фогг і сер Кромарті стояли на ногах. Парс схилив голову. Паспарту певне теж був так само здивований.

А воскреслий раджа ніс, немов пір'ячко, зомлілу жінку й швидко опинився там, де стояли містер Фогг і сер Кромарті.

— Тікаймо—промовив він.

То був не хто инший, як сам Паспарту, котрий, користуючись з темряви ночі, підкрався до вогню й ховаючись за димом, вихопив з самих обіймів смерті молоду жінку та щасливо проніс її серед наляканого натовпу. По хвилі вони гнали вже на слоні швидкою рессю.

Але викрики, прокльони та, нарешті, куля, що пробила капелюх містерові Фоггу, свідчили що їх хитрощі виявились. Справді, тіло старого раджі спокійнісенько лежало у вогні. Прийшовши до тями після великого переляку, жерці зрозуміли, що жертву викрадено. Вони швидко кинулись здоганяти сміливих „злочинців“ разом з вартою, яка вистрілила їм навздогін. Але слон бігшвидко й мандрівці втікли від куль.

XIV.

Філеас Фогг проїздить чудовою долиною Гангу, навіть не глянувши на неї.

Отже ж сміливий замір вдався: мандрівцям пощастило визволити молоду жінку від її катів. Через годину після того Паспарту сміявся, радіючи з своєї вигадки. Сер Френсіс Кромарті стиснув йому руку, а Філеас Фогг промовив:

— Це добре!

То була найвища нагорода Паспарту від цього стриманого джентльмена. На неї Паспарту відповів, що вся честь в цій справі належить містеру Фоггу, а самому йому тільки спала голову гарна думка. Він без сміху не міг гадати, що на протязі кількох хвилин він, Паспарту бувший гімнаст та пожежний, був покійним чоловіком красуні—жінки й старим раджою Бунделкунду.

Молода вдова тим часом була ще непритомною й не розуміла, що з нею сталось. Загорнута теплою ковдрою, вона відпочивала в сідалі.

Під керуванням певної руки парса, слон швидко біг ще темним лісом. Після години їзди вони виїхали на широку рівнину, а в сім годин стали. Молода жінка все ще була непритомною. Провідник влив їй у рот кілька крапель води з бренді, але вона мусіла ще скільки годни пробути під впливом оп'янення, так її запаморочили жерці.

Сер Френсіс Кромарті, якому відомий був вплив індійської коноплі ні трохи нею не турбувався.

Але наскільки генерал певен був, що нещасна швидко очуняє, настільки він непокійний був за її майбутність. Він не вагаючись повідомив містера Фогга, що коли Ауда зостанеться в Індії, то її не мине такаж сама кара. Ці фанатики розповсюджені на цілому півострові й безумовно знову де-небудь захоплять свою жертву, не дивлячись на англійську поліцію: в Мадрасі, чи в Бомбеї або й в Калькуті. І він доводив це другим випадком, подібним цьому, який був недавно. На його думку в Індії неможна бути певним; що жінці не загрожує небезпека.

Філеас Фогг сказав, що він буде мати на увазі ці вказівки й обміркує їх.

О десятій годині провідник дав знати, що прибули до Аллагабаду. Тут знову починалась залізниця й звідсіль до Калькути було менше доби їзди.

Філеас Фогг повинен був таким чином вчасно прибути до Калькути, щоб втрапити на пароплав, який вирушав до Гонг Конгу лиш на другий день 25 жовтня в полудень.

Молоду вдову привезли на двірець. Паспарту доручили закупити для неї необхідний туалет: сукню, шаль і т. ин. На це Філеас Фогг грошей не жалкував, аби тільки придбати все необхідне для молодої жінчини.

Зараз-таки Паспарту пішов по вулицях Аллагабаду—„Божого міста“, в перекладі з індійської мови. Індуси ставляться з великою пошаною до цього міста, позаяк воно лежить там, де зливаються дві священних річки: Ганг і Джумна. На ці ріки сходяться богомільні прочане—тубольці. Як оповідають байки Рамайяни, Ганг починається з неба, звідкіля спадає на землю милостивою волею Брами.

Роблючи закупки, Паспарту разом з тим оглядав місто, яке колись захищалося чудовою фортецею, а тепер вона виконувала обов'язки міської в'язниці. Втім, колись торговельнім та промисловім місті, не було тепер ні гандлю, ні промисловости. Даремне Паспарту шукав крамниці з новинками, немов би він був на Регент-Стріті за скілька кроків од Фармера й К^о. Він ледве знайшов потрібні йому речі у старого жида, що торгував вбранням та ріжним иншим крамом. Він купив сукню з шотланської тканини, широку кирею та іроскішну [кожушинку з видрових шкірок, за яку він не вагаючись заплатив шістьдесять п'ять фунтів.¹⁾

¹⁾ Тоб-то звш тисячі двсті гривень на наші гроші.

Містріс Ауда почала прокидатись від оп'янення. Її очі знову набрали того виразу лагідної покірності, якої відрізняються очі індуських жінок.

Король Усаф Уддаул, котрий був разом і поетом, так змалював красу королеви Альменагари:

Її блискучі кучері, розділені по середині рівним проділом, оточують гармонійні риси її тендітного личка та нижніх гладеньких щічок, свіжих і білих, як перливи. Її ебеневі брови мають форми лука бога кохання Ками, такіж небезпечні, як його стріли. З-під довгих шовкових вій блищать чорні очі, в яких, немов в священних озерах Гімалаїв, одбивається чорний небесний колір. Дрібні та рівні білі зуби горять білим вогнем серед складених в усмішку уст, немов краплини роси в напіврозвиненім квіті гранатового дерева. Її маленькі вушка, оксамитові ручки та пухкі й ніжні, як пуцянок лотосу, ніжки, блищать, немов кращі перлини Цейлону, немов видатніщі самоцвіти Голконди. Над її гнучким та тонким станом, який легко обхопити однією рукою, здійснюються пишні дівочі груди, де ховаються кращі скарби молодости. І під цією легкою тунікою вона здається вилитою з срібла святою рукою вічного скульптора Вікварми".

Але й не вживаючи цих поетичних прикрас, досить буде сказати, що містріс Ауда була чарівною жінкою, в самім європейським розумінню цього виразу. Вона бездоганно розмовляла по-англійському, й парс не прибільшував, кажучи, що виховання примусило зовсім переродитись молоду жінку.

Однак зосталось вже небагато часу до вирушення потягу. Парс доживався. Філеас Фогг заплатив йому, скільки умовився, але нічого більшого не додав. Це трохи здивувало Паспарту, котрий

знав з яким самозреченням служив провідник Філеасу Фоггу на протязі всієї дороги.

Справді, парс з доброї волі міг позбутись життя, а коли б індуси дізнались потім, що він допомагав викрасти їх жертву, то важко було-б йому утікати від їх помсти.

Лишалось питання про Кіуні. Що робить з слоном, так дорого купленим?

Але Філеас Фогг вирішив вже це питання.

— Парс, звернувся він до провідника, — ти добре виконував свої обовязки й крім того виявив самозречення. За виконання обовязків я запла- тив, а за самозречення ні. Чи бажаєш мати цього слона? Він твій.

Очі провідникові заблищали.

— Ваша честь дарує мені ціле майно.

— Візьми його, провіднику, а я ще зостанусь винен тобі!

— В добру годину! — скрикнув Паспарту. — Візь- ми його, друже. Кіуні — чесна та хоробра тварина.

І, підійшовши до слона, він ласкаво подав йому скілька грудочок цукру. Слон задоволено ревноу і, обхопивши Паспарту хоботом, закинув його собі на голову. Ні краплі не налякавшись, Паспарту погладив тварину, яка обережно спу- стила його на землю. На стиснення хобота чесного Кіуні, чесний парубок одновів, міцно стиснувши рукою хобот слона.

Після кількох хвилин Філеас Фогг, Френсіс Кромарті й Паспарту умістились в вигіднім ва- гоні. Краще місце віддано було містріс Ауді. Потяг на всіх парах йшов до Бенаресу.

Од Аллагабаду до цього міста було не більш як вісімдесять миль і за дві години потяг прой- шов їх. Під час цього переїзду молода жінка зовсім прокинулась од свого оп'янення.

Як вона була страшенно здивована, коли побачила себе в вагоні залізниці, одягнуену в європейську одіж та оточену зовсім незнайомими їй людьми. Поперед всього її товариші по подорожі попеклувались про її оздоровлення й, щоб трохи підкрепити її—дали випити скільки крапель лікеру.

Потім сер Кромарті розповів їй всю її історію. Він особливо підкреслював самозречення містера Фогга, котрий не вагався офірувати життя для її визволення, а також сміливість та вишуканість Паспарту, дякуючи якому вся справа вийшла так на добре.

Містер Фогг спокійно мовчав під час того оповідання. Паспарту, завстидавшись того, що його так вихваляв отаман, буркотів стиха, що те все, мовляв, нічого не варто.

Містріс Ауда щиро дякувала своїм визволителям не стільки словами, як сльозами. Її чудові темні очі ясніше всяких слів висловлювали їй подяку. Потім, коли вона перенеслась думкою до того, що їй довелось витерпіти, й знову побачила ту землю, де її ждала ще велика небезпека—вона проти волі здригнулась. Філеас Фогг цілком зрозумів, що діялось в душі молодої жінки. Щоб заспокоїти її, він запропонував довести її до Гонг-Конгу, де вона могла залишитись поки все заспокоїться. Однак же й ця ввічлива пропозиція була зроблена звичайним, спокійним і холодним тоном.

Містріс Ауда з подякою приймила її. В Гонг-Конгу, як виявилось, мешкав її родич, багатий купець також парс по походженню. Гонг-Конг місто зовсім англійське, хоч і стоїть на китайським березі. Тут містріс Ауді було безпечніше, як де-нише в цілій Індії.

Опів-до-першої години дня потяг прибув до Бенаресу. Браминські байки запевняють, що Бенарес стоїть на місці старожитнього Казі, який

висів колись в повітрі подібно до Магометової труни. Але в наші практичні часи Бенарес, ці Афины Індії—як його називають орієнталісти, спокійневічно стоїть на землі й Паспарту міг на швидку розглянути його цегляні доми й дерев'яні хатки, що надають йому занехаяного вигляду й не мають ніяких місцевих рис.

Тут сер Френсіс Кромарті мусів зупинитись, бо підлегле йому військо стояло табором за скілька миль на північ од міста. Отаман розпрощався з містером Фоггом, побажавши йому всякого успіху й зробити ще раз таку мандрівку, тільки з більшою користю. Філеас Фогг злегка стиснув руку отамана. Містріс Ауда попрощалась з ним більш сердечно. Вона висловила, що нігда не забуде його послуги для неї. Щож торкається Паспарту, то йому отаман на прощання кріпко стиснув руку. Схвильований такою честю, Паспарту готовий був в ту хвилю офірувати життям для отамана, коли б це було потрібно. Після цього вони розлучились.

Від Бенаресу залізниця де-який час біжить долиною Гангу. Крізь шкло вагону, в досить ясну годину видко було зпочатку різноманітний краєвид Бегара, потім зелені гори, поле, засіяне ячменем, пшевицею та маїсом, ставки й річки між якими тузились зеленкуваті аллігатори, чепурні села й нарешті зелені ліси. Кілька слонів і зебу з великими горбами купались в священних водах Гангу й тут таки гуртки індусів обох полів виконували свої релігійні обмивання. То були жорстокі вороги буддизму, щирі прихильники брамінської віри, яка визнає трьох богів: Вішну, бога сонця, Шіву—божественне втілення всіх сил природи та Брам; останній має найвищу владу над усіма жерцями й законознавцями, яких захищає та сприяє у всяких справах. Але якими очима

Вішну, Шіва й Брама повинні були поглядати на збритаїзовану Індію: на пароплави, що прорізають священні води Гангу й лякають своїм шумом літаючих по-над водою чайок, чаренах, що лазять по березі й тубольців, котрі мешкають по берегах?

Увесь той краєвид промайнув перед очима, неначе блискавиця, й часто біла хмара диму з паровика застеляла де-які його дрібні риси. Перед мандрівцями промайнули один за одним форт Хунар, що лежав миль за двадцять на південий схід од Бенаресу, бувша фортеця Буксари, Патна, велике промислове й торговельне місто, де знаходиться головний ринок опіуму, нарешті Монтр. Останнє місто зовсім європейське, таке-ж саме, як Бирмінгам або Манчестер. Воно відоме за свої заводи чавуних, залізних та збройових виробів. Високі димарі цих заводів закурюють димом ясне небо Брама, роблючи прикре вражіння в цій мрійній розкішній країні фантазії.

Насунулась ніч. В темряві чути було рикання тигрів та ведмедів, виття вовків, що тікали від паровика. Потяг біг на всіх парах. Дива Бенгали, Голконду, руїни Гури, Мурегедабад, бувша столиця Індії, Бурувон, Хугли, Чандернагор, місто, що належить до французів на індійській землі— все це залишилось непоміченим.

Нарешті, в сім годин ранку потяг прибув до Калькути.

Пароплав, що вирушав до Гонг-Конгу, здіймався з якоря тільки о полудні. Таким чином в розпорядженні Філеаса Фогга залишалось ще п'ять годин.

По розпису він повинен був прибути в столицю Індії 25-го жовтня через двадцять три дні після від'їзду з Лондону. Він так і приїхав сюди, в визначений день, не програвши й не вигравши

часу. На жаль, два дні, що zostались у його зай-
вих в наслідок швидкого переїзду від Лондону
до Бомбею — були страчені, як знає читач, під
час переїзду через Індостан. Але, треба думати,
що містер Фогг не жалкував витраченого часу.

XV.

З мішка з банковими білетами викинуто ще кілька тисяч фунтів.

Потяг зупинився біля платформи. Першим
вийшов Паспарту, за ним Філеас Фогг, який
допоміг вийти з вагону містріс Ауді. Містер Фогг
хотів зараз таки переїхати на пароплав, що мав
вирушити до Гонг-Конгу, щоб там вигідно по-
містити містріс Ауду. Він постановив не кидати
молодої жінки до тої пори, поки вона буде в
Індії, де їй загрожує така велика небезпека.

Але в той мент, коли Філеас Фогг виходив
з вокзалу, до його підступив полісмен і промовив:

— Ви містер Філеас Фогг?

— Так, я.

— А це ваш слуга? — спитав полісмен, показуючи
на Паспарту.

— Так.

— Потурбуйтеся обидва піти за мною.

Містер Фогг ні одним рухом не виявив зди-
вування.

Полісмен цей був представником закону, а
для кожного англійця закон — свята річ. Паспарту-
ж, по своїй французькій звичці, спробував було
розмірковувати, навіщо й до чого, але полісмен
торкнув його паличкою, а Філеас Фогг звелів йому
рухом слухатись і не перечити.

— Чи може ця молода жінчина йти з нами?

— Гаразд, може, — відповів полісмен.

Полісмен підвів Філеаса Фогга до палкігарі, що був подібний до чотирьохколеної карети, запряженої парою. В середині палкігарі було місця на чотири душі. Карета рушила. За весь час переїзду, який тягся біля двадцяти хвилин, ніхто й слова не сказав.

Палкігарі спочатку проїхав чорним містом з вузькими вулицями та поганенькими будинками, заселеними різношерстими тубольцями.

Потім почалось європейське місто. Тут були вже гарні кам'яниці, обсажені кокосовими пальмами. Пароплавні щогли ¹⁾ лісом здіймались над містом. Не дивлячись на ранній час, на вулицях почався рух. Частенько попадались на зустріч зграбні, елегантні верхівці та розкішні виїзди.

Нарешті палкігарі зупинився перед дуже простим, на перший погляд, будинком, але, очевидно, це була якась громадська установа.

Полісмен запропонував їм злізти й попровадив їх в одну з кімнат будинку, яка мала вікна з ґратами.

— О восьмій з половиною годині ви станете перед суддю Обадіа.

І, вийшовши з кімнати, він замкнув за собою двері.

— Так оце нас заарештовано! — скрикнув Паспарту, падаючи на стілець.

Ледве стримуючи хвилювання, містріс Ауда звернулася до містера Фогга.

— Вам треба покинуть мене, містер Фогг. Це все через мене. Вас тягнуть до суду за те, що ви мене визволили?

Але містер Фогг одновів, що це неможливо, щоб за таке діло його тягли до суду. Яким

¹⁾ Мачта.

чином поганці могли обвинувачувати його перед законом, коли самі готові були виконати злочин? Очевидячки, тут було якесь непорозуміння. Містер Фогг додав, що в усякім разі він не покине Ауди й доведе її до Гонг-Конгу.

— Адже-ж пароплав одходить в полудень,— зауважив Паспарту.

— До полудня ми будемо на пароплаві,— відповів містер Фогг.

Це було сказано з такою певністю, що Паспарту в свою чергу промовив про себе:

— Це правда, чорт його бери, що до полудня ми будемо на пароплаві.

Але в думці він не зовсім йняв тому віри.

О восьмій з половиною годині вранці двері відчинились і увійшов полісмен. Він повів в'язнів в сусідню залю, яка була залєю засідань. На місцях, призначених для публіки, було чимало європейців та тубольців. Містер Фогг, містріс Ауда й Паспарту сіли на лаві проти суддів.

Суддя Обадія увійшов майже зараз після них враз зі своїм аудитором.

То був товстенький, зовсім круглий чоловічок. Він здіймив з цвяшка парик і надів його на голову.

— Перше діло!— промовив він урочисто.— А, та це-ж не мій парик,— додав він, хапаючись за голову.

— Справді, пане Обадія, це мій парик,— одповів аудитор.

— Ну як-же ви хочете, містер Ойстернуд, щоб суддя виніс правильний вирок, коли на його голові надітий парик аудитора!

Суддя й аудитор помінялись париками.

Під час цього готування до суду Паспарту аж горів з нетерплячки. Йому здавалось, що

стрілка на великому годиннику, який висів в залі суду занадто швидко посувається.

— Перше діло, — знову говорив суддя.

— Філеас Фогг, — сказав аудитор.

— Я тут — одповів містер Фогг.

— Паспарту!

— Тут, — обізався Паспарту.

— Гаразд — сказав суддя. — Вже два дні, обвинувачені, як вас стережуть на всіх потягах, що йдуть з Бомбею.

— Але в чому же нас обвинувачують? — нетерпляче запитав Паспарту.

— Ви зараз довідаєтесь, — одповів суддя.

— Пане суддя, сказав містер Фогг, — я англійський громадянин і маю право...

— Хіба ж з вами погано обійшлись? — перебив суддя.

— Ні.

— Гаразд! Хай ввійдуть скривджені.

Двері відчинились і швейцар увів трьох індуських жерців.

— Так воно й є, — пробурмотів Паспарту, — це ті самі, що хотіли спалити містріс Ауду.

Жерці стали перед суддю й обвинувачуючий голосно прочитав їх скаргу. З неї видно було, що Філеас Фогг і його слуга винуваті в зганьбленні місця, котре браминська віра вважає святим.

— Ви чули? — запитав суддя містера Фогга.

— Чув, — одповів містер Фогг, — і признаюсь...

— А! Ви признаєтесь?

— Признаюсь і з свого боку дожидаюсь, аби ці три жерці признались в тому, що вони хотіли зробить у пагоді Пілладжі?

Жерці глянули один на одного, неначе не розуміючи нічого з його слів.

— Авже-ж! — стикнувся Паспарту. — Хай-но вони пригадають, як хотіли спалити свою жертву в пагоді Пілладжі.

Жерці виявили ще більше здивування. Суддя був також без міри здивований.

— Яку жертву, кого спалити!? Це в самісенькім центрі Бомбею?

Мой черевки!—скрикнув Паспарту.

— Бомбею!—протягнув Паспарту.

— Авже-ж! Тут справа йде не про погоду Пілладжі, а про погоду Малєбар-Гілл в Бомбеї.

— Гось пара черевиків осквернителя, як наочний доказ злочину,— додав аудитор, поставивши черевики на своїм столі.

— Мої черевики!— скрикнув Паспарту, що не міг утриматись од мимовольного вигуку.

Читаць певне догадався, як вийшла вся ця плутанина. Філеас Фогг і Паспарту давно забули про випадок в Бомбеї, котрий і привів їх тепер до залі суду в Калькуті.

Справді, шниг Фікс одразу зрозумів, яку вигоду він може мати з цього випадку. Він постановив одкласти свій виїзд на дванадцять годин і пішов до жерців нагоди Малебар-Гілл. Знаючи, що англійський уряд ставиться дуже немилосердно до таких справ, він обіцяв їм, що вони одержать значну нагороду й зо слідующим потягом скерував їх по слідах містера Фогга. Однак через те, що визволення містріс Ауди затримало Філеаса Фогга, то Фікс з індусами прибули в Калькуту раніш містера Фогга й його слуги; їх вже дожидався суд, попереджений депешою про злочин, щоб заарештувати, як тільки вони прибудуть до Калькути. Можна уявить собі ніяковість, в якій перебував Фікс, довідавшись, що Фогг ще не приїхав в Калькуту! Він мусів прийти до думки, що його злодій зупинився на якійсь - небудь станції, не доїхавши до Калькути й втік на північ Індії. Двадцять чотирі години стеріг Фікс на вокзалі срашенно стурбований цією думкою. Як-же він був радий, коли ниньки вранці побачив, нарешті, містера Фогга, правда з молодою містріс, присутність якої була йому зовсім незрозумілою. Зараз таки він післав до їх полісмена й таким чином Філеас Фогг, Паспарту й вдова раджі Бунделькунду опинились перед судом.

З зрозумілою цікавістю слідкував Фікс за процесом. Справді, в Калькуті, як і в Бомбеї чи в Суеці ще не було наказу про заарештовання.

Отже суддя Обадія зрозумів як визнання вигук Паспарту, що готовий був віддати усе, що мав, аби вернути назад свої необережні слова.

— Факт осквернення признаний?

— Признаний—спокійно відповів Фогг.

— Виходячи з того, що закон Англії однаково сприяє всім вірам, які існують між населенням Індії панові Паспарту, який признався в тому, що 20-го цього жовтня осквернив грішною ногою священні плити долівки пагоди Малєбар-Гілл в Бомбеї, вирікається кара — п'ятнадцять день одсиджування у в'язниці й штраф в триста фунтів.

— Триста фунтів!—скрикнув Паспарту, особливо здивований цим штрафом.

— Мовчать!—заверещав на його швейцар.

— Але тому, — продовжував суддя—що нічим не доведено, що пан з слугою не були в спілці й при тому - ж пана треба вважати відповідальним, у всякім випадку, за вчинки свого слуги, який одержує у його платню, то есквайрові Філеасові Фоггові вирікається вісім день одсиджування у в'язниці й штраф в сто п'ятьдесят фунтів.

Авдітор перейшов до иншого діла.

Фікс в своїм кутку почував велике задоволення. Як би Фогг хоч на тиждень затримався в Калькуті, то за цей час встигне ще скільки разів надійти наказ про заарештування.

Паспарту отетерів. Цей арешт плюндрував його пана. Заклад в двадцять тисяч фунтів програний був через те лишень, що він був таким роззявою й увійшов в ту прокляту пагоду.

А Філеас Фогг, володіючи своїми почуттями, навіть бровою не повів, неначе цей вирок його не торкався. Однак-же, в той мент, коли авдітор покликав осіб по другому ділові, він підвівся й промовив:

— Я пропоную заставу.

— Це ваше право,—відмовив суддя. Фікс почув, що в його по спині неначе полізла мурашня. Він знову заспокоївся, почувши, що суддя вважаючи на те, що Філеас Фогг і його слуга чужоземці — визначив для кожного величезну суму застави — по тисячі фунтів.

Таким чином визволення коштувало містерові Фоггові дві тисячі фунтів.

— Я плачу,—промовив джентльмен.

І з мішка, що ніс Паспарту він витяг грубу паку банкових білетів, котру виклав на стіл перед аудитором.

— Ці гроші буде вам повернено, коли вас випустять з вазниці. А зараз вас увільняємо на поруки.

— Ходім,—сказав Фогг до Паспарту.

— Хай вони мої черевики віддадуть, — гукнув обурений Паспарту.

Черевики йому віддали.

— І дорого-ж вони коштують,—пробурмотів він.— Більш як тисячу фунтів кожний... Та ще й до того муляють, проклятуці! І, похнюпившись, пішов він за містером Фоггом, який повів під руку містріс Ауду. Фікс все ще сподівався, що його злодій не викине даремне таких грошей і відсидить свій строк у вазниці. І він кинувся слідом за містером Фоггом.

Містер Фогг взяв карету й сів в неї разом з містріс Аудою та Паспарту. Фікс побіг за каретою, яка швидко спинилась на понадбережжі вулиці.

За пів милі від неї, з'явився „Рангун“. На щоглі було піднято прапор до вирушення. Було одинадцять годин. Ще ціла годана була в розпорядженні містера Фогга. Сищик Фікс тупнув з серцем ногою об землю.

— Іде таки, бестія! — скрикнув він. — Визинув дві тисячі фунтів. От диво, а не злодій. Отже-ж я за тобою хоч на край світа поїду; але так, можливо, ти всі покрадені грошки спустиш!

І, справді, у сищика були підстави до такого висновку. Од того часу, як вирушив з Лондону, містер Фогг витратив на дорогу, премії, на купівлю слона, застави й штрафи біля п'яти тисяч фунтів. Таким чином частина грошей, що мала дістатись на користь сищика, все зменшувалась.

XVI.

Фікс ніби зовсім не розуміє, про що йому кажуть.

„Раунгун“ також належав до півострівної та східної компанії й вживали його для переїздів в Китайським та Японським морях. Це був залізний гвинтовий пароплав, що уміщав 1760 тон з машиною в чотиріста сил. По прудкості він дорівнював „Монголі“, але ріжнївся від неї меншою вигідністю кают. Таким чином містріс Ауда неможливо було умістити так, як того бажав містер Фогг. Тим часом перехід був всього в три тисячі п'ятьсот миль і тягся лиш одинадцять чи дванадцять день, а містріс Ауда була не дуже вередливою пасажиркою.

Першими днями того переїзду містріс Ауда ближче познайомилась з містером Фоггом. При всякім випадку вона висловлювала йому щирю вдячність, яку спокійний джентльмен приймав цілком байдужно та холодно. Жоден рух, жоден жест не виявляли в ньому хоч будь якого, навіть самого непомітного хвилювання. Він пильнував, аби молода жінка ні в чому не терпіла невіго-

ди. В певні години він регулярно з'являвся, коли не розмовляти з нею, то принаймні слухать її оповідання. Він був з нею надзвичайно чемним, але зі спритністю, грацією й спокійністю автомата, рухи якого пристосовано для цієї мети. Молода пані не знала що й думати, та Паспарту трохи познайомив її, з якою оригінальною та ексцентричною *) людиною звела її доля. Він освідомив її про заклад, що був причиною мандрівки цього джентльмена. Містріс Ауда посміхнулася, але як би там не було, їй повернено було життя завдяки містерові Фоггові й він нічого не губив од того, що вона дивилась на нього крізь призму вдячності. Містріс Ауда підтвердила оповідання провідника про свою сумну історію. Вона, справді, належала до раси парсів, що займала перше місце серед тубольців. Де-кілька купців з цієї раси придбали в Індії великі капітали, торгуючи бавовняком. Один з них, сер Джеймс Деджі, дістав від англійського уряду шляхетство; містріс Ауда була родичкою цього багатого купця, що жив у Бомбеї. В Гон Конзі вона сподівалась знайти брата в перших цього Деджі, але не була певна, що знайде у нього захоронок. На це містер Фогг кожного разу відповідає, що їй нічого турбуватись і що все поладиться до найменших дрібниць — „математично“. Це був його укоханий вираз.

Невідомо, чи розуміла молода жінка цю нудну мову. У всякім випадку, вона всякого разу пильно дивилась своїми очима, „ясними, як священні озера Гімалаїв“, в очі містера Фогга. Але стриманий містер Фогг був однаково байдужим, і здавалось, зовсім не збирався кинутись в ці озера.

*) Злісного на усякі надзвичайні та несподівані вчинки.

Перша частина переїзду відбулась при найкращих умовах. Година була гарна, сприяюча для плавання, й швидко „Рангун“ опинився недалеко від Великого Андамана, головного острова з гуртка інших, мальовничий вершок якого—Седуль-нік в дві тисячі чотиріста футів заввишки помічається здалека.

„Рангун“ йшов довго по-під берегом. Населення острова, яке складається з одних дикунів—папуасів не показувалось на ньому. Це були дикуни, що стояли на остатнім ступні людскости, але зовсім даремно ославлені за людожерство.

Вигляд цих островів був надзвичайно гарний. Величезні ліси латаній, ареків, бамбуків, мускатових дерев та мимоз здіймались попереду, а далі мальовничо виступали струнким профилем гори. На березі виділялась безліч салаган, гнізда яких дуже високо цінують в Небесній імперії. Та пасажир „Рангуна“ не довго могли милуватись з того краєвиду. Пароплав прудко йшов до Малакської протоки, якою мав увійти в Китайське море.

Що-ж робив в той час Фікс, проти волі примушений мандрувати кругом світу? Виїхавши з Калькути, де він наказав переслати собі наказ до Гон-Конгу — Фікс сподівався уміститись на „Рангуні“ непоміченим Паспарту. Справді, йому важко було розтлумачити тепер Паспарту свою присутність на пароплаві. Паспарту був певний, що Фікс знаходиться в Бомбеї й тому, несподівана зустріч з ним на облавку „Рангуна“ могла навести прямодушного француза на де-які підозріння. Але сама логика обставин примусила його поновити знайомство з Паспарту. Ми зараз побачимо, як це сталося.

Усі надії, всі бажання сищика скупчились тепер на єдинім пункті земної кулі—на Гон-Конзі.

В Сінгапурі пароплав зупинився на дуже короткий час, щоб Фікс міг встигнути посунути як-небудь свої справи. Заарештувати злочинця треба було в Гон-Конзі—інакше той зовсім вислизне з рук шукача.

Справді, Гон-Конг був ще під англійською владою, але далі вже йшли: Китай, Японія, Америка—де злочин був майже зовсім безневинним. Коли-б наказ про заарештування містера Фогга нагнав його в Гон-Конзі, Фіксові залишалось тільки арештувати його й передати до рук місцевої поліції. За Гон-Конгом такого наказу було-би вже замало, бракувало-б ще акту про видачу.

З цієї причини справа могла затриматись; з'явилися би де-які перешкоди. Запевне, що це все злочин використовує, аби втікти від справедливому суду.

Коли справа Фіксова не вигорить в Гон-Конзі, то братись за неї далі було майже зовсім неможливо, принаймні, мала була надія на успіх її.

— Отже, сотенний раз говорив сам до себе Фікс, сидючи в своїй кюїті, або наказ буде в Гон-Конзі й я заарештую злочинця, або наказа зовсім не буде й тоді я мушу, бодай що, затримати Фогга там таки, в Гон-Конзі.

— Мені не повелось в Бомбеї, не повелось в Калькуті, коли не вдасться вже й в Гон-Конзі, то кінець моїй добрій славі! Треба, щоб неодмінно мені тепер пощастило. Та що-ж тут його збити, аби обов'язково затримати, коли треба буде, цього проклятого Фогга?

Фіксові спав на думку останній засіб—признатись у всьому Паспарту й розкрити йому очі на його пана, бо очевидячки Паспарту не був співником Фогга в цій справі. Тоді з остраху бути замінаним, Паспарту напевне приєднається до

Фікса. Але що не кажи, цей спосіб був небезпечним. Одно необережне слово Паспарту, а якого Фогг зрозуміє, що за ним стежать і вся справа загине.

Шинг був в дуже скрутнім стані, коли враз присутність містріс Ауди відкрила йому нові можливості.

Що це за жінка й по якій причині їхала вона з містером Фоггом? Напевне, зустрілись вони між Бомбеєм і Калькутою, але де саме? Чи зустрілись вони випадково, чи може все це мандрування до Індії мало своєю метою з'єднання з цією чарівною панєю? А в тому, що містріс Ауда була чарівно-хороша Фікс міг впевнитись, бо добре на неї роздивився під час суду у Калькуті.

Легко собі уявити, в якій мірі ці питання інтригували шинга. Він питав себе, чи не було тут якої таємничої крадіжки.

— Та воно так і мусіло бути. Думка ця глибоко запала в голову Фіксові й він зрозумів, яку користь матиме з цієї нагоди. Чи була ця пані віддана, чи ні, але безумовно тут була крадіжка. Тоді можливо зробити у Гон-Конзі такі перешкоди, від яких містер Фогг не відкупиться ніякими грошинами.

Але неможливо було відкладати цю справу до Гон-Конгу, бо цей Фогг мав погану звичку плигати з пароплава на пароплав. Отже не встигнеш затіяти справи, як він втече вже далеко.

Треба було попередити англійську владу швидче, ніж „Рангун“ прийде в Гон-Конг. Це було зовсім легко через те, що пароплав зупинився в Сінганурі, що був з'єднаний телеграфом з Бомбеєм. Але перше ніж розпочати цю справу, Фікс вирішив докладно розпитатись Паспарту, щоб потім з певністю знати, що робить. Він знав, що нічого не було легшого, як примусити

Паспарту розговоритись і постановив одкрити тому своє інкогніто. Нічого марнувати часу.

Було 31-е жовтня; другого дня паролав му- сів прибути до Сінгануру. Тому Фікс в цей день вийшов на місток, маючи на думці першим пі- дійти до Паспарту й виявити при тому надзви- чайне здивування. Паспарту прохожався на чер- даку пароплава. Шпиг кинувся до його, гукаючи:

— То ви на „Рангуні!“

— Пане Фіксе, ви тут!—одповів Паспарту, зди- вовано дивлячись на шпига. — Як це сталося? Я покинув вас в Бомбеї й зустрічаю по дорозі до Гон-Конгу. Ви напевне їдете кругом світу?

— Ні, ні,—відповів Фікс—я збираюсь зостатись в Гон-Конзі, принаймні, на кілька день, або й більше.

— Ага!—промовив Паспарту.

— Але як це я вас раніш не бачив?

— Мені нездужалось, сидів у каюті. Морська хвороба, знаєте... Бенгальська затока не така ми- лосердна до мене як Індійський океан.

— А ваш пан, містер Фогг?

— В добрім здоровлі й все такий-же точний, як і його маршрут. Ні одного дня зайвого. Адже ж, пане Фіксе, ви ще не знаєте, що з нами їде мо- лода дама?

— Молода дама?—перепитав агент, немов не розуміючи слів Паспарту. Але Паспарту зара- таки освідомив його зо всіма подробицями історії Ауди. Він розповів про виладок в бомбейській нагоді, про купівлю слона, про сутті та викра- дення містріс Ауди, про вирок калькутського су- ду та про виплату грошей за поруки. Остання частина цього оповідання була дуже добре відома Фіксові, але він робив вигляд, неначе нічого сень- ко не знає. Паспарту з захопленням оповідав про свої пригоди, радий, що знайшов такого пильного слухача.

— Що-ж, ваш пан хоче завести цю молоду даму до Європи?—запитав Фікс.

— Ні, ні—відмовив Паспарту.—Ми доведемо її тільки до Гон-Конгу до її родича, одного багатого купця.

— Нічого не вдієш,—сказав про себе Фікс, ховаючи свою досаду.—А чи не вип'єм по шклянці вина, Паспарту,—додав він голосно.

— Залюбки,—відповів Паспарту.—Як-же не випить для такої приємної зустрічі!

XVII.

Під час переїзду від Сінгапуру до Гон-Конгу виникають різні питання.

З того часу Паспарту й шпиг, зустрічались частенько, але Фікс був більш звичайного стриманим і не починав знову розмови з балакучим французом. Містера Фогга він також бачив всього двічі й то здалеку, коли той сидів в салоні та розмовляв з містріс Аудою, або по своїй незмінній звичці грав в віст.

Що-ж торкається Паспарту, то він почав серйозно розмірковувати про ту чудну випадковість, що Фікс був скрізь там, де й містер Фогг. Це його трохи дивувало. Варто було поміркувати про поведінку цього звічливого та чемного джентльмена, який спочатку сів в Суеці на „Монголію“, щоб дійхати до Бомбею, а тим часом опинився знову на пароплаві, що йде до Гон-Конгу й ніби умисне тримається маршруту містера Фогга. Це не могло статись випадково. Однак яке було діло Фіксові до містера Фогга? На це питання Паспарту не міг одповісти, але готовий був битись об заклад на свої, відомі читачеві, пантофлі, які він

обережно сховав на спомини, що Фікс разом з ними виїде з Гон-Конгу й напевне тим самим пароплазом.

Паспарту міг би думати про це ціле життя, та безумовно ніколи не додумався до справжньої причини цього з'явища. Хіба-ж він міг гадати, що за Філеасом Фоггом стежать, наче за злодієм, та йдуть за ним по п'ятах навколо всієї земної кулі? Але людська натура вже така, що хоче з'ясувати все незрозуміле. Тому, що Паспарту теж мав таке бажання, то він нарешті додумався і з'ясував собі, немов по п'ятихенню, що постійну присутність коло їх Фікса. Треба сказати, що це його пояснення було досить подібним до правди. На думку Паспарту, Фікс був не ким иншим, як потайним агентом од тих панів, що бились об заклад з містером Фоггом в Реформ-Клубі й надісланим слідом за містером Фоггом для того, щоб упевнитись чи додержує він умовленого маршруту.

„Це безумовно, безумовно, що так—говорив Паспарту, гордий своєю здогадливістю.—Це шпиг, якого ці пани нацькували нашими слідами. Але-ж це дуже негарно! Шпигувати за чесним, порядним містером Фоггом за допомогою якогось агента! Е, панове, за це ви заплатите!“

Паспарту був страшенно задоволений з своєї догадливості, але постановив, однак, нічого не казати про це своєму панові. Він боявся, що містер Фогг, цілком справедливо, образиться таким недовір'ям з боку своїх лондонських партн'юрів. Але Паспарту схотілось подрочити якось і Фікса, запевне крадькома, не видаючи себе.

В середу 30-го жовтня по полудні „Рангун“ увійшов в Малакську протоку, що відділює півострів такої ж назви від Суматри. Невеликі мальовничі острівки, згористі, з крутими берегами

заступали перед очима мандрівців цей великий острів.

Другого дня о четвертій годині вранці „Рангун“ зупинився в Сінгапурі, куди прибув на пів-дня раніш визначеного йому терміну. Тут він мусів зацятись паливом.

Філеас Фогг записав цього пів-дня до графа виграного часу й на цей раз зійшов на берег, бо містріс Ауда висловила бажання погуляти кілька годин на суходолі. Фікс, якому всякий рух містера Фогга здавався підозрілим, непомітно потягся за ними. Помітивши те, Паспарту про себе сміявся з шпига, а сам, як звичайно, пішов робить закунки.

Острів Сінгапур невеликий і зовсім не має показного вигляду. Він цілком рівний, і ніяких гір на ньому не видно. Та, не дивлячись на те він дуже гарний. Це парк, прорізаний чудовими дорогами. Гарнесенький екіпаж запряжений парю зграбних коней, завезених сюди з Нової Голандії, повіз Філеаса Фогга та його товаришку в подорожі по-під розкішними пальмами з блискучим листям, де цвіли левкої й гвоздики, що ледве встигли розквітнути. То тут, то там кущі перцю відігравали роль колючих живоцотів на європейських полях. Сагові пальми та велетні-папороті надавали різноманітності цьому куточкові тропічних країн. Мускатове дерево, вкрите наче полакованим листям, сповняло повітря своїми міцними пахощами. В лісі можна було углядіти цілі отари спиритних та жвазих мали-викривляк; напевне були тут і тигри. Останні з'являються тут, перепливаючи Малакську протоку: інакше, безумовно, цю страшну хижу звірину було-б давно винищено на таким невеликим острові.

Проїздивши за містом майже дві години, містріс Ауда та Філеас Фогг, який, між иншим, не

звертав ніякої уваги на красу природи, повернулися до міста. Останнє уявляє з себе велике зібрання присадкуватих будинків, оточених чудовими садками, де ростуть мангусты, ананасы та всі найкращі овочі в світі.

О десятій годині вони знову прибули на пароплав. Крадькома плівся за ними Фікс, котрий також мусів найняти екіпаж — і, виходить, витратив гроші цілком по-дурному.

Паспарту ждав їх на містку. Він купив кілька десятків мангуст, завбільшки як звичайне яблуко, темно-рудоватих зверху, та ясно червоних в середині. Білі плоди цього овочу, що наче тануть в роті — незрівняні ласощі. Паспарту з радістю подав їх містріс Ауді, яка з граціозною подякою прийняла їх од широго слуги.

Коло одинадцятої години „Рангун“ скінчив навантажувати вугілля й знявся з якоря. Після кількох годин мандрівці вже втратили з очей високі гори Малакк, в лісах якої мешкають найкращі в світі тигри.

Майже 1300 миль відділюють Сінгапур од Гон-Конгу, маленької англійської території, відрізаної від китайського берегу.

Цю дорогу Філеасові Фоггові треба було пройти не більш як за шість днів, щоб застати пароплав в Гон-Конзі, який мав одійти 6-го листопаду в Йокагаму — один з головних портів Японії.

„Рангун“ був дуже навантажений. В Сінгапурі сіло багато нових пасажирів: індусів, цейлонців, китайців, малайців та португальців. Ці пасажирів розміщувались, головним чином, на другорядних місцях.

З останньою квіткою місяця, ясна до того часу, година змінилась. Море хвилювалось. Іноді подймав холодний вітерець, але на щастя він гнав

пароплав з південного сходу, сприяючи його прудкій ході. Коли була можливість, капітан ставив вітрила. „Рангун“ був оснащений на кшталт брига й часто плів під грот-фок та бізань-марселями. Тоді швидкість його при подвійні силі пари з вітром дуже побільшувалась.

Таким чином поминули вони береги Анаму та Кохінхіни під колихання дрібних, але дуже втомлюючих, хвильок.

Та не так море, як саме конструкція „Рангуну“ була причиною втоми та хвороби більшости пасажирів під час цього переїзду. Бо й справді, облаштування пароплавів півострівної компанії, що плавають в Китайськiм морі має одну велику хибу. Відношення між їхньою водозмістимістю та високістю ватер-лінії зле розраховано, через що вони погано витримують натиск хвиль. І об'єм, захищений від заливання водою, занадто малий—от чому кілька хвиль, що хлюпнуть по-за облавок, значно зменшують прудкість судна.

Ці пароплави, таким чином, багато гірше, коли не відносно машини, то відносно своєї будови, ніж пароплави французької компанії, як от: „Імператриця“ та „Камбоджа“. По розрахункові інженерів, вони можуть умістити в собі, не погрузивши в воді, таку кількість води, яка дорівнює їхній власній вазі. Англійські ж пароплави, як наприклад: „Корея“, „Голконда“ й, нарешті, „Рангун“ не вміщають без того, щоб не погрузити в воді, навіть шостої частини власної ваги.

По цій причині в негоді доводилось вживати заходів обережності та йти під малою парою. Це гаяння часу ні трохи, видимо, не турбувало Філеаса Фогга; зате Паспарту воно драгувало без краю. Він тоді обвинувачував капітана, машиніста, компанію й відсилав до всіх чортів тих, хто втручається в справу перевозу пасажирів.

Можливо, що думка про газову лампочку, що ввесь час горіла за його коштом дома, по вулиці Севіль-Роу, ще збільшувала його нетерплячку.

— То ви дуже квапитеся доїхати до Гон-Конгу? — запитав у його один раз шпиг.

— Дуже квапимось, — одповів Паспарту.

— Ви гадаєте, що містерозі Фоггові дуже пильно треба сісти на пароплав, що вирушає в Йокагаму.

— Дуже пильно.

— То ви вже тепер вірате в цю чудну мандрівку кругом світу?

— Безумовно! А ви, містер Фікс?

— Я? Певне, що не вірю.

— Дивак! — сказав підморгнувши Паспарту.

Ця назва та підморгування примусили шпига замислитись. Його чомусь це турбувало, хоча він і сам не знав тому причини. Чи не догадався часом француз?

Він не знав, що й подумати. Про те, що він шпиг, знав він один, але як про це дізнався Паспарту? Однак, вже по тону, було видно, що той має щось на думці. Раз якось одвертий чоловік заїшов ще далі. Стримуватись і мовчати він не міг.

— Ну, як же, пане Фіксе, — запитав він самим хитрим тоном. — Як-же ж, коли ми приїдемо до Гон-Конгу, то доведеться вже нам зовсім розлучитись?

— Гм... — одповів Фікс, трохи замішавшись — да-лебі не знаю.. Може бути.

— О, як ви й далі з нами поїдете, то це мені буде дуже приємно. От так історія! Агент компанії ніяк не всидить на одному місці. То ви їдете до Бомбею, а тепер швидко опиняєтесь в Китаї, а там недалеко від Америки, а вже звідтіля пальцем кивнути до Європи.

Фікс пильно присядався до виразу на обличчі Паспарту, але він виявляв тільки самі-

сеньку приятнь. Шпиг знайшов за найкраще у цім випадку—засміятись.

Та Паспарту не гамувався.

— А багато ви заробляєте цією працею?—питав він Фікса.

— Як часом,—не моргнувши відповів Фікс,— бувають добрі справи, але бувають і зовсім нічого не варті. Та ви розумієте, що я їду не на власний кошт.

— О, я в цьому певний,—реготавсь на всю пельку Паспарту.

Розмова на тому скінчилась. Фікс вернувся до своєї каюти й замислився. Очевидячки, що його визнали. Так чи інакше, але француз знає, що він шпиг. А чи попередить він про це свого пана? Яку він сам грає роль в цьому. Спільник—чи ні? Ча вишляла вже справа на-гору й значить пропала, чи не зовсім ще? Над цими питаннями просидів Фікс кілька тяжких днів, то гадаючи, що все пропало, то сподіваючись, що Фогг ще нічого не знає й, нарешті, все-ж-таки він не знав, що йому тепер чинити. Однак гріхи заспокоївшись, вирішив він бути одвертим з Паспарту.

Коли умовини не дозволять заарештувати Фогга й в Гон-Конзі й, коли Фогг намірється зовсім поквинути англійську територію, то він, Фікс, скаже Паспарту про все. Тоді вже виявиться—або слуга був спільником свого пана й про все знав—то значить справа зовсім пропала, або слуга в крадіжці участі не брав,—тоді для власної користі мусить покинути цього шахрая.

Таке було взаємне становище Паспарту та шпига. А поверх них високо здіймався Філеас Фогг в своїй величній байдужности. Він спокійно йшов своєю дорогою, по раніш визначеній орбіті, навкруги земної кулі, не пеключись про астероїди, що кругом його крутились.

А в той час поблизу була, кажучи мовою астрономів,—притягуюча планета. Вона повинна була вивести з рівноваги містера Фогга, викликавши хвилювання в його серці. Але ні! Чарівна краса містріс Ауди, на велике здивування Паспарту, не робила ніякого впливу на його пана. Коли б і були якісь заколоти, то помітити та вирахувати їх було далеко важче, ніж хвилювання Урана, що привели до винайдення Нептуна.

Та й справді! Для Паспарту, який читав в поглядах містріс Ауди, звернених на містера Фогга стільки владности, спокій та байдужність його пана були джерелом постійного здивування.

Рішуче, містер Фогг мав таке тверде серце, що міг бути героєм, але ні в яким разі не „героєм роману“. Обставини мандрування так само не мали на нього ніякого впливу. На його обличчі не було сліду турботи. Зате Паспарту ввесь час хвилювався. Іноді він заглядав до машини і, коли гвинт од хитання пароплаву виходив з-під води та окремі частини машини, увільнившись од гвинта, починали скажено крутитись, а пара свистіла, вирвавшись з хлипавок—Паспарту страшенно сердився.

„Вони не досить міцні, ті хлипавки,—скрикував він.—Навіщо вони тратять даремно пару, а вперед не йдуть!? Ото вже оті англійці! Коли б це був американський пароплав, то може б ми вилетіли в повітря, але зате йшли куди швидче!“

XVIII.

Філеас Фогг, Фікс і Паспарту, кожний з свого боку чинять свою справу.

За останні дні переїзду година дуже зісну валась. Вітер похолоднів і почав подимати з північ.

ного заходу, що дуже гальмувало хід судна. Хистким „Рангуном“ сильно кидало вбік, що робило велику неприємність пасажирам, незадоволенням дужим хвилюванням, викликаним несприятливим вітром.

3-го та 4-го листопаду була майже буря. Море клекотіло під натиском шквалу. Півдня „Рангун“ мусів йти під малою парою й робив всього десять обернень гвинта за хвилину. Всі вітрила було спущено й вітер жалібно гудів між голами щоглами.

Прудкість пароплаву, зрозуміло, багато зменшилась. Передбачалось, що він прийде до Гон-Конгу пізніше на двадцять годин або й того більше, коли негода довго триватиме. Філеас Фогг спокійно дивився на розхвилюване море, що наче боролось з ним особисто. Він ні разу навіть не нахмурився, а проте спізнення на двадцять годин було для його справи дуже шкідливим,—бо він міг опізнитись на йокагамський пароплав. Та ця людина, позбавлена нервів, не знала ні нетерплячки, ні нудьги. Здавалось, ніби й цю хуртовину позначено було у його маршруті, немов він передбачав її раніш. Коли містріс Ауда розмовляла з ним про негоду, то він при тому був такий-же спокійний, як звичайно.

Фікс дивився на цю справу з другого боку. Йому навпаки, ця негода на морі подобалась. Як би „Рангунові“ довелось через цю негоду повернути назад, то він був би ще більше задоволеним. Усі ці перешкоди йому були дуже корисні, бо примушували Філеаса Фогга затриматись кілька днів у Гон-Конзі. Нарешті само небо зі своєю негодою та шквалом сприяло йому. Правда, що він сам був трохи хворий, але то дурниця. Він не звертав уваги на страждання, коли його тіло корчилось од морської хвороби—його дух спов-

нявся невпинною радістю. Що-ж торкається Паспарту, то не важко доміслитись, в якому гніві був він в ці тяжкі дні. Він і не ховався з цим гнівом. До цього часу все йшло так гарно. Море й земля, здавалось, служили його панові. Пароплави й залізниці слухались його. Вітер з'єднався наче з паром, щоб годити йому.

Та невже-ж прийшла тяжка година невдачі?..

І Паспарту, немов би сам мусів втратити двадцять тисяч фунтів стерлінгів, не жив через оту неgodу. Вона з своїми шквалами дратувала його без міри. Як Керке, він охоче покатував би неслухняне море. Бідолаха! Фікс таївся від нього зі своїм задоволенням і добре робив. Бо коли б Паспарту побачив ту потайну радість, погано прийшлося би Фіксові. Увесь час тої неgodи Паспарту пробув на містку. Він не міг zostавитись внизу. Спритний як малпа, він дряпався по щоглах, дивуючи весь екіпаж та допомагаючи скрізь і всюди. Разів з сотку він звертався з питаннями до капітана, офіцерів та матросів, які проти волі сміялись з його щирого заклопотання. Паспарту неодмінно захтілось знати, коли скінчиться негода. Його відправляли до барометру, котрий вперто не хотів йти вгору. Паспарту трусив, лавав барометр, та ні в чому не винуватий струмент не слухався ні струшування, ні лайки, ні погрози.

Нарешті буря відухла й 4-го жовтня море заспокоїлось. Вітер змінився, потяг з півдня й став сприяючим пароплавлі.

Паспарту вляснився разом з годиною. Поставили марселі та ліселі й „Рангун“ пішов швидкою ходю.

Але згайного часу не могли надолужити. Мусіли з цим погодитись і побачили землю лише 6-го о п'ятій годині ранку. По маршрутові містера Фогга він мусів прийти до Гон-Конгу

5 го. Таким чином вони спізнались на 24 години й пароплав до того ж, мав вже вирушити до Йокагами. О шостій годині на обласок вийшов лоцман і став на місці на містку, щоб скерувати судно до Гон-Конгського порту.

В Паспарту свербів язик запитати в цього чоловіка чи відійшов вже пароплав до Йокагами, та він боявся. Йому шкода було втратити останню надію, яку він хотів зберегти на довше. Він повідомив про свій клоніт Фікса, але цей хитрий лис потішав його тим, що містер Фогг встигне сісти на слідуєчий пароплав. Ця потіха дуже розлютувала Паспарту. Але тоді, як Паспарту не насмілювався запитати лоцмана, містер Фогг, заглянувши до свого „провідника“ спокійно запитав цього чоловіка: чи не знає він, коли відходить пароплав з Гон-Конгу до Йокагами?

— Завтра, з ранішньою відпливою.

— Ага — промовив містер Фогг, не виявляючи при тому ні здивовання, ні задоволення.

Паспарту, який був тут поблизу, вже готувався вхопити в обійми лоцмана, зате Фікс з насолодою скрутив би йому в'язи.

— Яка назва пароплаву? — спитав містер Фогг.

— „Карнатик“ — одновів лоцман.

— Адже ж він мав вирушити вчора?

— Так, пане, але треба було де-що полагодити в казанах і через це він затримався до завтрішнього.

— Дякую — промовив містер Фогг і пішов своєю швидкою ходюю вниз, до салону „Рангуна“.

А Паспарту, схопивши руку лоцмана стиснув її й промовив з почуттям:

— Ви гарна людина, лоцмане.

Певче, що лоцман так і не дізнався, через що він за свою відповідь заслужив таку нагороду. Свиснувши в свій свисток, він знову вийшов на місток і повів пароплав проміж цілою флотилією

джонки, човнів та усяких суден, що заповнюють порти Гон-Конгу.

О першій годині „Рангун“ підійшов до берега й пасажири зійшли на землю.

Цим разом випадок був дуже корисним містерові Фоггові. Як би не зіпсувались казани на „Карнатикові“ й він одплив-би 5-го листопаду то пасажирам, що їдуть до Японії, довелось-би ждати цілий тиждень до слідуячого пароплаву. Тепера ж, хоч містер Фогг спізнився на двадцять чотири години, але цим він не пошкодив успіхові своєї мандрівки.

Справді, пароплав, що відходить з Йокагами до Сан-Франціско Тихим океаном, відповідає Гон-Конгському пароплаву й не може відійти, поки не прибуде останній. Безумовно, що в Йокагаму Філеас Фогг також спізнився на двадцять чотири години, але їх легко було надолужити під час 22-денного переїзду через Тихий океан. Таким чином Філеас Фогг був обмежений в рямцях свого програму з точністю до 24-х годин.

Минуло тридцять п'ять день з того часу, як він виїхав з Лондону. „Карнатик“ одходив лишень другого дня о п'ятій годині ранку. Виходить, у Філеаса Фогга зоставалось в розпорядженні шіснадцять годин на те, щоби влаштувати свої справи — цеб-то ті, що торкались містріс Ауди. Зійшовши на беріг, він запропонував руку молодій пані й довів її до паланкіну. Носильників він запитав про кращий в місті готель; йому назвали готель Клубу. Паланкін разом з Паспарту подав ся до того готелю й після двадцяти хвилин був там. Філеас Фогг узяв для містріс Ауди покій, попеклувався про те, щоб вона ні в чому не мала невігоди. Потім він сказав містріс Ауді, що зараз-таки піде розшукувати того родича, на опікування якого він повинен залишити її в Гон-

Конзі. Тим часом він наказав Паспарту зоставатись в готелі, поки він не вернеться, щоб не лишати пані саму.

Містер Фогг звелів везти себе на биржу, де, напевне, знали таку багату та поважну людину, як Джеджи, якого вважали одним з найбагатчих купців в місті. Кур'єр, до якого звернувся містер Фогг, дійсно знав цього індуського негодіянта. Але він вже два роки, як виїхав з Китаю й оселився в Європі, швидче всього, що в Голандії, де він мав справи ще тоді, як жив в Гон-Конзі.

Філеас Фогг повернувся до готелю й зараз післав до містрис Ауди лакея, щоб спитатись, чи може вона прийняти його.

І на відповідь пані що можна, він увійшов до неї й повідомив, без усяких передмов, що її родича вже немає в Гон-Конзі й, що він напевне оселився в Голандії.

Спочатку містрис Ауда нічого не відповіла. Вона підвела руку до чола й скільки хвили мовчала замислившись. Нарешті, вона звернулася до містера Фогга з питанням.

— Що ж мені тепер робити?

— Дуже просто, — відповів містер Фогг, — їхати до Європи.

— Але я не можу зловживати...

— Ви не зловживаєте нічим. Ваша присутність не змінить мого маршруту. — Паспарту!

— Що зволите?

— Підійть на „Карнатик“ і візьміть три каюти. Паспарту був дуже радий, що ця, така добра до нього молода жінка, поїде з ними й зараз таки вийшов з готелю.

XIX.

Паспарту бере дуже близьку участь в справі свого пана; наслідки цієї участі.

Гон-Конг, невеличкий острівець, приєднаний до англійської території по Канкінському трактатові після війни 1842 року. За кілька літ колонізаційна удача англійців встала заснувати там значне місто й утворити важливий порт під назвою—Вікторія. Острів цей лежить там, де вливається в море річка Кантон, всього за шістьдесят миль од португальського міста Макао, збудованого на другім березі. Очевидно, що в торговельній боротьбі Гон-Конг повинен був перемогти Макао й тепер більша частина китайського транзитного торгу ведеться через це місто. Доки, шпиталі, верфі, крамні комори, собор готичної архітектури, губернаторський дім, вулиці, бурковані на мазадамовий спосіб, — все це наводило на думку, немов би яке-небудь комерційне місто з графства Кенті або Суррей, пронизавши земну кулю наскрізь вишло на її поверхню як раз саме з протилежного боку—майже на антиподі. Заклавши руки в кишені, Паспарту попростував до порту. По дорозі він розглядав паланкіни, тачки з полотняним накриттям, які ще можна зустрінути в небесній імперії. Натовп китайців, японців та європейців тиснувся по вулицях. У всьому місті було подібне до Бомбею, Калькути, Сінгапуру. Здавалось навколо всього світу йшли англійські міста.

Паспарту прийшов до порту Вікторії. Там, при гирлі річки Кантону, кашіли, як мурашня, кораблі різних націй: англійські, французькі, голандські, торговельні й військові, японські й китайські джонки, амни, танки, й нарешті пароп-

лави, навантажені квітками, що немов велетенські квітники плавали на поверхні моря. Проходячи, Паспарту зустрів чимало дуже старих дідів тубольців, зодягнених в жовті блузи.

Він зайшов до голярні, щоб поголитись по-китайському. Місцевий Фігаро, який досить зрозуміло балакав по-англійському, розповів йому, що всі ці діди мають не менш, як вісімдесят років з роду. Бо лиш в цих літах вони дістають поважне право одягатись в жовте, тому, що жовтий колір вважається в Китаї царським. Невідомо через що Паспарту це здавалось кумедним.

Поголившись, він попротував туди, де стояв „Карнатик.“ Там зустрів він Фікса, який спачерував поблизу. Це ні трохи не здивувало Паспарту. А на шпиговім обличчі відбивалась страшенна гризота та незадоволення.

— Гаразд — подумав Паспарту. — Не повелось таки членам „Реформ-клубу“.

І він підійшов до Фікса з веселою посмішкою, немов не примічаючи його роздратованого вигляду.

Агент мав серйозні підстави проклинати невдачу, що скрізь неначе йшла слідом за ним. Наказу знову не було! Напевне він десь заціпився й міг би наздогнати його, коли б затриматись кілька днів в цім місті. Гон Конг був останнім англійським містом по дорозі, й виїхавши з нього, містер Фогг міг зовсім втекти від Фікса. Треба було неодмінно затримати його, чого б це не коштувало.

— Ну, містер Фіксе, — промовив весело Паспарту, — ви постановили їхати з нами й до Америки?

— Еге, — кризь зуби відповів шпиг.

— Он як, — скрикнув Паспарту, заходячись од гомеричного реготу. — Я знав, що ви від нас не відцепятесь. Ходіть, ходіть, займайте місце на пароплаві!

І вони ввійшли в транспортну контору, де взяли каюти на чотирі душі. Конторщик, що видавав їм квитки, повідомив їх, що „Карнатик“ вже полагодився й вийде раніш визначеного терміну—тоб то сьогодні увечері.

— Дуже добре, відповів Паспарту.—Це для мого пана дуже зручно. Я попереджу його.

В цей мент Фікс рішився на останній засіб—розказати про все Паспарту. Тільки таким чином можливо було затримати містера Фогга на де-який час в Гон-Конзі.

Коли вони вийшли з контори, Фікс запропонував своєму товаришові зайти підкрепитись до таверни.

Паспарту мав доволі часу й згодився на таку пропозицію.

Поблизу від контори знайшлась досить привітна таверна. Обидва зайшли туди. У просторій, гарно умебльованій залі таверни стояла величезна постіль або краще—канапа з великою кількістю подушок. Кілька чоловік спало на цій канапі.

Біля тридцяти чоловіка сиділо за плетеними з очеретини столиками. Одні пили великими кухлями англійське пиво; другі—ель або портер, треті—джін чи бренді. Крім того, більшість курила довгі з червоної глини люльки, набиті кількома галочками опію, змішаного з рожевою есенцією. Коли-не-коли сиянілі від опію курці, зсувались під стіл. Тоді приходило двоє льокаїв, брали їх за ноги та за голову й вкладали в ряд з іншими на канапі. Там лежало вже до двадцяти таких бідолах, що дійшли до останнього ступня сп'янілості.

Фікс та Паспарту зрозуміли, що вони втрапили до курильні, повної жертвами нещасної пристрасти. Знесилені та озвірілі, ці люди втратили останній розум од опію—отруйної есенції з макового молока, яку продає їм щорічно Англія на

260 мільйонів франків. Оскільки ганебні ці мільйони, здобуті поширенням одної з найстрашніших моральних хвороб людности?

Китайський уряд намірявся викоренити це лихо суворими законами—та даремне.

Од вищих кол громалянства, яким курити опій дозволено урядом, хвороба ця перейшла до нижчих і спантеличене населення неможливо було вже спинити. В осередку імперії опій курять скрізь і всюди. Чоловіки й жінки віддаються цій шкодливій пристрасті, а звикнувши, вони вже не годні обійтись без нього, бо тоді починаються страшні корчі та різачка в шлункові. Призвичаєний курець випалює протягом дня п'ять люльок. Але зате й живуть такі люде не більше п'яти років, а иноді й швидше помірають.

Отож зайшли вони в таку таверну курильню, яких багато є навіть в Гон-Конзі. Паспарту не мав при собі грошей, але він залюбки пристав на пропозицію свого товариша в дорозі, сподіваючись иншим разом з ним поквітуватись.

Вони замовили дві пляшки портвейну й француз не погребував ними. Фікс був обережним і пильно слідкував за ним. Вони балакали про це та про те, а головним чяном про щасливу думку їхати на „Карнатикові“, що спала на думку Фіксові. Коли вино було допито, Паспарту підвівся, щоби йти попередить свого пана про те, що „Карнатик“ вирушає раніш, ніж було вирішено попередю.

— Подождіть хвилинку—промовив Фікс, затримуючи його.

— А що вам треба?

— Мені треба з вами серйозно побалакати—промовив Фікс.

— Серйозно побалакати—перенитав його Паспарту,—допиваючи останні краплі вина з своєї

шклянки.—То побалакаємо завтра, а тепер мені ніколи.

— Залишіться. Спрага йде про вашого пана.

По цім мові Паспарту пильно глянув на Фікса. Вираз його обличчя видався йому якимсь чудним.

Він знову сів.

— Про що ж ви маєте говорити?—спитав Паспарту.

Фікс поклав свою руку на руку француза й стиха спитав:

— Ви догадалися, хто я такий?

— Чорт забірай!

— То я вам у всьому признаюся...

— Ач як! Коли-ж я й так про все знаю! Ну, ну, кажіть все-ж таки. Тільки наперед дозвольте вас повідомить, що ці пани даремне втрапились.

— Даремне!—промовив Фікс.—Як ви легковажно про це кажете. Видко, що ви не знаєте, про яку суму справа ходить.

— Як не знаю? Про двадцять тисяч фунтів.

— Про пятьдесят пять тисяч фунтів,—заперечив Фікс, стиснувши руку французові.

— Що?—жрикнув Паспарту.—Містер Фогг відважився! Пятьдесят пять тисяч фунтів! Ну, то ще гірше, не можна марнувати й хвилинки,—додав він—знову підвівшись з місця.

— Пятьдесят пять тисяч фунтів!—провадив далі Фікс, і всадовивши знову Паспарту—звелів подати пляшку бренді. Як мені поведеться, то я одержу дві тисячі фунтів. Хочете пять сотень за те, що ви мені допоможете?

— Вам допомогти?!—спитав Паспарту, виразивши очі.

— Еге. Ви можете допомогти мені затримати містера Фогга на кілька днів в Гон-Конзі.

— Фе, що ви це говорите,— промовив Паспарту. Як! Не досить того, що ці пани посилають вас вивалювати мого пана, беручи на підозріння його чесність, вони ще захтіли утворити йому перешкоди. Мені навіть сором за їх!

— Але що ви цим хочете сказати?— запитав Фікс.

— Я хочу сказати, що це невидане нахабство. Це все одно, що витягти гроші з кишені містера Фогга.

— Та ми тільки того й хочемо!— промовив Фікс.

— Але ж це подлість, рішуча подлість,— кричав захоплений під впливом вишитою бреді Паспарту, якого він, сам того не помічаючи, багато вже випив.— Джентльмени! Члени одного клубу! І розставляти такі пастки!

Фікс почав розуміти з його мови все менше й менше.

— Так он які вони члени, Реформ-клубу! Знайте ж, містер Фікс, що містер Фогг—чесна людина, й коли справа ходить про заклад, він бажає виграти його законним порядком.

— Але за кого ж ви мене вважаєте?— спитав, нарешті Фікс, пильно дивлячись на схвильованого француза.

— Чорт забірай! Вас послано від членів Реформ-клубу з дорученням контролювати маршрут мого пана, що для його єсть великою образою. Це така образа, що я хоча й давно догадався про це, та нічого ще не говорив містерові Фоггові.

— То він нічого не відає?— з цікавістю запитав Фікс.

— Нічого,— відповів Паспарту, вихиливши нову шклянку.

Шпиг приклав руку до чола. Він трохи вагався раіш, ніж знову забазакати. Засліплення Паспарту здавалось йому щирим, але воно ще

гірше заплутувало його власний план. Очевидно, Паспарту говорив по щирості й не міг бути співником свого пана, чого найбільше боявся Фікс.

— Гаразд,—міркував агент.—Коли він не співник, то допоможе мені*.

І шпиг рішуче відважився. До того-ж йому було ніколи. Затримати містера Фогга було необхідно.

— Слухайте,—промовив він гострим тоном,—я зовсім не те, за що ви мене вважаєте. Я зовсім не агент членів Реформ-клубу.

— Он як!—насмішкувато протяг Паспарту.

— Я агент поліції, з дорученням од адміністрації з'єднаного королівства.

— Ви... шпиг?

— Коли хочете,—це я вам можу довести. От мій наказ.

І вийнявши з портфеля папір, агент подав його Паспарту.

Це, справді, був наказ за підписом директора центральної поліції. Паспарту був здивований без міри й, вирячивши очі, дивився на Фікса.

— Заклад цього Фогга тільки причина про людські очі, якою він обдурив і вас і членів Реформ-клубу. Йому потрібно було примусити вас, хоч і несвідомо, допомогти йому.

— В чому-ж справа?—скрикнув Паспарту.

— Ось слухайте. 28-го вересня цього року з Англійського банку було викрадено п'ятьдесят п'ять тисяч фунтів стерлінгів. Де-які прикмети злочину було зазначено. Ось, вони цілком підходять до містера Фогга.

— Та ні, чорт забірай!—скрикнув Паспарту, стукнувши об стіл своїм дужим кулаком.—Мій пан—чесніца в світі людина.

— Звідкіль вам це відомо? Хіба ж ви його знали раніш? Ви стали до його на службу в са-

мий день виїзду. А він похапцем виїхав, ховаючись за такою незвичайною метою, без усяких річей, тільки з великою сумою в банкових білетах. І ви насмілюєтесь запевняти, що він чесна людина!

— Так так,—замислившись повторяв Паспарту.

— Ви бажаєте може, щоб вас заарештували, як його спільника?

Паспарту схопився руками за голову. Все йому спуталось в голові. Він боявся глянути на шпиґа. Філеас Фогг, який визволив Ауду від смерті, відважний, з благородною душею джентльмен—злочин! А разом з тим такі докази. Паспарту намагався відігнати темні підозріння, що заройлись йому в голові. Він не хотів вірити, що його пан винуватий в такому ганебному вчинкові.

— Чого-ж ви, нарешті, від мене хочете?—запитав він, стримуючись, що було сили.

— Справа ось в чому. Я стежив за містером Фоггом до цього часу, але ще не одержав наказу з Лондону про заарештування. Потрібно, щоб ви допомогли мені затримати його в Гон-Конзі.

— Щоб я!..

— І тоді я поділюся з вами тими двома тисячами фунтів, що маю одержати в нагороду обіцяну Англійським банком.

— Ні за що! — відповів Паспарту. Він хотів підвестись і не міг: розум і сила разом покинула його.

— Містер Фікс,—казав він ледве обертаючи язиком.—Коли навіть все те, що ви казали правда, коли містер Філеас Фогг справді злочин, якого ви шукаєте, з чим я не можу згодитись, між іншим.. Я був... я у нього на службі... Я бачив, який він добрий, який благородний... Зрадити його я не можу... ні за яке золото... Я з другої глини ліплений...

— Ви одмовляєтесь?

— Одмовляюсь.

— Припустимо, що я нічого не казав—промовив Фікс, і вип'єм.

— Еге, вип'єм!

Паспарту все дуже п'янів. Фікс розумів одно, що його треба неодмінно розлучити з містером Фоггом і хотів кінчити цю справу. На столі було кілька люльок набитих опієм. Одну з них Фікс підсунув Паспарту. Той взяв її, закурив, потягнув в себе разів кілька й зсунувся під стіл, зовсім оп'янений наркотичним соком маку. „Нарешті—промовив Фікс, побачивши це.—Тепер нікому буде попередити Фогга про вирушення „Карнатика“, а як, навіть, він і виїде, то хоч без цього клятого француза“.

І розплатившась, він виїшов з таверни.

XX.

Фікс входить в безпосередні зносини з Філасом Фоггом.

Під час цієї, такої шкодливої для нього сцени, містер Фогг проходжався з містріс Лудою по англійському місті. З того часу, як містріс Луда згодилась їхати з ним до Європи, йому треба було подбати про все, що потрібно для такої далекої дороги. Як мужчина, він міг мандрувать кругом світу без усякого багажу, але жінка не могла при таких умовах пускатись в цю довгу мандрівку. Необхідно було придбати все найпотрібніше в дорозі й містер Фогг, як звичайно, спокійно управлявся з цим завданням. На всі вибачання та заперечення молодой пані він незмінно відповідав все те саме—це для користи моеї мандрівки, це згідно з моім програмом.

Закупивши, що було потрібно, містер Фогг та пані Ауда повернулись до готелю й пообідали за розкішно сервірованим спільним столом. Потім містріс Ауда, стомлена трохи довгою гулянкою по місту, пішла до свого покою, стиснувши на прощання, по англійському звичаю, руку своєму визволителю. Поважний джентльмен заглибився на весь вечір в читання „Times“ та „Illustrated London News“.

Як-би він умів дивуватись, то він би здивувався тим, що увечері його слуга не з'явився. Але тому, що він знав, що пароплав вирушає другого дня зранку, то він ні трохи не турбувався його відсутністю. Ранком другого дня Паспарту не з'явився на дзвінок містера Фогга.

Ніхто не вгадав-би, що думав поважний джентльмен, довідавшись, що його слуга ще не повернувся. Містер Фогг обмежився тим, що післав за паланкіном і звелів повідомити містріс Ауду.

Було вісім годин і приплив, якого ждали о-пів-до-десятої для того, щоб вирушити з рейда „Карнатик“ ще не надійшов.

Коли паланкін прибув, містріс Ауда з містером Фоггом сіли в нього, а багаж попроводили окремо на тачці позаду. Через пів години вони прибули на набережжя, де містер Фогг довідався, що „Карнатик“ вирушив вчора увечері.

Містер Фогг сподівався знайти разом пароплав і свого слугу, а тепер мусів обійтись без того й другого. Але на його обличчю не відбилось і найменшого незадоволення або почуття прикраси. На стурбовані погляди містріс Ауди він відповідав:

— Це тільки випадок, моя пані, не більше.

В ту хвилину Фікс, який пильно стежив здалеку за містером Фоггом, підійшов до його й запитав, чомно уклонившись:

— Ви також, як і я, пане, один з пасажирів „Рагуну“, що прибув учора?

— Так, пане,—холодно відповів містер Фогг, але я не маю чести...

— Вибачте, я думав, що найду тут вашого слугу.

— Ви знаєте де він?—швидко запитала молода жінка.

— А хіба-ж він не з вами?—відповів Фікс, вдаючи з себе дуже цим здивованого.

— Ні,—відказала містріс Ауда.—Він не показувався з вчорашнього дня. Чи не виїхав він без нас на „Карнатику“?

— Без вас, пані?.. Але, прошу вибачення за моє запитання, ви також намірялись виїхати цим пароплавом?

— Так, пане.

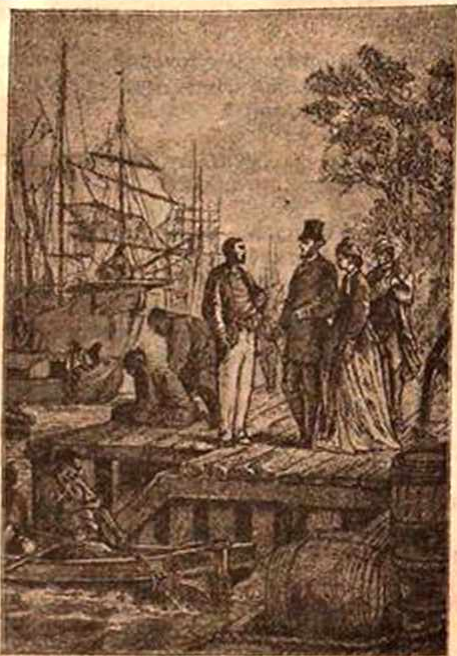
— Я теж, шановна пані. І дуже неприємно вражений тим, що „Карнатик“ полагодився й вирушив в море на дванадцять годин раніше визначеного терміну, нікого не сповістивши про це. Тепер мусимо ще цілий тиждень ждати слідуючого пароплаву.

Коли Фікс вимовляв слово „тиждень“, то його серце радісно забилося. Тиждень! Фогг залишиться на цілий тиждень в Гон-Конзі! За цей час встигне дійти наказ. Нарешті щастя повернулось на бік представника закону.

Можна собі уявити яке вражіння зробило на його спокійне заперечення містера Фогга.

— Але-ж, я гадаю, що в порті єсть і другі пароплави крім „Карнатика“. І, запропонувавши руку містріс Ауді, містер Фогг попростував до доків шукати корабля, готового вирушити. Збен-тежений Фікс поплентався за ними. Його неначе якась невидима нитка привязувала до цієї людини.

Однак доля ніби покинула того, кому так вірно до цього часу служила. Філеас Фогг години зо три ходив по портові, вирішивши навіть за-

„Ваша моєць шукає судно“.

фрахтувати пароплав, як буде потрібно, але він бачив тільки кораблі, що вантажились або розвантажувались і зовсім не готові були до вирушення. Фікс почав знову сподіватись на успіх.

Але Фогг не тратив надії. Він ладен був продовжувати свої шукання, хоч би для того йому довелося їхати до Макао. Коли це до нього підійшов моряк.

— Ваша мосць шукає судна?—спитав він, здіймаючи шапку.

— А ви маєте пароплав готовий до вирушення?

— Так, ваша мосць. Лоцманське судно № 43. Краще зі всієї флотилії.

— Добре воно йде?

— Між вісьма та десятьма милями за годину. Ваша мосць бажає поглянути?

— Еге.

— Будете задоволені, ваша мосць. Справа йде про морську гулянку?

— Ні, про подорож

— Про подорож?

— Чи візьметесь ви довести мене до Йокагами? При цім запитанні матрос вирячив очі й розвів руками.

— Жартуєте, ваша мосць!—сказав він.

— Ні. Я опізнився на „Карнатик“ і мені треба бути, в крайнім разі 14-го, в Йокагамі, щоби встигнути понасти на пароплав, що йде в Саг-Франціско.

— Дуже шкодую—відповів лоцман,—але це неможливо.

— Я дам вам сто фунтів за день і нагороду двісті фунтів, коли привіду вчасно.

— Це серйозно?—запитав лоцман.

— Цілком серйозно—відповів містер Фогг.

Лоцман одійшов на бок. Він поглянув на море й видно було, що хитався між бажанням заробити величезну суму грошей і небезпекою пускатись в таку далеку дорогу.

Фікс тим часом був страшенно збентежений, а містер Фогг звернувся до містріс Ауди, питаючи:

— Ви не будете боїтись?

— З вами—ні,—відповіла молода пані.

— Лоцман знову підійшов до містера Фогга й нерішуче мняв в руках шапку.

— Ну, лоцмане?—запитав містер Фогг.

— Ні, ваша мосць—одновів лоцман.—Я не можу ризикувати ні сам собою, ні своїми людьми в такій далекій подорожі, пускаючись на судні в двадцять тон. До того-ж ми не встигнемо вчасно приїхати, бо від Гон-Конгу до Йокагами 1650 миль.

— Всього 1600,—поправив його містер Фогг.

— Все одно.

Фікс з полегкістю зітхнув.

— Але,—додав лоцман,—може знайдемо спосіб якось инакше уладнати цю справу.

Фікс перестав дихати.

— Як?—спитав містер Фогг.

— Поїхати, наприклад, в Нагасаки на південний край Японії. Це всього 1100 миль або в Шанхай, це вісімсот миль од Гон Конгу. В останнім випадку ми можемо держатись поблизу китайського берега, а це дуже нам буде зручно, до того ж і течія там несе на північ.

— Лоцмане,—промовив містер Фогг,—я повинен сісти на пароплав, що відходить до Америки з Йокагами, а не з Нагасаки чи з Шанхаю.

— Для чого-ж так?—заперечив лоцман. Пароплав до Сан Франціско відходить не з Йокагами. Там і в Нагасаки він тільки зупиняється, а виходить він з Шанхаю.

— Ви певні в тому?

— Так, певен.

— А коли виходить пароплав з Шанхаю?

— 11-го о сьомій годині ввечері. Нам лишається ще чотири дні. Це виходить дев'яносто шість годин, за котрі ми при середній прудкості в вісім миль, точній роботі, сприяючим вітрі та спокійнім

стані моря можем пройти цих вісімсот миль, що відділюють нас од Шанхаю.

— І ви можете вирушити?

— Через годину. Треба тільки зацятись їжою та оснастись.

— Гаразд. Ви хазяїн судна?

— Так. Джон Бунсбі, хазяїн „Танкадери“.

— Хочете завдаток?

— Коли це не зробить труднощі вашій мосці.

— Ось двісті фунтів на рахунок плати.

— Чи не бажаєте, пане добродію, покористуватись з нагоди?—додав містер Фогг, звертаючись до Фікса.

— Я хотів вас прохати про це — рішучо відповів Фікс.

— Гаразд. Через пів години ми будемо на облавку.

— Але ж де той бідний Паспарту?—сказала містріс Ауда, дуже стурбована тим, що француз десь зник.

— Я зроблю для нього все, що можу—Відповів містер Фогг.

І в той час, як Фікс, охоплений нервовою пропасницею, страшенно роздратований простував до „Танкадери“, містер Фогг і містріс Ауда поїхали до поліцейської контори. Там містер Фогг дав прикмети Паспарту й значну суму грошей, якої-б стало тому, щоб повернутись до Європи. Таку-ж саму формальність було виконано й в французького консула. Після того, повернувшись в паланкін до готелю, щоб узяти багаж, мандрівці поїхали до порту.

Пробило три години. Лоцманське судно № 43 вже було зготовлено. Екіпаж був на облавку й все готове було до вирушення. Це була дуже гарненька шкуна в двадцять тон, гостра з носа, довга й вузька, подібна до гоночної яхти. Мідь на ній так і блищала; залізо було гальванізоване;

місток своїм білим кольором нагадував колір слонової кости. Було видно, що Джон Бунсбі пеклувався про те, щоб на судні був лад. Дві щогли було трохи відхилено назад. Вона держала скісний грот-контр бізань, бізаньсель, фор-стаксель, грот брамсель і могла постановити міселі. По всьому було видно, що йти ця шкуна мала дуже добре, й справді—вона виграла вже кілька призів на матчах, влаштованих проміж лоцманськими суднами.

Екіпаж „Танкадери“ складався з її господаря, Джона Бунсбі, та чотирьох чоловік. То були сміливі, завзяті моряки, що знали море, як своїх п'ять пальців і пускались у всяку годину розшукувати кораблі. Джону Бунсбі можна було призначити років сорок п'ять. Міцно збитий, обпалений сонцем, він мав погляд жвавий і меткий. Його енергійна, самовпевнена постать могла підбадьорити навіть самих полохливих і викликати довіря.

Філеас Фогг і містріс Ауда піднялись на обловок. Фікс вже був там. З юта шкуни можна було пройти в квадратову каюту. Кругла канапа та стіл складали умебльовання цієї кімнати. Тут було тісно, але чисто й затішно.

— Дуже шкодую, що не можу запропонувати вам нічого кращого,—сказав містер Фогг, запроваджуючи туди Фікса.

Той мовчки вклонився.

„Чемивий пройда,—подумав він,—а все-таки пройда!“

У всякім разі Фіксові було неначе совісно користуватись послугами містера Фогга.

В три години й десять хвилини вітрила нап'ялись й на щоглі з'явився англійський прапор. Пасажири сиділи на містку. Містер Фогг і містріс Ауда кинули останній погляд на берег, гадаючи чи не з'явиться часом там Паснарту.

Але Паспарту не з'являвся на радість Фікса, який дуже цього боявся. Коли-б випадок привів сюди бідного слугу, з котрим так погано пожартував Фікс, то розуміється вийшла-б зовсім неприємна для Фікса розмова. Та, певне, Паспарту був ще під впливом наркозу.

Джон Бунсбі, нарешті, знявся з якоря й „Танкадера“, надувши свої вітрила, попливла по хвилях.

XXI.

Господарь „Танкадери“ ризикує втратити обіцяну нагороду в двісті фунтів.

Ця подорож за вісімсот миль на судні в двадцять тон була дуже сміливою й небезпечною, особливо в осінню пору, коли Китайське море взагалі неспокойне через те, що на ньому панують різні вітри, які бувають ще дужчими під час рівноденства, а тепер був початок листопаду.

Для лоцмана, певне, було багато користі ще везти мандрівців до Йокагами через те, що він одержував плату за кожний день; але при таких умовах було-б дуже необережно пускатись в таку далеку дорогу. Навіть до Шанхаю їхати на такій легенькій шкуні було занадто сміливо, та Джон Бунсбі вірив в свою „Танкадери“ що, як чайка, здіймалась на хвилях і він мав право вірити в своє судно.

Перший день „Танкадери“ пливла по нерівних проходах Гон-Кюнгського порту й у всякім положеню держалась як найкраще.

— Мені не треба, лоцмане, повторяти вам, щоб ви йшли наскільки можна швидче?—говорив містер Фогг, коли шкуна вийшла в чисте море.

— Покладіться на мене, ваша мосць,—одновів Джон Бунсбі.—Ми несемо всі вітрила, які тільки можливо. Брамсели й бом-брамсели зайві—вони лише нададуть ваги судну й затримують його ходу.

— Це ваша спеціальність, а не моя й я покладаюсь на вас.

Філеас Фогг тримався просто, розставивши ноги, як справжній моряк, і дивився спокійно, як звичайно, на вкрите дрібними хвилями море. Містріс Ауда, що сиділа на кермі, схвилювано дивилась на океан, який темнішав, бо вже починало смеркатись. По цьому безкрайому морю вона відважилась їхати на таким малім судні. Над головою в неї здіймались білі вітрила, що несли її вперед, неначе на крилах велетенської птиці. Вітер підіймав шкуну на хвилі й вона неслась, немов летіла в повітрі.

Насунулась ніч. Місяць в першій квадранті ледве світив і мав скоро сховатись за обрієм. Зі сходу надходили хмари, які вже встигли закрити частину неба. Лоцман засвітив гаслові вогні. В цих морях, де так часто поблизу від берега ходять кораблі, така обережність необхідна. Зустрічі кораблів тут не в дивовижу, а при тій прудкості, з якою пливла шкуна, найменша сутичка могла привести до загибелі. Фікс, замислившись, сидів на носі.

Він тримався осторонь, знаючи мовчазну вдачу Фогга. До того ж йому неприємно було розмовляти з цим чоловіком, з послуг якого він тепер користувався. Він думав також про майбутнє. Йому здавалось, що Філеас Фогг ні в яким разі не залишиться в Йокагамі, а відразу таки сяде на пароплав, що йде до Сан-Франціско, щоб швидче добратись до Америки.

В цім, таким безмежнім краї він міг зостатись безкарним і тому почувати себе цілком безпешно. Заміри Філеаса Фогга здавались шпигові дуже зрозумілими й простими.

Замість того, щоб, як звичайний злодій, втекти просто до Сполучених Штатів з Англії, цей Фогг поїхав навкруги, щоб безпешніше добратись до американської землі, й об'їхавши три чверті земної кулі, збити з пантелику поліцію, а потім спокійно проживати вкрадені грошики. Але невже-ж на території Сполучених Штатів Фікс покине містера Фогга? Ні за що в світі! Він не відступить і на крок від його, поки не дістане акту видачі. Це був його обов'язок і він виконає його до кінця. Принаймні, хоч одна причина була сприяюча Фіксові—відсутність Паспарту. Це особливо було значним, після останньої розмови Фікса з слугою містера Фогга. Треба було, щоб слуга з своїм паном ніяк вже більше не зустрінулись.

Філеас Фогг також думав, куди так незвичайно зник його слуга. Обміркувавши питання з усіх боків, він постановив, що напевне Паспарту якимсь непорозумінням попав на „Карнатик“ без них. Тоді можливо, що він знайдеться в Йокагамі, й коли він справді приїхав на „Карнатик“, то про це дуже легко довідатись.

Коло десятої години вітер похолоднішав. Може було краще взяти ріфи, та лоцман, поглянувши на небо, постановив залишити вітрила так, як вони були раніш. „Танкадера“ поки що держалась дуже добре, а в разі потреби, завше можна було виконати цей маневр.

Опівночі Філеас Фогг і містріс Ауда зійшли в каюту. Фікс зійшов ще раніш і ліг на одній лаві. Щож торкається до лоцмана й його людей, то вони всю ніч зоставались на містку.

По сході сонця другого дня ранком 8-го листопаду, виявилось, що шкуна зробила вже більше ста миль. Викладаючи часто лота, знайшли, що вона йде з середньою прудкістю від восьми до дев'яти миль. „Танкадера“ несла як і раніш всі вітрила, які міцно нап'ялись. При цих умовах вона йшла з найбільш можливою їй прудкістю. Коли б тільки не змінилась сила й напрямок вітру, то вона напевне виконала б своє завдання.

Цим днем „Танкадера“ не відходила далеко від берега, бо тут їй сприяла течія. Берег був в неї з бакборту, миль за п'ять і часами його нерівні обриси виступали на обрій.

Вітер подирав з землі, й тому тільки злегка хвилював море, що також було сприяючим шкуні. Дрібні хвилячки дуже шкодливо впливають на судна малого водозмісту тому, що вони зменшують їхню інерцію, „вбивають“ їх, як кажуть моряки.

Коло полудня вітер трохи стих і подує з південного сходу. Лоцман звелів поставити брамселі, але їх довелось швидко зняти, бо вітер знову став дужчати.

Містер Фогг і містріс Ауда на щастя не хворували морською хворобою й залюбки попоїли консервів та корабельних сухарів. Фікса також запросили до їх полуденку й той мусів був згодитись, знаючи, що баласт в шлункові так само потрібний, як і на кораблі. Але це його дратувало. Іхати на кошт цього джентльмена, годуватись його запасами—це йому здавалось непристойним. Однак же він попоїв, правда, стоячи, нашвидку, а все ж таки попоїв. Але після того він знайшов потрібним одвести Філеаса Фогга на бік і промовив:
— Добродію...

Це слово палило йому губи. Він ледве стримувався, щоб не схопити цього добродія за комір.

— Добродію, ви були дуже ввічливим, запропонувавши мені їхати на зафрахтованому вами судні, але, хоч мої кошти не дозволяють мені так зробити як ви, все таки, я хочу заплатити свою частину.

— Не будемо про це говорити, пане,— відповів містер Фогг.

— Але ж...

— Ні, пане—повторив Фогг тоном, що не припускає заперечень.— Це ввійде в загальний рахунок.

Фікс вклонився. Він задихався й, розлігшись на носі шкуни, за весь день не промовив і слова.

Однак шкуна йшла швидко.

Джон Бунсбі сподівався й кілька разів казав містеру Фоггові, що вони вчасно прийдуть до Шанхаю. Містер Фогг звичайно відказував, що він в це вірить. Тим часом і весь екіпаж про те дбав. Обіцяна нагорода заохочувала молодців. Через це ні одна снасть не була легко натягнуною, кожне вітрило було щільно привязано, стерник не зробив даремно й одного руху стерном. На регаті королівського Яхт-клубу не могли б маневрувати з більшим доглядом.

Увечері лоцман обрахував, що шкуна відійшла від Гон-Конгу на сто двадцять миль. І Філеас Фогг міг сподіватись, що він дістанеться до Йокагами без запізнення. Таким чином перша важлива перешкода, яка йому зустрілась після виїзду з Лондону могла й не мати значних шкодливих наслідків.

Перед світом „Танкадера“ увійшла в протоку Фу-Кієнг, що відділює Формозу від Китайського берега, й перейшла тропик Рака.

Море було неспокойним, бо в цій вузькій протоці стріваються протилежні течії. Шкуні доводи-

лось погано. Короткі хвилі зменшували її ходу. Встояти на містку що далі—було труднощі.

Вранці повітря ще більш посвіжіло. На небі з'явилися передвісники шквалу. Барометр визначав зміну години, живе срібло дуже хиталось; денні зміни стали непоправними. З південного сходу море наче підіймалось довгою хвилею, яка віщувала бурю. Звечора захід був червоний; море блищало фосфоричним світлом.

Лоцман довго дивився на небо, яке не віщувало нічого доброго й щось бурчав крізь зуби. Опинившись поблизу містера Фогга, він тихо промовив до його:

— Можна усе казати вашій месці?

— Усе—відповів Філеас Фогг.

— Буде шквал.

— З півночі чи з півдня?—запитав Філеас Фогг.

— З півдня. Треба ждати тіфону.

— Ну, з півдня, то це сількись. Він тільки нам допоможе.

— Коли ви так дивитесь на речі, то мені нічого більш додати—відмовив лоцман.

Передчування Джона Бунсбі не обдурили його. Трохи раніше тіфон, як каже відомий метеорологіст, виявився б лишень, цілою течією електричного полум'я, але зараз під час зімового рівноденства він міг розвинути з жахаючою силою. Лоцман завчасу зробив всі заходи, щоб шквал не дуже пошкодив судну. Вітрила було прибрано брамстенги знято, реї спущено аж до містка, люки щільно задрано. А ні краплини води не могло протекти в середину. Залишили одно тільки вітрило форстенги—стаксель, трьохкутне вітрило з міцного полотна, яким замінювали грот-контр бізань, щоби шкуна йшла за вітром. Почали ждати.

Джон Бунсбі пропонував пасажирам зайти в каюту, але в цій малій світлиці, майже без по

вітря, сидіти замкнутими зовсім було не приємно, особливо при сильному хитанні. Ні містрис Ауда, ні містер Фогг, ні навіть Фікс не згодились зійти з містка.

„Танкадера“ бореться з хвилями.

Коло восьми годин злива й шквал кинулись на „Танкадери“. Її схопило, як пір'ячко, й понесло з неймовірною прудкістю. Важко уявити

собі, який був сильний цей вітер. Коли порівняти його швидкість до швидкості пущеного на всіх парах локомотиву, збільшеного в чотири рази, то й того буде замало.

Цілісенький день судно несло на північ, куди його гнали хвилі. На щастя, воно додержувалося тієї-ж прудкості, як і ці хвилі. Разів двадцять ціла водяна гора насувалась на судно, та лоцман штучним його скеруванням уникав катастрофи. Часто-густо пасажирів з ніг до голови обливало бризками, що вони приймали з філософським спокоєм і байдужістю. Фікс, запевнявся про себе, але смілива Ауда, дивлячись на товариша своєї подорожі й запалючись його спокійністю, виявляла себе цілком вартою його й не звертала уваги на те, що судно ходило ходором. Що ж торкається Філеаса Фогга, то здавалось, неначе й тифон входив в його програм.

До цього часу „Танкадера“ йшла все на північ, але оце надвечір, вітер, повернувшись на три чверті румба, повіяв з північного сходу, чого й боявся лоцман. „Танкадера“ стала облавком проти хвиль. Хвилі били так сильно, що людина не знайома з тим, як міцно звязані окремі частини корабля, вжахнулася би за його цілість.

На ніч буря дужчала. Джон Бунсбі, побачивши, що з темрявою хвилювання побільшується, дуже турбувався. Він гадав, чи не спинитись часом у якомусь порті й порадився з своїм екіпажем. Скінчивши ту нараду, він наблизився до містера Фогга.

— Я гадаю, ваша моєць, ми добре зробимо, як ввійдем в який-небудь порт?

— Я теж так думаю,—відповів містер Фогг.

— А!—промовив лоцман.—Але в який?

— Я знаю тільки один,—спокійно відповів містер Фогг.

— Який?

— Шанхай.

Спочатку лоцман був так здивований тією відповіддю, що не зрозумів, скільки в ній упертості й сміливості. Потім він скрикнув:

— Так! Правду кажете, ваша моєць! в Шанхай!

І „Танкадера“ не спиняючись продовжувала свою дорогу на північ.

То була страшна ніч! Шгуна якимсь дивом лишилась цілою. Два рази її заливало хвилею, й все могло бути знесеним водою, але все було міцно привязано. Містріс Ауда була змучена, та однак неможна було почути від неї ніякої скарги. Містеру Фоггові часто доводилось кидатись до неї, щоби захистити од шалених хвиль.

Знову стало світати. Хуртовина не вщухала, але вітер змінився й подймав з південного сходу. Ця переміна була сприяюча „Танкадері“ й вона пустилась по ревучих хвилях. Море ще не встигло заспокоїтись од першого вітру, старі хвилі стрічались з новими й, напевне, не так міцно збудоване судно було б роздушеним.

Иноді, крізь туман виднівся берег, але ж нігде не видко було жадного судна. „Танкадера“ одна змагалась з морем.

Опівдні з'явилися незначні ознаки, що швидко скінчиться негода. Надвечір вони ще більше виявилися.

Буря була, хоч недовга, але надзвичайна по силі. Змучені нею пасажери могли попоїсти й трохи відпочити. Вночі було порівнює тихо. Поставили вітрила з двома рифами. Прудкість судна була досить великою. Другого дня, 11-го, по сході сонця Джон Бунсбі визначив де знаходиться шкуна. Виявилось, що вона була за сто миль од Шанхаю.

Ці сто миль треба було пройти за один день. Сьогодні-ж увечері містер Фогг мусів бути в Шанхаї, щоб не опізнитись на пароплав, який вирушав в Йокагаму. Коли-б не та буря, що примусила їх втратити кілька годин, він був-би всього за тридцять миль од порту.

Вітер стихав, а wraz з ним втихомирювалось і море. Шкуна вкрилась вітрилами. Поставлено було брамселі, штагові вітрила, контр-фок, брамселі—одно слово все, що можливо було. Море пішло під фор-штевнем. О полудні „Танкадера“ була не більш, як за сорок п'ять миль од Шанхаю. В її розпорядженню залишалось ще шість годин, щоб прийти вчасно.

На облавку почувалось страшенне напруження. Хтіли прийти вчасно, щоб там не було. У всіх, крім Філеаса Фогга, розуміється, серце билось з нетерплячки. Потрібно було, щоби шкуна йшла з прудкістю дев'яти миль в годину, а вітер все слабшав. Він змінявся в непростійний бриз і віяв короткими нальотами, після яких море ставало знову рівним та спокійним.

Однак судно було таким легким, його високі, з тонкої тканини вітрила так добре підхоплювали ці випадкові поривання, що в шість годин Джон Бунсбі лічив, що він знаходиться за десять миль од річки Шанхай, бо саме місто лежить на три милі вище гирла цієї річки. В сім годин зосталось ще три милі від Шанхаю. Лоцман грубо вилаявся. Нагорода в двісті фунтів очевидно зникла. Разом з тим здалеку з'явилося довге веретено, над котрим розстелялась хмарка диму. То був американський пароплав, що відходив в свій час з Шанхаю. Джон Бунсбі голосно прокляв його, випускаючи з відчаєм штурвал з рук.

— Гасло!—спокійно промовив містер Фогг.

На носі „Танкадери“ стояла мала бронзова гармата. З неї стріляли під час туману. Гармату зарядили до дула, але в той час, як лоцман збирався підкласти ґніт до затравки, Філеас Фогг промовив:

— Прислухайтеся до прапора!

Прапор спустили до половини щогли. Це було гаслом нещастя. Можна сподіватись, що пароплав, помітивши його, зверне на хвилину з своєї дороги, щоб допомогти малому суднові.

— Плі!—зкомандував містер Фогг.

І постріл далеко залунав по морю.

XXII.

Паспарту приходить до висновку, що й у країнні антиподів добре мати гроші в кишені.

„Карнатик“ вирушив з Гон-Конгу 7-го листопаду в шість з половиною годин і йшов на всіх парах в напрямку Японії. На йому був повний груз всяких товарів та пасажирів. Тільки дві каюти на кермовій частині були вільні. То були каюти, залишені для містера Фогга й його товаришки в подорожі.

Ранком другого дня пасажири побачили на містку чоловіка з напіз-божевільним виглядом, скудоченою головою, який хитався на ногах, звертаючи на себе увагу здивованої публіки. Він вийшов, з другого класу й хитаючись, сів на лаву.

Цим пасажиром був не хто инший як Паспарту.

Ось як це сталося: по кількох хвилях після того, як Фікс вийшов з курильні, два льокаї підняли Паспарту, який вже міцно спав і вклали на канапу, де спали інші курці оню. Та

після трьох годин він пробуркався від цього тяжкого сну, бо його ввесь час трівожила одна уїдлива думка. Він почав змагатись з оп'яненням і сном. Почуття, що він не виконав свого обов'язку надало йому сили. Він зсунувся з канапи та хитачись, тримався за стіни, падав і знову підіймався, поки нарешті не вибрався з курильні, гукуючи, неначе у ві сні: „Карнатик“, „Карнатик“!

Пароплав вже парував, готовий вирушити в дорогу. Паспарту треба було зробити лишень кілька кроків. Він кинувся до східців, перейшов їх і вивав на місток як раз в той мент, коли „Карнатик“ знімався з якорю.

Кілька матросів, привичасних до подібних сцен, підняли бідолаху й віднесли його до другого класу. Тільки другого дня, коли від'їхали від китайського берегу за сто п'ятьдесят миль, Паспарту прокинувся й вийшов освіжитись на місток.

Він жадібно швп свіже морське повітря й трохи прийшов до пам'яті.

Помалу, збираючи думки, він пригадав, що з ним сталося вчора: одвертість Фікса, курильню й що було з ним потім.

„Напевне,—подумав він—я був дуже п'яний. Що-ж скаже містер Фогг? У всякім разі головне діло зроблено: на пароплав я не спізнився“.

А потім він став думати про Фікса.

„Ну, відносно цього, то від нього ми вже напевне відкараскались. Не може бути, щоб він насмілився після своїх пропозицій піти за мною на „Карнатик“. Скажіть, будь ласка! Поліцейський шпиг стежить за містером Фоггом, обвинуваченим в злодійстві... То, коли пан мій злодій, то я можу стати, так само, й вбивцем!“

Чи повинен він був повідомити про це все свого пана? Чи варто було з'ясувати йому ролю Фікса у всій цій історії? Чи не краще було роз-

повісти містерові Фоггові, приїхавши до Лондону, що за ним навколо всього світу слідкував поліцейський агент і посміялись разом над цєю пригодою. Авжеж так! У всякім разі над цим питанням ще був час поміркувати. Перед усім треба явитись до містера Фогга й прохати вибачення за свій непристойний вчинок. Паспарту підвівся. Море було неспокійним, пароплав дуже хитався. До того ж таки й сам Паспарту ще не зовсім твердо держався на ногах. Однак він помалу доплентався до керми. На містку не було нікого подібного до містріє Ауди або містера Фогга.

„Напевне,—промовив Паспарту,—містріє Ауда ще не вставала, а містер Фогг знайшов собі партнера й грає у віст“.

Паспарту заглянув до салону. Містера Фогга там не було. Зоставалось допитатись, яку він займав каюту. Паспарту звернувся з цим запитанням до „персера“, але той відповів, що він не знає такого пасажера.

— Вибачте, — вперто допитувався Паспарту — справа йде про високого, спокійного, мовчазного джентльмена. З ним їде молода пані.

— Молодих паній в спискові пасажирок немає, — відмовив персер. — Коли бажаєте, можете поглянути на список пасажирів

Паспарту проглянув список. Назвиська містера Фогга там не було. Хвилину Паспарту простояв дуже вражений. Потім йому в голові як блискавиця промайнула думка.

— Я на „Карнатіку?“ — швидко запитав він.

— Еге-ж.

— По дорозі в Йокагаму?

— Так.

Виходило, що він не обмилився з пароплавом, як подумав в першу хвилину. Отже, коли

він й опинився на „Карпатику“, то його пана тут немає. Паспарту впав на крісло. Для нього ця звістка була, неначе грім з ясного неба. І враз йому прийшла до голови инша думка. Він пригадав, що годину вирушення „Карнатика“ було змінено, та що він мусів повідомити про це свого пана й не зробив цього. Значить, тільки через нього містер Фогг та містріс Ауда не встигли на пароплав. Правда, він дуже винуватий, але ще більш винуватий був той негідник, що підпоїв його в курильні, аби розлучити Паспарту з містером Фоггом і затримати останнього в Гон-Конзі. А тепер містер Фогг напевне програє заклад і всю свою маєтність втратить. Може бути, що його вже заарештували. Від такої думки Паспарту рвав на собі волосся. Коли-б-но йому зустрівся отой Фікс! Вже б він з ним поквітувався!

Нарешті, по перших хвиликах відчаю та лютої на Фікса, Паспарту трохи заспокоївся й розібрався в своєму становиську. Нічого приємного в ньому не було, француз їхав до Японії. Туди ще він заїде, але як назад вернеться. Кишені його були зовсім порожні, там не було ні одного шілінга, ні одного пенні.¹⁾ Однак за його дорогу та їжу було виплачено за шість чи п'ять день наперед. Як же він їв та пив під час цього переїзду — важко списати. Він їв за себе, за містера Фогга й містріс Ауду, немов би Японія, до якої він їхав, була пустелею, де неможна було знайти нічого їстівного.

13 го вранці „Карнатик“ входив в Йокагамський порт. Це одна з найважливіших станцій в Тихім океані. Тут пристають всі поштові та пасажирські пароплави, що роблять рейси між Північною Америкою й Китаєм, Японією та Малайськими островами. Йокагама лежить в самій за-

¹⁾ Пенні — англійська монета дорівнює 2.625 коп.

тоці Іеддо, поблизу цього величезного міста — другої столиці Японської імперії. Колись Іеддо був резиденцією Тай-Хуна, тоді, як існував цей громадський імператор і перечив в славі з другою столицею — Міако — резиденцією духовного імператора Міако — нащадка богів.

„Карнатик“ зупинився біля набережної між митницькими коморами, серед великої кількості кораблів усіх націй.

Паспарту без найменшої втіхи ступив на землю Сина Сонця. Йому залишалось тільки йти, куди очі ведуть міськими вулицями. Спочатку Паспарту опинився в цілком європейському місті. Вздовж вулиць тяглись рівними рядками гарні будинки з низькими фасадами, прикрашені піддашками та зграбними перісгіями. Ця частина міста займала усю місцевість од рогу Договору до річки. Так само, як в Гон-Конзі або Калькуті тут скупчилися представники усіх націй: англійці, американці, китайці, голандці, купці, готові все купити й все продати. Паспарту мав один засіб: він міг піти в англійське або французьке консульство.

Але йому не хотілось розповідати про свою історію через те, що в таким разі він мусів розповісти й про свого пана. Перед тим він хотів випробувати всі інші засоби, які йому могли зустрінутись.

Паспарту перейшов європейську частину міста й не здивавши ніякого щасливого випадку, зайшов в ту частину міста, де мешкали тубольці, постановивши, дійти як буде потрібно, до самого Іеддо.

Ця тубольська частина Йокагами має назву Бентен, на славу богині моря, якою вихваляються на сусідніх островах. Там видко було розкішні алеї кедрів та ялин, священні ворота, дивної японської архітектури, мости, ледве помітні серед

бамбуків та очеретів. Під густим темним гіллям столітніх кедрів стояли храми й часовні бонз, в яких мали притулок буддійські жерці та прихильники Конфуція. По довгих безкраїх вулицях вешталась безліч рожевих дітлахів, наче познаних з ширм місцевого виробу. Червонощока малеча весело забавлялась серед коротконогих собак та безхвостих жовтуватих ледачих котів.

На вулицях панував жвавий рух; процесією проходили бонзи, одномоанітно вистукуючи на своїх тамбуринах, купчилиась якуїни, митницькі та поліцейські старшини, одягнені в гостроверхі шлики з лакованими прикрасами та двома шаблюками при боці. Йшли жовніри, одягнені в блакитні бавовняні вбрання з білими пасмами та озброєні зготовленими рушницями, вартові мікадо в шовкових керях панцирях та мисюрках і безліч військових всяких взірців сновигало взад та вперед по вулицях. В Японії остільки-ж поважають військових, оскільки в Китаї їх зневажають. Здибались „ченці-шукачі“, прочане вдовгій одежі, нарешті—звичайні громадяне, побільшости, маленькі з великими головами, чорним як смола рівним волоссям, довгим станом і тонкими ногами. Колір їх обличчя мінився від темно-мідяного, до блідих смуглявих відтінків, але ніколи не впадав в жовтий, як в китайців, од яких японці дуже відрізняються. Крім того, серед повозів, носилк, тачок, „норіманів“ з полакованими боками, та м'ягких канго, подібних до коліски, виплетених з бамбука, видно було кілька жінок. Вони помалу йшли на своїх малих ніжках, взутих в полотняні черевики, солом'яні сандалі або дерев'яні пантофлі. Красною вони не визначались. Скісні вузькі очі, рівний плісковатий як дошка стан, почернені, по тутешній моді, зуби—це все ні трохи не приваблювало очей європейця. Зате

вони надзвичайно уміло й зграбно носили свою національну одіж „кірімон“, подібну до широкої сорочки й переперезаної широким шовковим поясом навхрест, який заду завязували химерним вузлом „бантом“, перенятим паризькими модницями від японок.

Кілька год я ходив Паспарту серед цього різноманітного натовпу, розглядаючись на багаті крамниці, на ринок, де продавались химерні зразки японських ювелірних виробів. Його найбільше вабили до себе ресторації, прикрашені різнокольоровими стягами та стрічками, куди не було йому приступу; чайні павільони, де пьють гарячий запашний трунок з „сакі“, лікером, добутим з рижу; курильні, де палять тільки справжній добрий тютюн, а не опій, якого, майже, не вживають в Японії.

Нарешті Паспарту опинився в полі серед широких ланів, засіяних рижем. Тут цвіли роскішні камелії, що росли вже не на кущах, а на цілих деревинах. За бамбуковими плетеними тинами росли вишні, сливи та яблуні, яких розводять тут не так за-для овочу, як для цвіту. Між ними розставлено було всякі опудала, які могли перекривлятися і крутитися, дерев'яні колеса, що теж крутились та тріщали для того, щоб одганяти від цих дерев всяку шкідливу птицю: горобців, голубів, шпаків, ворон та інших.

Майже на кожнім величній кедрі мешкав дужий орел, на кожній журливій вербі жила чапля. Крім того навкруги літало чимало ворон, качок, диких гусей, а особливо, журавлів, яких японці дуже поважають. Вони вважають їх символом щастя та довголіття й японці їх кличуть „ваша милість“.

Під час такого блукання Паспарту примітив в траві кілька фіялок.

„Гаразд.—подумав він,—ось моя вечеря“.

Але, понюхавши їх, він побачив, що вони зовсім не пахнуть.

„І тут невдача“—подумав він.

Правда, що Паспарту не забувся добре поспідати перед тим, як мав злізти з „Карнатика“. Але все ж таки, проходившись за цілий день, він почував в своєму шлунку великий поваб до їжі. Він запримітив, що в м'ясних крамницях майже не було бараняни, свинини й козятини, а знаючи, що в Японії вважається за великий гріх забити бика, він міг припустити, що яловичини тут взагалі важко знайти. Та він би з великою охотою попоїв і свинячого або оленячого мяса, зів би куріпку, свійську птицю чи закусив би рибою, яку японці приправляють рижем. Але йому довелось погодитись з обставинами й відкласти питання про всяку їжу до завтра.

Надійшла ніч. Паспарту повернувся до міста тубольців, освітленого різнокольоровими ліхтарями й почав блукати по вулицях серед канатних танцюристів, що дивували народ своїми штуками, та бродячих астрологів, котрі просто на вулиці становили свою руру, збираючи коло неї цілий натовп.

Потім він вернувся до рейду, де миготіли вогники рабалок, що при світлі смолоскинів ловили рибу.

Нарешті вулиці стихли, люд розійшовся на відпочинок. З'явилися обходи якунінів. Ці старшини, в своєму розкішному блискучому вбранні, оточені чималою вартою, були подібні до послів. При кожній зустрічі з таким засліплюючим натрулем, Паспарту жартівливо повторяв:

— „А ось ще одно японське посольство, вивіджене до Європи!“

XXIII.

Ніс у Паспарту незвичайно довшає.

Другого дня Паспарту прокинувся такий голодний, що йому аж живіт підтягло. Звісно, він міг продати свій годинник, але він швидче згодився б вмерти з голоду. Тепер йому довелось використувати той, хоч і не мелодійний, зате дужий голос, яким його обдарувала натура. Він знав кілька англійських та французьких пісень і вирішив ними де-що заробити. Японці певне люблять співи та музики, бо все у їх робиться під гру там-таму, цимбалів та тарабану. Вони му-сіли оцінити талант європейського співака.

Та, певне, ще було дуже рано починати концерт і чого доброго невчасно збуджені ділетанти не нагородили-б співака монетами з відбитком мікадо.

Паспарту вирішив подождати кілька годин і заким він тинявся без діла, йому спало на думку, що він занадто добре одягнений для мандрівного артиста.

Він надумав промінати свою одіж на якесь дрантя, що ліпше підходило б до його теперішнього стану. До того-ж така заміна може дати йому трохи грошей, яких вистарчить хоч на вгамування голоду.

Але мало прийти до такої постанови: треба було й виконати її.

Паспарту прийшлося довго шукати по місті, поки він знайшов нарешті того, що скуповує старі речі й виклав йому свою пропозицію. Європейська одіж подобалась крамареві й швидко Паспарту вийшов з його крамниці одягнений в стару японську одіж та старий злинялий від часу тюрбан. Крім того в кишені його побрязкувало кілька дрібних монет.

„Добре,—міркував він.—Уявім, що ми на карнавалі“. Перш за все „з'японений“ таким чином Паспарту мусів зайти до приватного дому досить скромного вигляду. Там він посидає рештками якоїсь птиці та кількома жменями рижу, як людина, що не сподівалась обідати того дня.

„А тепер,—міркував він попоївши,—не треба лишень губити рівноваги. Вже це дрантя не можна буде промінати на гірше. Треба як найшвидче вигадати спосіб покинути цю країну сонця, про яку в мене залишаться самі смутні спогади.“

Паспарту захотілось навідатись на кораблі, що відходять до Америки. Він сподівався там наїтись слугою чи кухарем, згоджуючись одібрати замість платні тільки право на проїзд та харчі. Коли б він потрапив в Сан-Франціско, то там би він знайшов спосіб викрутитись з свого скрутного становища. Саме головне було перепливати ці чотирі тисячі сімсот миль Тихого океану, що відділяють Японію від Нового Світу.

Паспарту був не з тих, що довго міркують над виконанням свого плану. Не довго гадаючи, він попростував до порту. Але що ближче він підходив до доків, то план його, який спочатку здавався таким простим, став йому уявлятися майже нездійснимим. Чому ж це на американським пароплаві як раз потрібний буде слуга або кухарь? І яке довірря може викликати він таким чином одягнений? Нарешті, які рекомендації, яке забезпечення може він подати?

Коли він міркував таким чином, погляд його впав на величезну афішу, яку носив чоловік в одязі клоуна по вулицях Йокагами. В афіші стояло по-англійському:

Японська трупа акробатів.
Шановного Вільяма Батулькара.

— Останні вистави —

перед виїздом в Сполучені Штати

Довгих носів.

Під безпосереднім захистом бога Тінгу.

Надзвичайний успіх!

— Сполучені Штати! — скрикнув Паспарту. — Ось цього мені саме й треба!

Він пішов за мандрівною рекламою й швидко попав в японське місто. По чверті години він зупинився перед величезним деревляним наметом, завітчаним пучечками різнобарвних стрічок. З-окола на стінах намальовано було, хочай без усякої перспективи, зате дуже яскравими кольорами акробатів та фокусників.

Паспарту зайшов до сіней намету й запитав містера Батулькара.

Той швидко з'явився перед ним власною особою.

— Що вам треба? — запитав він Паспарту, прийнявши його зразу за тубольця.

— Чи не треба вам слуги? — запитав Паспарту.

— Слуги? — повторив Батулькар, гладячи свою густу сиву бороду. — В мене двоє слуг вірних, слухляних, які нігде мене не покинуть і служать мені цілий день за одну лиш їжу. Ось вони — додав він, виставляючи свої дужі руки, на яких понанинались жили, як струни контрабасу.

— Виходить, я вам ні до чого не златен?

— Ні до чого.

— А чорт! А мені дуже хтілось виїхати враз з вами.

— Ага! То з вас такий самий японець—як з мене мавпа! Навіщо-ж ви так вирядились?

— Всякий вдягається, як може!

— Ви француз?

— Так, парижанин.

— Тоді ви певне умієте перекирвлятися?

— Ія богу, — відповів Паспарту, розсердившись на те, що його французька національність викликала таке питання. — Розуміється, ми французи уміємо перекирвляти, але не краще від англійців.

— То правда! Ну, коли я не можу взяти вас за слугу, то зможу взяти за клоуна. Ви розумієте, приятелю, що у Франції цікавляться чужоземними клоунами, а в другім місті французькими.

— Ага!

— Ви сильний?

— Особливо, коли пообідаю.

— А співати вмієте?

— Еге, — відповів Паспарту, — брав участь колись в вульварних концертах.

— А чи вмієте ви співати, ставши догори ногами й тримаючи на одні п'яті дзигу, що крутиться, а на другій поставлену кінцем шаблю?

— Сто чортів!.. та вже ж вмію! — скрикнув Паспарту, пригадавши свої хлопячі штуки.

— В цьому вся справа.

Вони відразу підписали умову.

Нарешті, Паспарту знайшов собі посаду. Ного запрошено було на всі ампуа до знаменитої японської трупи. Це хочай було не пригодно, але зате він швидко, як за тиждень, міг виїхати до Сполучених Штатів.

Вистава, про яку було оповіщено з великою помпою поважним Батулькаром, повинна була початись о третій годині. Швидко почувись голосні струменти японського оркестру, тарабани й там-тами. Зрозуміло, що Паспарту не мав часу

вивчити своєї ролі, але вона й не була складною. Його дужі плечі мусіли служити підпорами для людської піраміди, яку мали складати довгі носі бога Тінгу. Цєю головною штукаю мала скінчитись ціла серія інших.

Коло третьої години величезний намет сповнився глядачами. Європейці й тубольці, китайці та японці, чоловіки, жінки, діти — все це тислось на вузьких лавках і в ложах перед сценою.

Оркестр, увійшовши в середину в повнім складі з гонгами, там-тамами, торохкалами, флейтами й тарабанами так гремів, що можна було оглухнути.

Вистава була, як і всяка инша вистава з акробатами, але треба згодитись, що японці перші штукарі в світі. Один з віялом та клантиками кольорового паперу виконував граціозні штуки з квітами та метеликами. Другий писав на повітрі пахучим димом своєї люльки слова, що разом складали привітання шановній публиці. Третій жонглював з засвіченими свічками. Він гасив їх одну за одною, коли вони летіли біля його рота й знову засвічував не спинячи й на хвилину свого важкого фокуса. Четвертий з дзиґ, що весь час крутились, виробляв самі неможливі штуки. Здавалось, що дзиґи оживали під його рукою. Вони бігали по люльках, по шаблях, по дратах та волоссю, протягнутому вдовш усеї стіни. Вони крутились навкруги великих шкляних ваз, вилазили на бамбукові драбини, розбігались на всі боки й знову сходились.

Кожна дзиґа має свій особливий згук, що разом з іншими зливався в своєрідну мелодію.

Жонглери виробляли з ними свої вправи, підкидали їх як волани деревляними ракетами,¹⁾ а

¹⁾ при грі в лаутвеніс.

вони весь час круtilись. Засували їх до кишень, і коли виймали, то вони круtilись до того часу, аж поки спущена пружина не обертала їх в штучні снопи.

Зайвим буде списувати всі ці фокуси акробатів та гімнастів трупи. Штуди на довгих щоглах, на драбинах, кулях та барилках було виконано надзвичайно зграбно. Але головним фокусом вистави були штуди „Довгих носів“, надзвичайних, гнучих еквілібристів, яких ще Європа не бачила.

Ці „Довгі Носи“ утворюють особливу корпорацію, що знаходиться під безпосереднім захистом бога Тінгу. Одягнені як лицарі середніх віків, вони мали за плечима по парі чудових крил. А головна їх ознака—то були довжелізні носи, що прикрашували їхні обличчя. Цікавим було й висування такого наса. Вони були пороблені з бамбука, і мали завдовжки до п'ятишести або десяти фунтів. Одні були рівні, другі зігнуті, вузловаті. От на цих носсах, міцно причеплених до обличчя й вироблялись усякі еквілібристичні штуди. Чоловік зо дванадцять цих приклонників Бога Тінгу лягали на спину. Тоді на їхні носи, що стирчали до гори наче громодводи, залазили їхні товариші. Вони плигали та перелітали з одного носа на другий, виробляючи самі неймовірні штуди. Перед останньою виставою зроблено було особливе оповіщення про людську піраміду, в котрій довгі носи мають скласти колісницю Джагернаута. Але замість того, щоби спіратись один другому на плечі, артисти шановного Батулькара повинні були спіратись на носи. Тому, що один з тих, що мусів скласти підставу тої піраміди вийшов з трупи, а на його місце треба було дужого та спиртного чоловіка, то Паспарту й згодився його заступити.

Зрозуміло, що Паспарту було зовсім не весело одягатись у середньовікові вбрання й він пригадав свою сумну молодість, коли йому причепили до плечей величезні крила, а до лица ніс в шість футів завдовжки. Але, нарешті, той ніс був його заробітком і Паспарту мусів до нього звикнути.

Паспарту вийшов на сцену й вмовстився в ряд з другими своїми товаришами по роботі, що мали скласти підставу колесниці Джагернаута. Всі полягали на землю позадиравши носи вгору. Слідуючий ряд еквілібрістів виліз на кінці їхніх носів, далі, ще вище ліг третій та четвертий ряд, аж поки чудна будівля з людських тіл не досягла стелі театру.

Театр здригнувся від оплесків та криків захоплених глядачів. Музики старались зо всіх сил, коли враз піраміда захиталась, втратила рівновагу, один з нижніх носів вискочив і вся будівля розсипалась, як двірець з карт.

А сталося це все через Паспарту. Бо він зірвався з свого місця й без допомоги крил перескочив через рампу, та вибравшись на правий бік галерії, впав коло ніг одного з глядачів.

— Містер Фогг! — скрикнув він.

— Ви?..

— Я!

— То ходім на пароплав.

Містер Фогг, містріс Ауда, яка теж була в наметі і Паспарту швидко попрямували до дверей. Але там вони зустріли поважного Батулькара, що дуже розгнівався й заявив про втрати каси через вихід з трупи Паспарту. Філеас Фогг заспокоїв його, кинувши жменю банкових білетів. В шість з половиною годин, коли саме мав вирушити американський пароплав, Філеас Фогг, містріс Ауда й Паспарту, як був з крилами на

спині та шести-футовим носом ступили на місток пароплаву.

Наспарту вступив на місток пароплаву.

XXIV.

Мандрівці переїздять Тихий океан.

Те, що трапилось недалеко од Шанхаю, цілком зрозуміло. Капітан американського паро-

плаву почув гасло „Танкадери“, й побачивши пониження прапор, підплив своїм пароплавом до маленької шкуни. По кількох хвилинах Філеас Фогг заплатив умовлену суму Джонові Бунсбі, відрахувавши йому п'ятьсот п'ятдесят фунтів.

Після того поважний джентльмен, містріс Ауда та Фікс перейшли на пароплав, що зараз таки попрямував до Нагасаки та Йокагами. Того-ж таки визначеного дня, 14-го вранці, прибули до Йокагами. Філеас Фогг покинув Фікса, який пішов по своїх справах, і подався зараз таки на „Карнатик“. Там, на превелику радість містріс Ауди, а може й своєю, тільки він останньої нічим не виявив, довідався він, що француз на ймення Паспарту, справді вчора прибув до Йокагами.

Філеас Фогг мусів того ж вечора виїхати в Сан-Франціско, а тому пішов негайно розшукувати свого слугу. Він звернувся в англійське та французьке консульства, але нічого там не дізнався. Походивши по вулицях Йокагами та не надібавши француза, він вирішив, що вже його не знайде зовсім. Але випадково або може передчуття завело його до колизею поважного Батулькара. Певне, що він не міг впізнати Паспарту у вбранні клоуна, зате Паспарту сам не вляжав до кінця на спині серед сцени, коли углядів на балконі свого пана, через це й вийшов весь той гармідер в театрі, який тільки що було списано.

Про все те довідався Паспарту від містріс Ауди, яка розповіла йому, як вони їхали втрихо з Фіксом з Гон-Конгу до Йокагами на шкуні „Танкадери“.

Почувши про Фікса, Паспарту й оком не моргнув. Він гадав, що не настав ще час повідомити містера Фогга про те, що вийшло між ним та шпигом. Через те Паспарту, оповідаючи про свої пригоди, винуватив тільки самого себе й прохав

вбачення за те, що до забуття накурився опію в Гон-Конзькій курильні.

Містер Фогг спокійно вислухав оповідання свого слуги й відкрив йому кредит, щоб той роздобув собі на пароплаві пристойне вбрання.

Справді, не минуло й години, заким Паспарту одчепив свій ніс, одв'язав крила, передягнувся й ніхто бя й не впізнав вже в ньому приклонника бога Тінгу.

Пароплав, що йшов з Йокагами до Сан-Франціско належав до Тихоокеанської компанії й називався „Генерал Грант.“ Це був великий колесний пароплав в 2.500 тон. Добре обставлений, він ходив з значною прудкістю. Над містком підіймався та спускався величезний „двигун“, що закінчувався з одного боку держалом шпіндля, а з другого — рушієм, звертаючим прямолинійний рух на круговий, який безпосередньо передавався колесній вісі. „Генерала Гранта“ було оснащено трьома щоглами, й мав він до своєї розпорядимости велику вітрильну площу, яка в значній мірі допомагала парові. Він йшов по дванадцять миль за годину й міг прийти в Сан-Франціско через двадцять один день. Філеас Фогг мав рацію гадати, що 2-го грудня він буде в Сан-Франціско, 11-го в Нью-Йорку і 20-го в Лондоні, прибувши таким чином за кілька годин до визначеного 21-го числа.

Пасажирів на пароплаві було чимало. Були англійці, багато американців, сила кулі переселялась в Америку та де кілька старшин індійської армії, користуючись відпуском, робили кругосвітню подорож. Під час того переїзду все обійшлося без усяких пригод. Тихий океан був справді відповідним своїй назві. Філеас Фогг, як звичайно, був спокійним та замкненим в собі. Його молода товаришка усе більше почувала приязнь до нього,

а разом з тим чулося, що крім вдячності, якась друге почуття зростало у неї до його. Ця мовчазна, але шляхетна натура зробила на неї далеко більше вражіння, ніж вона його сподівалась. Проти волі вона підлягала своєму почуттю, якого, тим часом, неначе й не відчував її таємничий товариш в подорожі.

Крім того містріс Ауда дуже зацікавилась планами містера Фогга. Вона страшенно турбувалась, аби що не зіпсувало під кінець цієї справи й поділялась своєю тривоگوю з Паспарту. Добрий чоловіча умів читати між стрічок в серці молодій жінки. Тепер Паспарту вірив в свого пана, як неможна більше. Він без краю вихваляв великодушність, чесність та готовність містера Фогга офірувати собою за других.

Потім він заспокоював містріс Ауду відносно успіху подорожі, кажучи їй, що головне вже зроблено, бо вони вибрались з фантастичних країн: Китаю та Японії й повертаються в країни цивілізовані. Він казав, що тепер залишилось всього тільки проїхати залізницею від Сан-Франціско до Нью-Йорку й на пароплаві від Нью-Йорку до Лондону, тоді вже ця неможлива подорож буде скінченою.

Через дев'ять днів по вирушенні з Йокагами Філеас Фогг пройшов як раз половину земної кулі.

Справді, 23-го листопаду „Генерал Грант“ перейшов сто вісімдесятій меридіан, той самий, на котрому знаходяться на південній півкулі антиподи Лондону. Правда, що з восьмидесяти днів, бувших в розпорядженні Філеаса Фогга, він витратив вже п'ятьдесят два й йому залишилось лишень двацять вісім днів. Але треба додати, що коли по ріжниці меридіанів він був тільки на половині дороги, то в дійсності він пройшов більш, як дві тре-

тини загальної далечині. Бо, справді, він мусів йти дуже крученою дорогою з Лондону до Адену, звідти до Бомбею, з Калькути до Сінгапуру, а потім в Йокагаму. Як би він йшов весь час по п'ятьдесятій паралелі, на якій стоїть Лондон, то йому довелось би зробити всього коло дванадцяти тисяч миль. А в дійсности через незручні та непоправні шляхи він мусів зробити двадцять шість тисяч миль, з котрих сімнадцять тисяч п'ятьсот він пройшов вже до 21 го листопаду. Та нині перед Філеасом Фоггом була рівна дорога й не було з ним Фікса. Значить нікому було робити перешкоди в дорозі.

Той-же день, 23-те листопаду приніс Паспарту велику втіху. Читач, напевне, пам'ятає, що впертий Паспарту увесь час додержував на своїм годиннику лондонського часу, рахуючи, що скрізь, де він не був, годинники були неправдиві. А того дня годинник, якого він ні разу не переставляв, цілком зійшовся з хронометром на пароплаві. Цілком зрозуміла радість Паспарту в цім випадку. Йому захтілось знати, що сказав би Фікс, коли-б він тут був. „Цей пройдисвіт наговорив мені усякої дивини про сонце, місяць та меридіани. Послухати таких людей, то доведеться цілу майстерню з годинниками заводити. Я певний був, що в один чудовий день сонце піде враз з моїм годинником.“ Паспарту не знав того, що як би циферблат його годинника було поділено не на дванадцять, а на двадцять чотири частини, то він би не мав причини радіти тепер. В такім разі годинник показував-би в дев'ять годин ранку—дев'ять вечора, або двадцять першу годину, як лічити з опівночі; значить точнісінько визначалась би різниця між Лондоном та вісімдесятим меридіаном.

Та коли-б Фікс здатний був розтолкувати це чисто фізичне з'явище, то Паспарту, навіть як би й міг його зрозуміти, — не згодився б з ним. У всякім разі, коли б Фікс якимсь будь чином з'явився в ту хвилину, то Паспарту побалакав би з ним зовсім не про це діло й далеко иншим тоном.

Але де-ж в той час був Фікс?

Ні де инше, як на пароплаві „Генерал Грант.“

Справді, прибувши до Йокагами, Фікс покинув тим часом Філеаса Фогга, сподіваючись зустрітись з ним того-ж таки дня, а сам попростував до англійського консула. Там він нарешті знайшов свій наказ, який йшов за ним аж з Бомбею й був одправлений за сорок днів перед тим. А доставлено було того наказу тим самим „Карнатиком“, на якому мав їхати Фікс.

Легко уявити собі яку це прикрість справило шпигові. Наказ тепер для його вгратив всяку принаду через те, що Фогг виїхав за англійський кордон. Зараз треба було ще акга видачі.

„Гаразд, — промовив до себе Фікс, як пройшов перший його гнів. — Коли мій наказ не придасться тут, то я використаю його в Англії. Цей шельма немов би й справді хоче повернутись на батьківщину, гадаючи, що збив з пантелику поліцію. Добре, я теж за ним поїду. Щож торкається грошей, то дай Боже, щоб їх хоч трохи осталось, бо з цією подорожжю, преміями, процесами, штрафами, слонами та всякими витратами вряд чи лишиться багато. Вже-ж він більш як п'ять тисяч фунтів витратив! Та дарма, банк багатий.“

Прийшовши до такого висновку, Фікс взяв місце на „Генералі Гранті.“ Він вже був на пароплаві, коли прийшли туди містер Фогг з містріс Аудою. На превелике своє здивовання він визнав Паспарту навіть у його чудернацькім убранні.

Зараз - таки він сховався до своєї каюти, щоб уникнути розмови, яка могла-б втопити всю справу. Він гадав, що з огляду на велику кількість пасажирів ворог не примітить його. Але в цей день сталась випадкова зустріч на носі судна.

Паспарту без усяких передмов кинувся на Фікса, вхопив його за горло й на велику втіху кількох американців, які зараз-таки почали битись за нього об заклад, обмолотив Фіксові добре боки, й цим довів наочно вартість англійського боксу проти французького.

Скінчивши, Паспарту наче трохи заспокоївся й втішився Фікс підвівся в добре помятім вигляді.

Він глянув на свого супротивника й холодно спитав:

- Ви скінчили?
- Еге, на якийсь час.
- Тоді підемо побалакаєм.
- Що?!
- Для користі вашого пана.

Проти волі підлягаючи впливові такої надзвичайної холоднокровності, Паспарту пішов слідом за шпигом. Вони сіли.

— Ви мене обмолотили, — промовив Фікс. — Добре. Тепер слухайте. До цієї пори я був супротивником містера Фогга, а тепер вхожу в його гру.

— Нарешті! — скрикнув Паспарту. — То ви вже впевнилися в його чесності?

— Я вважаю його за пройду... Цссс... Сидіть тихо й дайте мені договорити. Поки містер Фогг був на англійській території, мені цікаво було затримати його, поки я не одержав наказу про заарештування. Я вживав до того всіх заходів. В Бомбеї я нацькував на вас жерців, в Гон-Конзі напоїв вас, розлучив з вашим паном, примусив цим його спізнитись на пароплав...

Паспарту слухав, стиснувши кулаки.

— Але тепер,—казав далі Фікс,—як видно, містер Фогг повертається до Англії. Добре, я поїду за ним. Але з цього часу я так само пильно буду усувати з його дороги всі перешкоди, як раніш їх ставив. Ви бачите, моя гра змінилась, бо того вимагає моя власна справа. Додам, що й ваші інтереси зходяться з моїми, бо тільки в Англії довідаєтесь, чи служили ви злодієві чи чесній людині.

Паспарту уважно слухав Фікса й впевнився, що той говорив досить щиро.

— Значить—ми приятелі?—запитав Фікс.

— Приятелі? Ні,—одмовив Паспарту.—Спільники—це можливо, але під певним забезпеченням, бо при першому натяку на зраду я скручу вам шию.

— Гаразд,—спокійно промовив шпиг.

По одинадцятьох днях подорожі, 3-го грудня „Генерал Грант“ входив в затоку Золотих воріт і підпливав до Сан-Франціско.

Містер Фогг не виграв і не програв жадного дня.

XXV.

Поверховий огляд Сан-Франціско в день мітінгу.

Було сім годин ранку, коли Філеас Фогг, містріс Ауда та Паспарту вийшли на американський суходіл, коли так можна назвати пловучу пристань, на яку вони зійшли з пароплаву.

Ці пристані підіймаються й опадають разом з приливом та відливом чим дуже полегшують навантаження та вивантаження пароплавів. Тут пристають кораблі усіх національностей та всякого розміру, а також річні кількаповерхові пароп-

лави, що роблять рейси по Сакраменто та його допливах. Тут таки складають ріжноманітний крам, що потім йде до Мексики, Перу, Чилі, Бразилії, Європи, Азії та на острови Тихого океану.

Зрадивши, що нарешті він попав до Америки, Паспарту закортіло висадитись химерним та вправним вибриком. Але, скоро він плигнув на пристань, то мало не завалився, бо підлога її підгнила від води. Переляканий своєю невдачею, Паспарту голосно скрикнув і своїм криком злякав цілу зграю бакланів та птиць-баб, що раз-у-раз сидять на пловучих пристанях.

Вийшовши в свою чергу на берег, Філеас Фогг одразу запитав коли відійде перший потяг до Нью-Йорку. Виявилось, що він вирушає о шостій годині увечері. Таким чином Філеас Фогг міг провести цілий день в столиці Каліфорнії. Він наняв карету, посадив туди містріс Ауду, сів сам, а Паспарту примостився на передку й вони поїхали вулицями Сан-Франціско до „Міжнароднього готелю“. З свого високого місця Паспарту з цікавістю оглядав велике американське місто. Скрізь широкі вулиці, низькі, по нитці протягнені будинки, крамниці подібні до палаців, одні дерев'яні, а другі цегляні.

Вулицями снувало багато екіпажів, омнібусів, вагонів трамваю. На пішоходах, крім американців та європейців, купчилось чимало китайців та індусів, що складали значну частину двохсоттисячного населення цього міста. Паспарту дуже був здивований тим, що бачив. Він чув про Сан-Франціско, ніби то ще в 1849 році в цьому місті було повно розбишак, усяких злочинців та вбивців. Він чув, що Сан-Франціско був ніби Капернаумом, куди збирались всі вигнанці, охочі до золота, де грали на золотий пісок з ножем в одній руці та самопалом в другій. Але „добрі старі часи“ минулись,

Тепер Сан-Франціско мало вигляд великого торговельного міста.

Над усіма вулицями та алеями стреміла висока вежа ратуші, на якій весь час стояли дозорці. Вулиці сходились скрізь прямими кутами. На площах розкинулись зелені великі публичні сади, далі йшло китайське місто, неначе перевезене сюди з Небесної імперії в пуделку для дитячих забавок. Не видно було вже сомберо та червоних курток, які носили шукачі золотого піску в давні часи. Тепер панували чорні фраки та шовкові циліндри, а ті, що їх носили, видавались заклопотаними по самі вуха. Де-котрі вулиці, як наприклад, Монгомері-стріт, лондонський Регент-стріт, паризький Італійський бульвар, нью йоркський Бродвей—цілком майже було занято блискучими крамницями, по вікнах яких було виставлено на показ вироби всесвітньої промисловости.

Коли Паспарту прибув до „Міжнародного готелю“, то йому здалось, що він нікуди не виїздив з Англії. Партер готелю було призначено під так званий „бар“. Це було щось подібне до буфету, де всякий проживаючий в готелі міг задурно їсти закуски. Тут без всякої витрати для себе можна було дістати сушене м'ясо, юшку з устриць, бісквіти та чєстер. Платити треба було лишень за те, коли-б кому забажалось випити: єлю, чи портвейну, або хересу. Паспарту знайшов цей порядок цілком „американським“.

Ресторан готелю було обставлено з великим комфортом. Містер Фогг та містріс Ауда сіли за малий столик і звеліли дати собі сніданок. Страви подавались на манісеньких тарілочках, а прислуговували негри самого чорного кольору.

Поснідавши, містер Фогг вкупі з містріс Аудою вийшов з готелю й подався в англійське консульство, щоб покласти візу на своєму паспорті.

По дорозі він зустрів Паспарту, який запитав його, чи не треба запанастись енфільдівськими карабинами або кольтовськими самопалами. Паспарту чув дець, що індійці племені Павні та Сіу часто затримують валки й грабують пасажирів. Містер Фогг знайшов цю обережність зайвою, а тим часом, залишив цю справу на волю Паспарту.

Після того він попростував далі до англійського консульства. Філеас Фогг не зробив і двісті кроків, як через „дуже несподівану випадковість“ здивав Фікса.

Фікс вдавав дуже здивованого.

Як? Вони разом їхали на „Генералі Гранті“ й не могли зустрінутись. У всякім разі Фікс вважав за честь для себе зустріч з джентльменом, якому він був так вдячний за відому поміч в скрутнім його становищі.

Нині власні справи закликають його до Європи й він дуже радий можливості їхати й далі в такім приємнім товаристві.

Філеас Фогг чемно відповів, що він теж радий зустрічі з Фіксом. Для того, щоб не втратити з очей джентльмена, Фікс попрохав дозволу проїти вкупі з ним. Містер Фогг згодився.

І всі троє пішли вони вулицями Сан-Франціско. Скоро вони перейшли на Монгомері-стріт. Тут був страшенний натовп та колотнеча. По пішоходах, серед вулиці, на рейках трамваю—скрізь тиснувся народ, не зважаючи на те, що екіпажі не спиняли свого звичайного руху. Всі входи до крамниць, всі вікна, навіть всі дахи були вкриті силою люду. Серед того великого натовпу сновигали мандрівні афіші. В повітрі маяли стяги та прапори. Скрізь чути було викрики:

— Слава Камерфільдіві!

— Мандібой! Слава!

То був мітинг. Так принаймі міркував Фікс і висловив свій здогад містерові Фоггу.

— А чи не краще було-б нам,—додав він,—не-вмішуватись в цей натовп, бо нас заштовхають або ще й почастують штовханами.

— Справді,—відповів містер Фогг.—Штовхани, хоч-би й політичні, все-ж зостануться штовханами.

Фікс визнав потрібним усміхнутись на це зауваження. Щоб бачити все, що діється перед ними й не вмішуватись в натовп всі троє стали на верхнім плацу тераси, що східцями відділялась од нижньої частини вулиці. Перед ними з другого боку вулиці, між крамницями з нафтою та вуглем знаходилось щось подібне до імпровізованого бюро на вулиці. Видно було, що сюди з усіх боків сходилися люд.

Але з якого випадку відбувався цей мітинг? Філеас Фогг зовсім того не знав. Можна було гадати по надзвичайному зхвилюванні й рухові серед населення міста, що справа йшла про вибори якогось вищого військового чи громадського чину: губернатора Штату або члена конгресу.

В ту хвилину серед натовпу піднявся сильний рух. Потім всі руки знялись вгору. Де-котрі з їх, міцно стулені в кулак, швидко підіймались і спускались вниз, що безумовно виявляло енергійну маніру їх хазяїв подавати свій голос. Галас дужчав... Нові течії розходились серед натовпу. Все це море людських голів наче хвилювалось під натиском вітру й те хвилювання підходило вже до тераси. Кількість капелюхів помітно зменшувалась, а ті, що залишались, наче стали нижчими, як їм слід бути. Прапорі на хвилину зникали й знову підіймались, але вже значно обшарпані.

— Очевидячки, що це мітинг,— зауважив Фікс.— Напевне його скликано для якогось надзвичайно нежучого питання. Я не здивуюсь, коли б виявилось, що знову піднято вирішене вже Алабамське питання.

— Може бути,— звичайно відповів містер Фогг.

— У всякім разі тут є два чемпіони: Камерфільд та Мандібой.

Обернувшись на руку містера Фогга, містріс Ауда задоволено дивилась на цей схвильований натовп. Фікс тільки що збирався запитати одного з своїх сусідів в чому справа, коли рух серед натовпу зразу збільшився. Вигуки, лайка стали голоснішими. Держала прапорів повернено було в наступаючу зброю. Зникли з повітря руки, миготіли лише одні кулаки. З імперіялів, припинених омнібусів та вагонів трамваю виникла оригінальна перепалка. Все служило замість набоїв. Чоботи та черевики літали в повітрі. Здавалось, що до вигуків приєднались і згуки револьверної стрілянини. Як відко було, захоплені американці почали орудувати вже й своєю національною зброєю.

Бійка наближалась до східців, де стояли наші мандрівці. Нижчі ступіні вже було занято натовпом. Відко котрась з партій перемогла, але звичайні глядачі не могли розібрати за ким була перемога — Мандібоем чи Камерфільдом.

— Я гадаю, що нам краще вийти звідціль,— промовив Фікс, котрому не хотілось, щоб містера Фогга було побито або, щоб той увязався в якусь пригоду.— Коли тут в чому-небудь замішано Англію й нас впізнають, то погано прийдеться.

— Англійський громадянин... відповідав містер Фогг.

Але не встиг він скінчити своєї фрази, як позаду нього счинився страшний крик.

— Слава! Гіп-гіп! Слава! Мандібой!

То була нова партія виборців, що прийшла на допомогу й вдарила в фланг партії Камерфільда. Містер Фогг, містріс Ауда та Фікс опинились між двома вогнями. Одійти було нікуди. Спинити цю течію людей, озброєних палицями, з металевими заківками й кастетами, було неможливо. Філеас Фогг з Фіксом намагались захистити собою молоду пані, приймаючи на себе дужі штовхани. Містер Фогг, як звичайно, спокійний і урівноважений хотів було вже використувати природну зброю всякого англійця, але даремне. Широкоплечий, рижобородий та червонопикий велетень—американець, що був ватажком тільки що прибулої партії, підняв вже свого кулака над містером Фоггом. Погано довелось джентльменові, коли-б Фікс не запобіг тій біді, прийнявши її на себе. Під капелюхом шпига, повернений в млинця, вискочила велика гуля.

— Янки!—промовив містер Фогг, з призи́рством поглянувши на свого супротивника.

— Джон Буль!—одповів той.

— Ми зустрінємось.

— Коли вам бажано. Ваше ймення?

— Філеас Фогг. А ваше?

— Полковник Стем Уільям Проктор.

Під час тої розмови хвиля натовпу спала. Певалений Фікс підвівся. Одежу його було дуже пошарпано, але значної шкоди він не дістав. Пальто його було роздерто на-двое. Штани стали подібними до тих, які вживають індієці. Підлагаючи місцевості, вони одягають штани тільки після того, як вирвуть з них всю задню частину. А проте містріс Ауду було захищено й лишень Фікс дістав доброго стусана.

— Дякую вам,—промовив до Фікса Філеас Фогг, коли вони вийшли з натовпу.

— Нема за що, — відповів Фікс, — але ходімо швидче.

— Куди?

— До крамниці готового вбрання.

І справді, це було потрібним. Одіж Філеаса Фогга та Фіксова була дуже обшарпана, неначе вони обидва змагались за Камерфільда або за Мандібою.

Через годину, добре вбрані повернулись вони в „Міжнародній готель“. Там Паспарту дожидався свого пана, закупивши аж шість шостинабойних револьверів центрального бою. Присутність Фікса в товаристві містера Фогга примусила його насушитись, але після короткого оповідання містріс Ауди про те, що недавно сталося на вулиці Сан-Франціско, обличчя його проясніло. Видно було, що Фікс додержував свого слова й був спільником, а не ворогом.

Пообідавши, Філеас Фогг послав за екіпажем, що мав одвезти їх на вокзал. Перед тим, як мав сісти до екіпажу, містер Фогг запитав Фікса:

— Ви більш не бачили полковника Проктора?

— Ні, — відповів Фікс.

— Я повернусь до Америки, щоб звести з ним рахунки. Англієць не може дозволить, щоб з ним так поводитись.

Шинг посміхнувся й не відповів нічого. Видко було, що Фогг належав до того типу англійців, котрі не терплять дуелі на своїй батьківщині, але поза її межами готові вийти на бар'єр, коли того вимагає їх гідність.

Було три чверті на шосту, як мандрівці прибули до двірця. Раніш, як сісти в вагон містер Фогг підійшов до якогось добродія й запитав його:

— Що це було сьогодні в Сан-Франціско?

— Мітінг, сер, — одповів той.

— Але мені здалось, що на вулицях був надзвичайний рух.

— Треба було впорядити виборчий мітинг.

— Що-ж це—вибірали головного командуючого військом чи що?

— Ні, сер, мирового суддю.

Вяслухавши ту відповідь, Філеас Фогг сів у вагон і потяг полетів повною парою.

XXVI.

Подорож кур'єром Тихоокеанської залізниці.

Так зветься велика американська залізнична колія, що оперізує Сполучені Штати в найширшім їх місці. Але в дійсності ця колія поділяється на дві частини: Центральну, між Сан-Франціско та Угденом, й Союзну,—між Угденом і Омахою. Тут вона поділяється на п'ять окремих ліній, які міцно зв'язують Омаху з Нью-Йорком. Таким чином Сан-Франціско з Нью-Йорком з'єднано безперервною стьожкою металу на протязі 3786 миль. Дорогу між Омахою та Тихим океаном одвідують іноді дикуни-індійці, а часом зустрічаються навіть хижі звірі. Коло 1845 року цю велику територію почали заселявати мормони, після того, як їх вигнали з Іллінойсу.

Колись, щоб переїхати з Сан-Франціско до Нью-Йорку, треба було найменше шість місяців, при самих сприяючих умовах, а тепер доволі було одного тижня.

1862 року, не зважаючи на сильну опозицію південних послів, котрі хтіли, щоб дорогу було проведено ближче на південь, була спроектована лінія між сорок першою та сорок другою паралелями.

Покійний президент Лінкольн, пам'ять якого так всі шанують, сам визначив початок нової залізниці в місті Омаха, штату Небраска. Зараз таки почалось будовання з цілком американською поспішністю та працьовитістю, без гальмуючої справи канцелярщини. Прудкість виконання ні в яким разі не пошкодила якості праці. На прерії дорогу вкладали по півтори милі за день. По викладених вчора рейках ходив вже паровик, що підвозив рейки для праці другого дня, посуваючись все далі та далі нововикладеними рейками.

Від Тихоокеанської дороги відходить кілька віток до штатів Іова, Канзас, Колорадо та Орегон. З міста Омахи дорога проходить спочатку вздовж лівого берегу Плетт-рівера, до гирла його північного рукава, потім йде південним рукавом і переходить по території Ларамії та через Вахзагські гори. Після того вона обходить Солоне озеро, переходить через місто Солоного озера, столицю мормонів, виходить на долину Туїлі. Далі залізниця проходить вздовж американської пустині, гір Седара та Гумбольта, річки Гумбольта, Сієри-Невади й нарешті знову спускається через Сакраменто до Тихого океану, при чім ці спуски бувають не більш, як на дванадцять футів високости на протязі одної милі навіть там, де дорога переходить Скелисті гори.

Така була ця довга артерія Америки, яку потяги пробігають за сім день. Вона давала можливість містерові Фоггові, як він, принаймі, сподівався, прибути 17-го до Нью-Йорку й сісти там на пароплав, що вирушить до Ліверпуля. Вагон, в якому їхав містер Фогг, був подібний до довгого омнібуса. Він стояв на двох чотирьохколісних платформах. Таке відбудовання робило можливим обертати потяг по кривих лініях невеликого радіусу, бо платформи не були щільно між собою счіплені.

Ці вагони всередині не мали окремих купе; з боків вагонів, в напрямку поперечнім до осі їх, тяглись ряди крісел. По середині зоставався прохід, який вів до вбиралень, котрі були при кожному вагоні. Вадовж всього потягу вагони один з одним з'єднувались невеликими платформами по яких пасажирів вигідно могли переходити з вагона у вагон, а також в салон-вагони, вагони-ресторани та вагони-кафе. Не було тільки вагонів-театрів, та, напевне, швидко з'являться й такі. На платформах увесь час чатували продавці книжок, журналів та газет, ті, що продають усякі напої, їжу, цигарки, й в кожного з них були покупці. Від станції Окленд потяг вирушив о шостій годині увечері.

Вже смергло. Вночі похолоділо й все небо вкрилось хмарою, що погрожувало снігом. Потяг біг не дуже швидко. Як рахувати зупинки, — він йшов з середньою прудкістю біля двадцяти миль на годину. Цього було цілком досить, щоб пройти дорогу за визначений час.

В вагоні не чуть було розмов. Швидко більшість пасажирів поснула. Паспарту знайшов собі місце коло Фікса, але не розмовляв з ним. Події за останній час значно змінили їх відносини; про одвертість та щирість не було й згадки—їх заступила ворожа сухість. А втім, Фікс ні трохи не змінив свого відношення до Паспарту. Тоді, як останній тримався увесь час сторожко, готовий при найменшій підозрінні задушити свого колишнього приятеля.

Через годину по вирушенні потягу пустився сніг, на щастя не такий густий, щоб зменшити ходу потяга. Крізь шкло вікон було видно тепер лишень білий обрус з сірими плямами клубків диму на ньому, що вилітав з паровика.

О восьмій годині у вагон увійшов кондуктор і сповістив, що тепер вже можна лягати спати. Вагон був спальний. За кілька хвилин його було повернуто в дортуар¹⁾. Зараз-таки канани було розкладено й на них постелено добре набиті матраци. Кожна така імпровізована постіль завішувалась од цікавих поглядів щільними фіранками. Простирадла були чисті, подушки м'яккі; зосталось тільки роздягнутись та лягти, що всі швидко й зробили. Кожен пасажир почував себе наче в окремії вигідній каюті пароплаву. А потяг, м'ягко стукаючи, під повною паркою летів до штату Каліфорнія.

Місцевість, що розстеляється між Сан-Франціско та Сакраменто, уявляє з себе рівнину. Ця частина залізниці починалась спершу біля Сакраменто й повертала просто на схід сонця, на зустріч тій, що йшла від Омахи. З Сан-Франціско ж до столиці Каліфорнії дорога йшла вже просто на північ, вздовж річки Американської, що вливається в затоку Сан-Пабло.

Тих сто двадцять миль, що відділюють два цих значних міста потяг пробіг за шість годин. Таким чином, мандрівці поминули Сакраменто близько опівночі, коли саме вони спали першим міцним сном. З огляду на це їм не довелось побачити а-ні чудового берега, ні широких вулиць, ні розкішних готелів, ні садів, ні храмів цього важливого міста — резиденції законодавчого парламенту штата Каліфорнії.

Поминувши Сакраменто, потяг проїхав станції Юкшен-Роклі, Обурн та Кольфакс і увійшов в гори Сієри-Невади. О сьомій годині проїхали станцію Уіско, а по годині — спальний вагон знову мав свій звичайний вигляд, пасажири пов-

¹⁾ Велика опочивальня.

ставали й мали змогу крізь вікна милуватись з мальовничої краси цієї гірської країни. Дорога зміняла свій напрямок згідно до гірських нерівностей та заворотів Сієри. Колія залізниці то стелилась по узбіччю гір, то неначе висіла над проваллям, безтурботно обходячи гострі виступи скель; часами спускалась і довго йшла вузькими проваллями, з котрих здавалось не було виходу.

Паровик блищав міддю, кидаючи жовтий світ великого свого лихтаря й, як луна, подвоював своїм свистом, пихканням та звуком срібленого дзвона шум гірських потоків та водоспадів, чинляючись димом за темні сосни.

По дорозі не здибалось ні мостів, ні тунелів. Залізниця йшла вздовж гірських зворотів і не силуючи природи, намагалась неодмінно знайти найкоротчу дорогу.

Коло десятої години потяг увійшов долиною Карсона в штат Неваду, а в полудень вийшов з Рено, де пасажирі, користуючись двадцяти хвилиною зупинкою, мали змогу поспіяти. В цім місці північно східний напрямок дороги змінювався. На протязі кількох миль дорога йде в північнім напрямку берегом річки Гумбольта, повертаючи потім разом з цією річкою просто на схід сонця до самих гір Гумбольта, з котрих ця річка починається, цеб-то майже до східньої межі штата Невади.

Поснідавши, містер Фогг, містріс Ауда та їхні подорожні товариші знову заняли свої місця у вагоні. Вони вигідно вместились на м'яких канапах і з насолодою милувались з краєвидів, що пробігали перед їхніми очима.

Широкі рівнини, оточені горами, темні профілі яких виступали на обрії, прорізані були рівчачками з бурхливими струмками на дні. Никколи здалеку виднілась немов жива гребля, череда бі-

зонів. Величезні армії цієї дикої худоби часто запружують дорогу потягам. Тисячі цих дужих биків переходять іноді дорогу перед самим потягом так, що доводиться зупинитись і ждати, поки не увільнять лінії. Проїхати проміж їх густими рядами немає ніякої змоги.

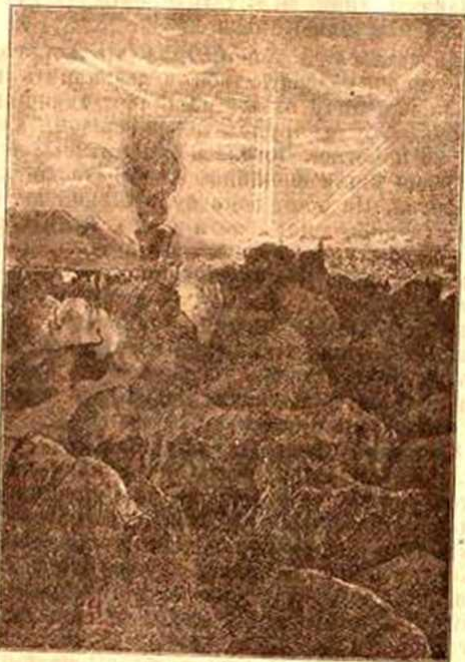
Так сталося й тепер. Біля третьої години череда тисяч в десять, або й дванадцять голів затопила залізничу путь. Машинист зменшив хід і спробував було орудувати снігорізом, але це нічого не помогло. Довелось зупинитись і чекати.

Бізони йшли спокійною ходою та зрідка голосно ревли. На зріст вони були більші від європейських биків, хвіст і ноги у них були короткі, загривок виступав наче м'язовий горб, роги на прикорні широко розгалужувались, голова, в'язи та плечі вкривала довга грива. Нічого було й сподіватись на те, щоб припинить це переселення. Вибравши який-небудь напрямок, бізони йдуть не відступаючись од його та не звертаючи уваги ні на які перешкоди. Жадна гребля не стримала б цього потоку живого м'яса.

Пасажири повиходивши на площі вагонів, з цікавістю дивились на цю незвичайну картину: але той, кому треба було як найшвидше їхати швидко, Філеас Фогг, зоставався на своєму місці, філософично дожидаючись, коли бізони забажають увільнити шлях. Паспарту дуже драгувала ця перешкода в дорозі через череду бізонів. Він готовий був вжити проти них весь свій збройний запас.

— Ну й сторінка! — гукав він. — Звичайні бики сплячать потяги та йдуть собі ніби їм діла немає до того, що вони затримують швидкий потяг. Цього напевне й містер Фогг не зауважив в своєму маршруті. І куди дивиться той машинист? Пустив би паровика просто на це бидло.

Але машинист не наважувався знищити пере-
шкоди й слушно робив. Безумовно, він би розду-
шив кілька бізонів паровиком, але, яка б не була

Черета бізонів і потяг.

дужа машина, й вона, нарешті, мусіла-б стати.
Нічого, крім збочення з рейок не вийшло б з
того. А це погрожувало потягові великою не-
безпекою.

Найкраще було терпеливо дождатись, а потім надолужити витрачений час дуже швидкою ходою. Візони проходили тут години зо три й через те путь звільнилась лишень надвечір.

В той час, як останні ряди бізонів переходили через колію, передні сховались вже за південною частиною обр'ю.

О восьмій годині потяг вийшов з Гумбольтових гір, а в пів на десяту ступив на територію штату Ута. Тут по над Солоним озером оселилась оригінальна секта мормонів.

XXVII.

Паспарту з прудкістю двадцяти миль за годину студіює історію мормонів.

Вночі, проти шостого листопаду потяг пробіг без малого п'ятьдесят миль в південно-східнім напрямі й стільки-ж в північно-східнім, наблизившись до Солоного озера.

О дев'ятій годині ранку Паспарту вийшов з вагона прохолодитись на свіжій повітрі. Ранок був холодний і хмурий, але сніг вже перестав іти. В сірій імлі тьмяно блищало велике соняшне коло, неначе велетенський золотий дукач. З нудьги Паспарту почав було підраховувати скільки фунтів стерлінгів коштуватиме такий дукач. Але цю корисну роботу його перебила поява якоїсь нової цікавої людини.

Це був високий, дужий, чорнявий пан, що сів на станції Елько. Одягнений він був в чорний сурдут, чорні штани та панчохи. На голові він мав чорного шовкового бриля, на руках лайкві рукавички й на шії—білу краватку. Виглядом нагадував він пастора. Цей самий джентльмен

ходив від одного вагону до другого та приліплював облатками до дверей рукописне оповіщення.

Підійшовши до нього, Паспарту прочитав, що шановний „елдер“ Вільям Гіч, мормонський місіонер, користуючись своєю присутністю в потязі № 48, прочитає в одинадцять годин ранку в вагоні № 137 виклад про мормонизм. Для чого запрошує всіх джентльменів, що бажають просвітитись таємницями релігії „святих останніх днів“.

— Безумовно, що я піду—подумав Паспарту, який знав лишень, що мормони мають по кілька жінок, та що на цьому ґрунтується усе їх брацтво.

Новина швидко обійшла весь потяг, в якому їхало більш як сто пасажирів. В вагоні № 137 їх зібралось душ зо тридцять, де розмістились на лавах. Паспарту був в передніх рядах слухачів. Ні містер Фогг, ні Фікс не знайшли потрібним прийти на той виклад. В призначений час Вільям Гіч встав і досить роздратованим голосом, неначе він сперечався з невидимим супротивником, гукнув:

— Я, кажу, що Джозеф Сміт—мученик, що його брат Гірам—мученик і, що утиски Союзу проти пророків, зроблять мучеником Брайама Юнга! Хто насмілиться сперечатись проти цієї заяви?

Ніхто не відважувався сперечатись з місіонером, роздратовання якого дуже мало личило його спокійному обличчю. Але, безумовно, він дратувався через те, що мормонизм справді терпів великі утиски від уряду Сполучених Штатів. Останній з великими труднощами примусив цих фанатиків заспокоїтись. Він захопив військовою силою Уту й примусив мормонів підлягти постановам Союзу. Пророка-ж їх Брайама Юнга посадив у вязницю за бунт та одружіння з кількома жінками. Від того часу послідовники пророка з подвійним завзяттям заходились боротись з урядом хоч словом, не маючи за собою збройної сили. Як ба-

чить читач ельдер—Вільям Гіч не нехтував для своєї мети й викладами по вагонах.

Дуже підвищеним голосом, допомагаючи слову рухами, він розповів історію мормонизма з біблійних часів. „Ще в Ізраїлі,—казав місіонер,—мормонський пророк з коліна Йосипового оповістив закони нової релігії й переказав їх своєму синові Моромові. А потім, по багатьох століттях Йосип Сміт, фермер з штату Вермон, переклав цю дорогоцінну книгу, писану єгипетськими літерами. Він проголосив себе після того пророком в 1825 році. Нарешті, йому з'явився посланець з неба в ясній лісі й передав йому закони Господні“.

Де-кілька слухачів, яким оповідання місіонера видалось не цікавим, вийшли з вагону. Але Вільям Гіч провадив далі, розповідаючи, як „Вільям Сміт, зібрав своїх братів, батька та кількох учнів і заснував релігію святих останніх днів, визнану не тільки в Америці, але й в Англії й в Скандинавії. Вона має серед своїх послідовників чимало художників та інших осіб вільних професій. Далі він оповідав про те як в Огіо засновано було колонію, а в Ніркледі збудовано місто й церкву в 200.000 доларів вартістю. Далі він говорив про те, як Сміт зробився підприємливим банкіром, і нарешті дістав від одного звичайного власника музею мумій—папірус,—писаний власною рукою Авраама й багатьох єгиптян“.

Оповідання обіцяло бути без краю довгим. Кількість слухачів потроху зменшувалась і лишалось вже чоловік зо двадцять. Та місіонер цим не журився й дуже докладно розказував, як в 1837 році Сміт обанкрутився; тоді зруйновані акціонери вимагали його смолою й виваляли в пусі. Та через кілька років він знову піднявся в штаті Місурі, ще більш попереднього вшанований, на чолі товариства з трьох сотень учнів. Але че-

рез зненависть ворогів, мусів звідтіль утікати на Далекий Захід.

Тепер зосталось вже тільки десять слухачів і серед них Паспарту, який дуже уважно слухав місіонера. Таким чином він дізнався, що по довгих утисках Сміт з'явився в Ілінойсі і заснував на березі Місісіпі місто під назвою Науво-ля-Бель, населення якого зросло до дватцяти-пяти тисяч; що він став там мером, суддею, а потім, в 1843 році виставив свою кандидатуру на президента Союзу. І нарешті його заведено було в пастку у Картагені, посажено до в'язниці, де він був убитий замаскованими людьми.

Тепер Паспарту лишився зовсім один у вагоні. Дивлячись йому просто в вічі, та неначе магнетизуючи його, місіонер розповів йому, що через два роки після смерті Сміта, його послідовник, натхнений пророк Брайам Юнг покинув Науво, оселився на березі Солоного озера й тут, на родючій ґрунті, на дорозі емігрантів, що переселялись через Уту до Каліфорнії, нова колонія, завдяки полігамичним переконанням мормонів, надзвичайно розрослась.

— От через що—додав Вільям Гіч,— і спалахнув до нас зненавистю конгрес; от чому жовніри Союзу вступили на землю Ути; от чому пророка Брайама Юнга було посаджено у в'язницю самим беззаконним чином. Та ми не скоримось сил! Нігди! Вигнані з Вермону, вигнані з Ілінойса, вигнані з Огіо, з Місурі, з Ути—ми знайдено нарешті де-небудь незалежну територію й розкладемо там свої намети... А ви... — додав він, вперши свій погляд в єдиного свого слухача, — чи розкладете й ви свій намет під тінню нашого прапору?

— Ні, — хоробро відповів Паспарту, та в свою чергу вискочив з вагону, залишивши фанатика проповідувати в пустелі.

Під час того викладу потяг йшов дуже швидко й о пів до-першої годани досяг північно-західного краю Солоного озера. Звідціль, на великім протязі видко було все це внутрішнє море. Воно також зветься Мертвим морем і в його впливається американський Іордан. Чудове озеро це оточують мальовничі дикі скелі та кручі й все те вздовж берега вкрито тонким шаром білої соли. Колись ця величезна водяна рівнина тяглась далеко ширше й довше, але береги озера віддавна потроху підіймались угору, обступали навкруги його води, стискали їх з боків і тим зробили озеро вузким і глибшим.

Солоне озеро має завдовжки біля семидесяти миль, а завширшки коло тридцяти п'яти миль. Лежить воно на висині 3800 футів над рівнем моря, чим дуже відрізняється від Асфальтового озера, що знаходиться на 1200 футів низче рівня морського дна. Соли в йому дуже багато: в його воді знаходиться двадцять п'ять відсотків твердих часток.

Порівнюючи вагу цієї води з вагою дистілірованої,¹⁾ коли взяти останньої 1000 одиниць, то вода з озера заважить аж 1170 одиниць. З цієї причини риба там жити не може, й та, що запливає сюди з течією річок: Іордану, Вебера та інших допливів—швидко гине в солоній воді озера. Але не треба вірити тому, що його вода настільки міцна та густа, що людина не може поринути в ній. Навкруги озера стеляться гарно оброблені поля, бо мормони добрі хлібороби. Перед шістьма місяцями тут скрізь виднілись хуторі та обори для худоби, лани засіяні маїсом та пшеницею,

¹⁾ Дистілірована вода—перегнана кілька разів на пару, а потім остужена. Це робиться для того, аби добути химично-чисту воду.

живоплоти з шишини, гаї акацій та молочаю. Зараз же те все було вкрите рівним тонким шаром снігу.

О другій годині по полудні мандрівці ввійшли на станцію Угден. Потяг одходив тільки в шість годин увечері. Містер Фогг, містріс Ауда та обидва їх подорожні товариші мали досить часу, щоб побувати в місті святих, яке з'єднано з станцією Угден невеличкою віткою. Для огляду цього міста доволі було двох годин. Воно мало цілком американське обличчя, цеб-то, як і усі міста Союзу збуловане було навзірець величезної шахової дошки. Такі самі довгі рівні улиці, така ж, як висловлювався Віктор Гюго, „сумна похмурість рівних кутів.“ Той, що засновував місто святих, не міг уникнути того ж захоплення сіметрією, яким відрізняються англосакси. В цій чудній Америці, де люди ще душею не досіли до своїх державних установ, все робиться прямолинійно, й будинки, й вулиці й навіть дурниці.

В три години мандрівці вже проходились вулицями міста, що лежать між Іорданом та передгір'ям Вахзас. В йому майже не було церков. Серед будинків притягували до себе увагу: дім пророка, будинок суду та арсенал. Далі йшли будинки з сіро-блакитної цегли, з верандами та галереями, навкруги їх зеленіли сади, де росли пальми та акації. Усе місто було оточене білою стіною, складеною з глини та валунів, збудованою в 1853 році. На головній вулиці, де був ринок, стояло кілька готелів, прикрашених прапорами; між ним найвдадніший—готель Солоного Озера.

Місто було не дуже залюднене. Улиці майже порожні, крім тої частини, де був храм. Попасти сюди можна було улицею, що вела повз ряди квітників перед домами. На вулицях було досить

багато жінок, що цілком пояснюється полігамичними переконаннями мормонів. Однак не всякий мормон мав по кілька жінок, їм не заборонено мати й по одній. Тільки, треба додати, що мормонські жінки дуже намагаються вийти заміж через те, що по релігії мормонів старі дівки не досягнуть раю. На перший погляд жінки здавались не дуже веселими та щасливими. Одягнені були багатіші з них в чорні шовкові корсетки з вирізом спереду або в шалі; бідні ж одягались ще простіше.

Паспарту, що все життя збірився залишитись нежонатим, з де-яким жахом поглядав на мормонку, які повинні були вдвох або й втрох утворювати родинне щастя одному мормонові. Доля того чоловіка видавалась йому надзвичайно сумною. Йому здавалось неможливою та страшною річчю керувати на слизькій життєвій дорозі кількома жінками відразу й ввести їх усіх гуртом до мормонського раю. А також жити з надією, що по смерті зустрінеш їх всіх разом там, вкупі зі славетним Смітом, який має прикрашувати своєю особою цю блаженну сторону.

Рішуче він не мав до цього ніякого нахилу. Часом йому видавалось, а може він помилявся, що гарні мормонки кидають на нього сердиті, загрожуючі погляди. На щастя, Паспарту не довго довелось перебувати в місті святих. Коло четвертої години мандрівці знову сіли в вагон. Кондуктор свиснув і потяг вирушив, але саме в той мент почувся несамовитий окрик:

— Стійте, стійте!

Та потяг, коли він вже вирушив, не зупиняють. Той, добродій, що кричав, напевне, був мормон. Він біг з усієї сили. На його щастя на платформі не було ні дверей ні загородок. Дженгльмен, що спізнився, встиг видратись по підніжку

заднього вагону її, тяжко задихавшись, сів на лаву.

Паспарту з хвилюванням стежив за гімнастичними рухами цього добродія, а потім пішов поглянути на нього. Він особливо зацікавився, коли почув, що той мусів так швидко тікати з міста через родинну сцену.

Коли мормон заспокоївся трохи, Паспарту відважився чемно запитати, скільки в нього жінок. По вигляду пасажира, що в такім роспачу втікав з міста, він гадав, що той мав не менш, як двадцять жінок.

— Два, пане-добродію, — відповів мормон на питання Паспарту, зводячи руки до неба. — Одна, але її цієї цілком досить!

XXVIII.

Паспарту не може примусити пасажирів послухатись голосу розуму.

Від Солоного озера до станції Угден потяг майже годину йшов на північ до річки Вебер і наприкінці цього часу опинився за девятьсот миль од Сан-Франціско. Од останнього пункту він пішов знову в східнім напрямі по горній крайній Вахзас. Будівання цієї дороги, що лежить між горами Вахзас та Скелистими було особливо важким для американських інженерів. Тут кожна миля коштувала урядові в 48.000 доларів, тим часом як в рівній місцевості вона була варта не більш 16.000 доларів. Але, як було вже зазначено вище, інженери не силували природи, а хитрували з нею, обходячи перешкоди так, що на протязі всієї дороги було прорізано тільки одного тунеля, завдовжки в 14.000 футів.

Коло Солоного озера дорога підіймається найвище, а звідціль уже витягнуеною кривою лінією спускається до річки Бітер, щоб знову потім піднятись на водорозділ Атлантичного та Тихого океанів. В цій гарній країні протікає багато річок і дорога часто проходить мостами як, наприклад, міст через Медді, через Грінга та інші ріки. Що ближче було до здійснення мети, тим збільшувалась нетерплячка Паспарту. Фікс також хотів як найшвидче пройти цю тяжку частину дороги. Він боявся перешкод, нещасливих випадків і поспішався більш самого містера Фогга хутчіш дістатись до Англії.

О десятій годині увечері потяг спинився на хвилику біля форта Бріджер і швидко пішов далі. Він пробіг двадцять миль і вступив в штат Вепомінг, колишню Дакоту, простуючи долиною Бітера, куди сходяться кілька річок з системи Колорадо.

Другого дня, 7-го грудня потяг спинився на чверть години на станції Грін. Вночі сипав густий сніг, але через те, що змішався з дощем, він на-пів розтав і не міг затримати потягу. Та все-таки погана година дуже непокоїла Паспарту, бо на випадок снігового заносу, потяг мусів би дуже спізнитись.

„І що це вигадав містер Фогг мандрувати взімку, — міркував Паспарту. — Чи не міг-же він почекати літа й тоді на його боці було-б більше шансів“.

І сердешний чоловіча скупчив усю свою увагу на вигляді неба, на хитанні температури. Містріс Ауда також турбувалась, але по иншій причині.

Справа йшла про те, що кілька пасажирів вийшли з потягу й проходились по станціонній платформі, дожидаючи вирушення потягу. Кризь

вікно вагону молода жінка вгледіла серед тих пасажирів полковника Проктора, того самого, котрий так нечемно поводився з містером Фоггом під час мітінгу в Сан-Франціско. Щоб він її не впізнав вона відхилилась од вікна вкуток вагону.

Це дуже вразило містріс Ауду. Вона встигла звикнути до містера Фогга, який хоча й був з нею завсігди спокійний та рівний, але кожного дня виявляв в своєму відношенні до неї глибоку приязнь. Безперечно, молода пані не свідомо була всієї глибини того почуття, яке вона мала до свого визволителя від видимої смерті. Вона вважала це почуття за вдячність, але непомітно для неї воно пішло в инший бік. От чому її щось неначе стиснуло за серце, коли вона побачила того нечемного джентльмена, у якого містер Фогг рано чи пізно мав домагатись розплати за його негарну поведінку. Очевидно, що полковник Проктор попав на цей потяг випадково, але тому, що він тут, то треба подбати, щоб вони не зустрілись з містером Фоггом. Коли потяг знову пішов, містріс Ауда скористувалась з того, що містер Фогг задрімав і розповіла про те, що її турбувало, своїм товаришам в подорожі.

— То цей Проктор знову тут! — скрикнув Фікс. — Не турбуйтеся, пані, раніш, ніж мати діло з містером Фоггом, він мусить поквітуватись зі мною. Бо, коли вже так, то я, нарешті, дістав більш тяжку образу, ніж містер Фогг.

— А крім того я й сам з ним справлюсь, хоч будь він сто раз полковником — додав Паспарту.

— Ні, містер Фікс, заперечила містріс Ауда — Містер Фогг нікому не дозволить помститись за себе. Ви-ж чули, що він готовий повернутись до Америки, аби розшукати свого супротивника. Коли він тільки запримітить полковника Проктора, то неможна буде перешкодити їх

зустрічі, яка може мати дуже сумні наслідки. Треба, щоб він зовсім його не побачив.

— Ваша правда, пані. Ця зустріч може зіпсувати все. Чим би вона не скінчилась,—вона затримає містера Фогга й тоді...

— І тоді заклад буде програно— докінчив Паспарту.—Через чотири дні ми будемо в Нью-Йорку. Як би за цих чотири дні містер Фогг не виходив з вагону, то була-б надія, що все обійдеться гаразд, без випадкової зустрічі з отим клятим американцем, хай йому грець! Ми знайдемо спосіб йому перешкодити.

Розмова перервалася через те, що містер Фогг прокинувся й почав дивитись у вікно. По кількох хвилинах Паспарту зтиха запитав шпіга:

— Ви справді пішли-б за його битись?

— Я вживатиму всіх можливих заходів, аби довести його живим до Європи,—звичайним тоном, але з певною рішучістю відповів Фікс.

Паспарту почув, як щось, немов, комашня полізла йому по за шкіру по всьому тілі, але його переконання в тому, що містер Фогг невинуватий зосталось непохитним.

Та як же його зробити, щоб затримати на весь час містера Фогга у вагоні й попередити зустріч його з полковником Проктором? Хоча це не така вже важка справа. Містер Фогг не був занадто цікавим та непосильним. До того-ж шпіг вигадав гарний спосіб.

— Як же довго та нудно йде час у поїзді— промовив він, звертаючись до містера Фогга.

— Еге, —згодився останній,—але він пройде.

— На пароплавах, коли я не помиляюсь, ви мали звичку грати в віст?

— Так,—одповів містер Фогг—але тут це майже неможливе. Я не маю ні карт, ні партнерів.

— Е, це ж пусте! Карти ми знайдемо. В американських потягах усе можна купити. А відносно партнерів, то коли ви пані...

— Безумовно, — охоче відповіла молода жінка, — я граю в віст. Адже ж і це уміння належить до англійського виховання.

— Я теж не погано граю — сказав фікс. — Ми можемо грати втрьох з „дурнем“ — замісто четвертого партнера.

— Як вам бажано — відповів містер Фогг, радий тому, що й в вагонах залізниці, є змога зайнятись своєю улюбленною грою.

Доручили Паспарту дістати усе необхідне й він швидко з'явився з повною грою карт, фішками, жетонами й дошкою, обіпнутою зеленим сукном. Гра зараз-таки почалась. Містріс Ауда грала зовсім не погано, так що заслужила навіть похвали від стриманого містера Фогга. Відносно Фікса треба зазначити, що він був першорядний грок і цілком міг змагатись з містером Фоггом.

— „Оце вже, — міркував Паспарту — ми його добре всадили. Тепер він більш не посунеться з місця“.

Близько одинадцятої години равку потяг досягнув водопереділу між Тихим та Атлантичним океаном коло Бриджерського проходу. Цей пункт один з найвищих на всім путі залізниці через Скелисті гори, бо лежить на 7524 фути над рівнем моря. За двісті миль від нього вперед, починаються вже широкі рівнини, які стеляться аж до самого Атлантичного океану й неначе самою природою пристосовані для проведення через них залізниці.

На узгір'ї, з боку Атлантичного океану помітні було джерела та рівчаки, якими починаються ріки й річки системи Плетт-Рівера. Увесь обрій з північного й східного боків було закрито напів закругленим хребтом північної частини Скелистих

гір. По над цим хребтом здіймався шпиль Ларамія. Між горами та залізницею стелились багаті водою рівнинки. Праворуч залізниці здіймались перші узбіччя гірного хребта, що повертаючи на південь, доходить до верхів'я Арканзаса—великого притока ріки Місурі.

О пів-до першої години перед нашими мандрівцями промайнув здалеку форт Голек, що паує над цією місцевістю. Ще кілька годин і переїзд через Скелисті гори скінчиться. Є надія, що ця трудна частина дороги скінчиться без всяких перешкод. Сніг перестав—стало холодно й сухо. Великі птиці, злякані паровиком, здіймались зграями з колії залізниці. Навкруги не було хижих звірів: ні ведмедів, ні вовків. То була зовсім гола пустеля.

Поснідавши тут-таки у вагоні, наші мандрівці знову засіли за свій безкрайний віст, коли враз почувлись голосні свистки й потяг зупинився.

Паспарту поглянув у вікно, щоб довідатись, що трапилось, але станції ніякої не було.

Потяг стояв у чистім полі. Містріс Ауда й Фікс побоювались, аби містер Фогг не схотів піти подивитись на путь, що сталось, та джентльмен задоволься тим, що сказав Паспарту:

— Підіть, довідайтесь, що там таке?

Паспарту вистрибнув з вагона. Чоловік з сорок пасажирів зібралось вже на путі й між ними був полковник Проктор. Потяг спинився перед червоним гаслом, піднятим на семафорі, який свідчив, що дорога не вільна для проїзду. Машинист і кондуктор про щось жваво розмовляли з дозорцем, якого вислав назустріч начальник найближчої станції. До їх приєдналось де кілька пасажирів. Між ними був і полковник Проктор зі своєю звичайною голосною розмовою та рішучими рухами. Паспарту наблизившись почув, як дозорець казав:

— Ні, неможна пройти, міст зіпсувався й не витримає тягару потягу.

Справа йшла про міст, перекинений по-над гірським потоком, що лежав на протязі однієї милі від того місця, де зупинився потяг. Дозорець переказував, що міст загрожував катастрофою: тріснуло кілька канатів і було неможливою річчю відважитись пустити потяг через нього. Дозорець а-ні трохи не перебільшував, коли казав, що міст не витримає. Та до того ж, беручи на увагу безтурботну вдачу американців, можна сказати з певністю, що коли вже вони згадують про обережність, то необачність в той час стає подібною до божевілья. Паспарту не наслідкував сповістити про це свого пана й стояв нерухомо, як стовп, стиснувши зуби.

— Що-ж це, чорт би його взяв, — скрикнув полковник Проктор. — Не стоять-же нам отут серед снігу?

— На станцію Омаха дали телеграму, щоб вислали потяг, але він приїде не раніш шостої години — відповів кондуктор.

— О шостій годині! — скрикнув Паспарту.

— Не швидче. Тим часом, нам стільки-ж треба, аби дістатись пішки до станції.

— Пішки! — скрикнули враз пасажири.

— Та скільки-ж миль до тої станції? — запитав один з їх.

— Дванадцять миль.

— Дванадцять миль пішки по снігу! — скрикнув полковник Проктор.

І сердитий полковник посинав як з мішка добірною лайкою. Припало від його й залізниця, й навіть кондукторові. Паспарту готовий був по-могати йому лаятись. Справді, йому більш нічого не лишалось. Проти цієї перешкоди нічого не вдієш банковими білетами його пана.

Але всі пасажири також були незадоволені. Бо справді не дуже то було приємно пройти дванадцять миль сніжною рівниною. Коло потягу знявся страшенний галас, котрий безперечно, звернув би на себе увагу містера Фогга, коли-б він цілком не був захоплений грою.

Але, як не крути, Паспарту мусів повідати свого пана про те, що сталося. Похнюпившись, він пішов до вагону, коли-це машинист, правдивий янки, на ймення Форстер, голосно промовив, звернувшись до пасажирів:

— Панове, а чи не можна проїхати?

— Мостом?—запитав хтось з пасажирів.

— Еге-ж.

— Цим самим потягом?—спитав полковник.

— Цим самим!

— Але міст може впасти?!

— Це нічого,—відмовив Форстер.—Я гадаю, що коли пустить потяг з найбільшою прудкістю, то напевне ми проскочимо.

„Хай йому біс,“—подумав Паспарту.

Але частина пасажирів враз таки захопилась цією пропозицією. Особливо вона подобалась полковникові Прокторові. Цій шаленій голові проект видався цілком здійснимим. Він навіть пригадав, як одного часу інженери пропонували переїздити ріки зовсім без мостів, міцними потягами, пущеним з найбільшою прудкістю. Нарешті, всі зацікавлені цим питанням згожувались з машинистом.

— П'ятьдесят шансів на сто, що ми пройдемо,
—гукнув один.

— Шістьдесят!—заперечив другий.

— Вісімдесят!—Дев'яносто!—гукали треті. Паспарту стояв немов приголошений. Хочай він готовий був на все, аби тільки переїхати цей міст, але це вже було занадто по американському.

„Адже-ж можна зробити далеко краще, але їм це й до голови не приходять“,— подумав Паспарту.

— Добродію!— звернувся він до якогось пасажира.— Той спосіб, що запропонував машинист, трохи небезпечний, але...

— Вісімдесят шансів, — одповів пасажир, повертаючись до його спиною.

— Я знаю, — відповів Паспарту, звернувшись до другого пасажира, — але, коли поміркувать...

— Що тут міркувать? — говорив американець, звизавши плечима. — Адже-ж машинист каже, що пройдемо!

— Безумовно, — згодився Паспарту, — ми пройдемо, але обережніш було-б...

— Що обережніш! — скрикнув полковник Проктор, який аж підскочив, коли почув це ненависне йому слово. — На всіх парах, кажуть вам! Розумієте? На всіх па—рах!

— Я знаю, розумію, — відповідав Паспарту, — але як не обережніш, коли вам не подобається це слово, то більш природно...

— Що? як? чого? Що йому потрібно з його природним!... — гукали з усіх боків.

— Ви боїтесь чи що? — запитав полковник Проктор.

— Я? Боюсь? — скрикнув Паспарту.

— Гаразд, я доведу цим людям, що француз не менше сміливий, ніж кожний американець.

— До вагонів, до вагонів, — гукав кондуктор.

— До вагонів, то й до вагонів, — говорив Паспарту. — Чим швидче, тим краще! А все-ж таки ніхто не заборонить мені думати, що обачніш було-б пасажирам попереду перейти через міст пішки, а потім вже пустить потяг.

Та ніхто не чув цього мудрого міркування, та не оцінював його слушности.

Пасажири увійшли до вагонів. Паспарту сів на своїм місці, не кажучи й слова про те, що сталося. Граючі в віст були цілком в ньому заглиблені й нічим більш не цікавилися.

Паровик голосно свиснув. Машинист дав задній хід і відсунув потяг назад на одну милю, щоб дужче розбігтись. Потім, за другим свистком, потяг знову пішов вперед. Прудкість його все збільшувалась. Після хвилини вона вже була жахливою. Паровик вже не пихкав, з труби чути було безперервне виття. Шпидлі хитались двадцять раз в мить, вісі на колесах понялись димом, не зважаючи на те, що їх було добре намащено. Потяг йшов з швидкістю сто миль за годину й немов-би не давив на рельси. Прудкість вбивала тягар.

Міст переїхали! Це сталося швидче блискавиці. Мосту навіть не видно було. Потяг неначе переплигнув з одного берегу на другий і машинист міг зупинити свою розігнану машину лишень тоді, як потяг забіг на п'ять миль вперед за станцію.

Але ж ледве потяг перелетів річку, міст вже до решти зруйнований, з гуком звалився в швидкий потік.

XXIX.

Випадки, які тільки й можливі на залізницях Союзу.

Того-ж таки вечора потяг без усяких перешкод йшов далі. Він поминув форт Сандерс і дійшов до проходу Еванса. Це було найвище місце на всю дорогу, що лежало на 8,091 фут над рівнем моря. Тепер мандрівцям зоставалось тільки знизитись до Атлантичного океану долинами, що були вирівняні самою природою.

Звідцїля йшла вітка залізної колїї до міста Денвіга — столиці штату Колорадо. Ця місцевість багата золотими та срібними копальнями, через що місто налічує вже до 50.000 душ населення. До цього часу—за три дні й три ночі—пройдено було 1382 милі. Чотирьох днів і ночей було доволі для того, щоб заїхати до Нью-Йорку. Філеас Фогг не змінив свого програму. Вночі поминули лагерь Вальба, який залишився праворуч. Рівнобічно залізничній путі протікав Лоджполь, поділяючи один од другого сусідні штати Венолінг та Колорадо. В одинадцять годин потяг вступив в штат Небраска, поминувши Седжвік і надійшов до Юльсбургу, що стоїть на похилім рукаві Плет-Рівера.

На цім місці 1867 року справлено було урочисте відкриття Союзної залізниці й головним її інженером призначено було Д. М. Доджа. Два дужих локомотиви доставили сюди потяг з дев'яток вагонів, в яких сиділи особи, запрошені на це урочисте свято. Між ними був і віце-президент Томас Дюран. Тубольці влаштували виставу, на якій показано було війну індіців; потім спалено чудового фейерверка, весь день лунали радісні окрики;—урочисте свято відзначилось виходом в світ першого числа часопису: „Railway-Pioneer“. Так одсвяткували відкриття цієї величезної залізничної лінії, перекинутої через пустелю, цього знаряддя поступу та цивілізації;—цієї дороги, що повинна була з'єднати ще не існуючі міста. Голос паровика, могутніший від ліри Амфіона, повинен був збудити до життя та розцвіту ці майбутні міста.

О восьмій годині ранку поминули форт Мак-Фреон. Звідцїль до Омахи зоставалось ще триста п'ятьдесят сім миль. Дорога йшла вздовж берегу Плет-Рівера, заломлючись згідно з вередливими

колінами її південного рукава. О дев'ятій годині потяг прибув до міста Порт-Плет.

Це місто лежить між двома рукавами згаданої вище річки, що з'єднується нижче міста в одну могутню жилу, яка вливається в Місурі трохи нижче Омахи. Вже проминули сто перший мерідіан.

Містер Фогг з своїми товаришами знову сіли до карт.

Ніхто не парівав на довгу дорогу, навіть „дурень“. Фікс почав з того, що виграв кілька гіней, але тепер він знову їх програв. Однак же він був спокійний не менш, як і сам Філеас Фогг. Зате останньому цього ранку дуже повелось: туди й онери сипались до його, як з мішка.

Саме в той мент, коли Філеас Фогг, обдумавши якийсь сміливий план, намірявся походити з вина, за його лавкою почувся голос:

— А я пішов би з дзвінки!

Всі враз поглянули туди. Біля них стояв полковник Проктор.

Проктор і містер Фогг зразу впізнали один одного.

— А це ви, пане англійцю! Ви збираєтесь ходити з вина?

— І йду з нього—відповів містер Фогг,—кладучи на стіл десятку цієї масти.

— Отже я хочу, щоб це була дзвінка,—роздратованим голосом промовив полковник Проктор.

І він зробив рух, щоб схопити карту, додавши:

— Ви нічого не розумієте в грі!

— Можливо, що я більше розумію в другій,— промовив Філеас Фогг, підвівшись з місця.

— Од вас залежить спробувати це, сян Джон-буля—нечемно відмовив янкі.

Містріс Ауда зблідла, бо вся кров збіглась в неї до серця. Вона схопила за руку містера Фогга, але той лагідно відхилив її. Паспарту готовий був кинутись на американця, який з надто образливим виразом поглядав на свого супротивника. Тоді встав Фікс і промовив до Проктора.

— Ви забули напевне, що мусяте мати зо мною діло. Бо мене ви не тільки образили, але ще й вдарили.

— Вибачте, містер Фіксе—заперечив Філеас Фогг—вибачте, але справа торкається одного мене. Полковник знову образив мене, кажучи, що я не повинен був ходити з вина. І за це він мусять дати мені задоволення.

— Коли бажано, де бажано й як бажано?—відповів полковник Проктор.

Містріс Ауда даремне намагалась втримати містера Фогга.

Спроба Фікса повернути всю біду на себе не вдалась. Паспарту хотів викинути полковника з вагону, але містер Фогг утримав його рухом.

Філеас Фогг вийшов з вагону, й американець пішов за ним.

— Пане добродію,—промовив Фогг—я дуже поспішаюсь до Європи й всяка перешкода дуже вплине на мої справи.

— А мені яке до цього діло?—спитав Проктор.

— Я сподівався, пане добродію,—чемно казав далі містер Фогг,—я сподівався повернутись до Америки, щоб відшукати вас тут, коли закінчу свої справи в Старім Світі.

— Он як!

— Чи бажано буде вам призначити мені зустріч через шість місяців?

— Може хочете через шість років?

— Я кажу через шість місяців і з'явлюсь в призначений термін.

— Все те викручування. Тепер або ніколи!

— Гаразд,—одповів містер Фогг.—Ви їдете в Нью-Йорк?

— Ні.

— В Чикаго?

— Ні.

— В Омаху?

— Та що вам до того! Ви знаєте Плум-Крік?

— Ні.

— Це найближча станція. По годині наш потяг прибуде до неї й зупиниться на десять хвилин. За цей час ми встигнемо вистрілити кілька разів.

— Гаразд,—одповів містер Фогг.—Я злізу в Плум-Крікові.

— І гадаю, що там зостанетесь.

— Хто знає, як воно буде,—відказав містер Фогг.

І він увійшов до вагону, як завжди спокійний і стриманий. Перш за все він заспокоїв містріс Ауду, кажучи, що не варто боятись усяких хвальків. Потім він попрохав Фікса бути за свідка з його боку. Фікс не міг відмовитись і мусів згодитись. Філеас Фогг знову засів до вісту спокійний, як звичайно.

По одинадцятій годині почувся свисток паровика, бо потяг наближався до станції. Містер Фогг встав і вкупі з Фіксом вийшов з вагону. За ними йшов Паспарту з двома самопалами в руках. Містріс Ауда зосталась сама в вагоні, бліда, як смерть.

На місточку між вагонами вони зустріли полковника Проктора, котрий виходив з другого вагону зі своїм секундантом, правдивим янкі, як і сам він. В той час як вони збирались вийти на платформу, до їх підбіг кондуктор і гукнув:

— Тут не виходять, панове.

— Чому?—запитав полковник.

— Ми спізнались на двадцять хвилин і потяг зараз піде.

— Але я повинен битись з цим добродієм.

— Шкодую. Але потяг зараз вирушить. Ось і дзвінок.

Справді, вдарив дзвінок і потяг рушив дзлі.

— Дуже шкодую, мої панове—казав кондуктор.— У всякім разі я радий був-би вам допомогти. Але, як ви не могли стріляти тут, то що вам заважає зробити це в дорозі.

— Може вам це незручно буде—зневажливо звернувся полковник до містера Фогга.

— Мені все одно,—відмовив той.

„Адже в Америці кондуктори—чисті джентльмени“—подумав Паспарту.

Обидва супротивники з своїми свідками та кондуктором попрямували до заднього вагону. Там сиділо всього душ десять пасажирів. Кондуктор чемно запитав їх, чи не зможуть вони звільнити на кілька хвилин місце для двох джентльменів, що мусять вирішити питання чести. Пасажир охоче згодився прислужитись обом джентльменам в цій справі й вийшли з вагону.

Вагон був дуже зручний своєю довжиною: біля п'ятдесят футів. Це було як раз потрібно дуелянтам—вони могли йти один проти одного між рядами лав і стріляти—як і коли їм забажається. Ніколи дуель не була обставлена протіще.

Супротивники увійшли в вагон, кожний тримаючи по два шостинабойних самопали в руках. Свідки замкнули їх в середині, zostавшись коло вагону. З першим свистком паровика вони повинні були стріляти. Через десять хвилин після того умовлено було, що свідки мусять увійти в вагон і забрати те, що зостанеться від обох джентльменів.

Це й справді було надзвичайно просто, до того, що серця у Паспарту й Фікса від хвилювання мало не розривались. Всі почали ждати умовного свистка, коли це враз почувлись дикі викрики.

Потім розляглись постріли, тільки не з того боку звідкіль їх чекали. Навпаки, їх було чути спереду й вздовж всього вагону. А з середини потягу одночасно чути було перелякані викрики.

Містер Фогг і полковник Проктор швидко вибігли з вагону, держучи наготові в руках самопали. Вони зрозуміли, що на потяг напала ватага сіуксів і кинулись до передніх вагонів.

Цим відважним індієм не першина була нападати на потяги, які вони зупиняють і грабують. По своїй звичці вони плигають на вагони, як циркові клоуни на коня, що біжить скачки. На цей раз їх було до сотні душ, і всі вони були озброєні рушницями. Але на їх постріли пасажирів відповідали пострілами з револьверів, котрі кожний американець завше має при собі.

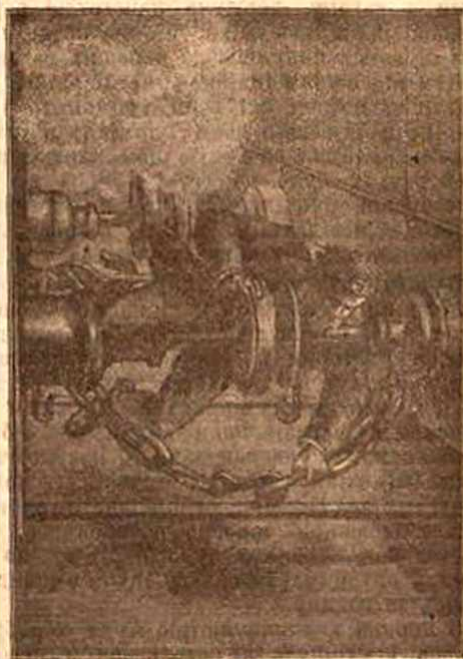
Найсамперед індієм кинулись до паровика й приголомшили кастетом машиніста та кочегара. Ватажок хотів спинити потяг, але не вмючи керувати регулятором, повернув його в другий бік. Цим рухом він дуже збільшив швидкість потягу й той погнався на всіх парах. Індієм-ж тим часом позалазили до вагонів. Вони ламали двері й бились з пасажирами, що вискакували їм назустріч. Виламали багажний вагон і викидали нашвидку речі пасажирів. Галос та стрілянина не змівкали.

Але пасажирів хоробро оборонялись. В деяких вагонах зроблено було баріади, на яких пасажирів витримували облогу їдучи з швидкістю сто миль за годину.

З першої хвилини містріс Ауда хоробро боронилась і стріляла з револьвера з розбитого вікна, коли перед нею з'являвся який-небудь індієць. Душ до двадцяти з них було вбито відразу й впало на дорогу. Інші тяжко поранені в цій бійці попадали між вагони, й їх було роздушено на рейках, як гробаків. Кілька пасажирів,

теж поранені кулями та кастетами, лежали на лавах непритомні.

Але треба було скінчити цю боротьбу, яка тяглась вже хвилини з десять. Коли потяг піде й

Паспарту одчепляє паровика.

далі, то перемога буде на боці індіців. Справді до станції Керней зосталось ще дві милі. Там стояла американська військова варта; як би потяг

не спинився, то далі, між станцією Кернеєм та слідувочною, індійці легко перемогли-б. Кондуктор бився біля Філеаса Фогга. Враз куля звалила його з ніг.

— Ми загинемо,—сказав він падаючи,—коли не зупинимо потяг.

— Зупинимо!—сказав Філеас Фогг і кинувся з вагону.

Та Паспарту спинив його, промовивши:

— Лишіться, пане. Це вже моя справа.

Не встиг ще містер Фогг одповісти, як Паспарту відчинив двері й непомічений індійцями, поліз під вагон. Боротьба не спинялась, над головою француза свистіли кулі, та він з колишньою спритністю клоуна ліз по-під вагонами, чіплявся за ланцюги, за буфера, за ричаги тормозів, посуваючись в бік паровика. Нарешті, він дістався до переднього кінця потягу. Його ніхто не побачив, та й побачити не міг. Пролізши між багажним вагоном і тендером, він одчепив ланцюги, але ніяк не міг одкрутити, злучаючої потяг з паровиком, клямки. На щастя локомотив несподівано сіпнув вперед, клямка зломилась і потяг, одчепившись, помалу ставав, тоді як паровик ще швидко пустився вперед.

По інерції потяг біг ще скільки хвилин. Та з середини вагонів почали гальмувати валку й нарешті, кроків за сотку від станції її спинили. Солдати, почувши стрілянину, поспішно кинулись на допомогу. Індійці не сподівались цього, й раніш, ніж потяг зовсім спинився, повтікали з нього. Коли пасажири оглянулись на станції, то побачили, що кілька чоловік з них згинуло. Між ними був і хоробрий француз, що визволив усіх од напасти.

XXX.

Філеас Фогг звичайно виконує свій обов'язок.

Отже три пасажери згнуло без вісти й між ними був Паспарту.

Ніхто не знав, чи їх було забито, чи занято в полон.

Поранених знайшлося чимало. Але ніхто не був поранений смертельно.

Містрис Ауду зовсім не поранили, також цілий був і Філеас Фогг, хоча він бився не шкодуючи себе. Фікс дістав легкої рани в пахвину.

Найбільше потерпів полковник Проктор. Він дістав тяжкої рани в пахвину й його винесено було на станцію, вкуці з иншими, стан яких вимагав негайної допомоги. Але Паспарту не було й ширі сльози капали з очей містрис Ауди.

Всі пасажери вийшли з потягу.

На колесах вагонів видко було плями крові, на шпичках висіли шматки мяса. По білій рівнині виразно виступали червоні смуги. Оддалі на південь видно було ватагу індійців, що поспішно втікала геть.

Містер Фогг стояв нерухомо, схрестивши на грудях руки, й обмірковував важливу постанову. Біля його стояла містрис Ауда й мовчки дивилась на нього. Він зрозумів цей погляд. Коли його слугу взято в полон, то чи-ж він не повинен був спробувать визволити Паспарту з рук індійців.

— Я відшукаю його живого чи мертвого.

— О, містер Фогг! — скрикнула містрис Ауда і схопила його руки, обливаючи їх слізьми.

— Навіть живим, — додав містер Фогг, — коли ми не будемо гаяти ні одної хвилини.

Цією постановою містер Фогг цілком приніс себе в офіру. Він міг втратити все своє банкове майно. Коли він спізниться на один день,

то вже не встигне сісти на пароплав в Нью-Йорку. Його заклад буде тоді напевне програно. Але перед думкою: „це мій обов'язок“, він ні трохи не вагався.

Капітан, що командував фортом, був поблизу. Його солдати готові були боронитись, коли б індієць захтіли напасти на станцію.

— Згинуло три пасажирів, капітане, — звернувся до його містер Фогг.

— Їх убито? — спитав капітан.

— Або-ж вбито, або взято в полон. Про це треба дізнатись напевне. Чи наміряєтесь ви доганяти індієць?

— Це важка справа, — відповів капітан. — Вони можуть утікати навіть за Арканзас. Я не маю права покинути без охорони доручену мені фортецю.

— Але справа йде про життя трьох людей?

— Правда... та чи ж можу я ради трьох душ ставити на карту життя п'ятих десятків.

— Не знаю чи можете, але ви повинні це зробити.

— Шановний добродію, тут ніхто не має права вчити мене, як повинен я виконувати свої обов'язки.

— Гаразд — сухо відповів містер Фогг. — Я піду один.

— Ви, — скрикнув Фікс, підійшовши до нього. — Ви хочете йти один слідом за індієцями.

— Не можу-ж я дати загинуть тому, що всіх нас визволив від погибелі. Так, я піду.

— Ні, ви не підете один, — скрикнув капітан схвильовано. — Ви маєте хоробре серце. Молодці, — звернувся він до своїх солдатів, — мені треба тридцять добровольців!

Вся рота, як один чоловік ступила вперед. Капітанові зоставалось тільки відібрати з цих хоробрих людей три десятки вояків. Старшиною

над ними він призначив сержанта, що вже не раз бував у бувальцях.

— Дуже вам вдячний, капітане, — відповів містер Фогг.

— Ви дозволите товаришувати вам в цій справі? — запитав Фікс.

— Як вам бажано. Але, як ви хочете бути мені в пригоді, те зостаньтесь з містріс Аудою на той випадок, як що зо мною трапиться нещастя.

Фікс раптом зблід. Спустив з очей людину, кожним кроком за якою він так уперто стежив! Пустити його самого в пустелю, без свого догляду! Фікс тільки поглянув на містера Фогга. І не вважаючи на свої підозріння та внутрішню боротьбу з самим собою, він мусів спустити очі перед ясним спокійним поглядом цієї людини.

— Я лишусь, — промовив він.

По кількох хвилинах, стиснувши на прощання руку молодій пані, містер Фогг передав їй мішечок з коштовними банковими паперами — грішми й вирушив в дорогу вкуні з сержантом та його солдатами.

— А ви, друзі мої, дістанете 1000 фунтів, як що нам пощастить визволити полонених.

Було по дванадцятій годині дня.

Містріс Ауда увійшла в двірець і там стала сама дождатись та думати про містера Фогга, про його звичайність сполучену з саможертвою та хороброю вдачею. Він офірував своїм майном, а це тепер ще й життям, і все те він робив не вагаючись, не кажучи зайвого слова. Спокійно й звичайно виконував він свій обов'язок чесноі людини. В її очах Філеас Фогг зробився героєм.

В той самий час Фікса мордували інші думки. Він схвильовано проходився по платформі. Лиш на одну хвилину він захопився довірям до містера Фогга, а потім знову став самим собою.

Ледве пішов містер Фогг, як Фікс вже зрозумів, що зробив велику дурницю. Стільки стежив за цією людиною, майже навкруги всього світу, а тепер спустить з очей! Натура його перемогла збентежене сумління. Він винуватив, він проклинав себе, він дорікав собі так, як тільки міг дорікати старшина вишукуючої поліції своєму агентові, що попався в немудру пастку.

„Зовсім по дурному я зробив,—міркував він про себе.—Той француз напевне сказав йому хто я. Він пішов і, безумовно, не повернеться. Де його тепер знайдеш, і як це я дозволив себе обдурити, коли в мене в кишені є наказ про його заарештовання! Цілковитий я дурень“!

Так міркував Фікс, а час, як умісне, тягся занадто довго. Він не знав, що робити. Никколи в голову йому приходила думка розповісти все містріс Ауді, але Фікс швидко відкидав цю думку, вгадуючи, що відповідь йому на це зажурена пані. Що його тут чинити? Він готовий був піти слідом за містером Фоггом по вкритій снігом рівнині. Це було навіть можливим, бо їх слід видно ще було на снігу. Але далі цей слід вкрився новим шаром снігу. На одну хвилину йому забажалося кинуть усю справу. Неначе умісне, швидко з'явилась можливість поїхати з станції Керней далі, продовжуючи цю нещасливу подорож. О другій годині зі сходу почулись свистки. Падав густий м'який сніг, але крізь його виринула наче якась велетенська тінь з жовтою блискучою плямою спереду. Побільшена туманом, та тінь мала надзвичайний, фантастичний вигляд.

Потягу з того боку не ждали. Викликана телеграфом допомога не могла так швидко надійти, а потяг з Сан-Франціско мав прийти тільки на другий день. Але справа швидко роз'яснилась. То помалу йшов паровик, той самий, якого Пас-

парту одчепив від потягу. Після того він дуже швидко пройшов скільки миль по залізній путі. Але за браком палива вогонь погас і через годину машина помалу зупинилась за двадцять миль від станції Керней.

На щастя, ні машиніста, ні кочегара не було вбито, вони тільки зомлили; а на свіжій повітрі очунали. Тоді паровик вже спинився. Побачивши себе серед пустелі без вагонів, машинист зрозумів, що сталося. Він не міг тільки гадати, яким чином паровик зостався відчепленим від вагонів, але був певний, що покинуті вагони тягові негайно потрібна поміч. Машинист міркував, що йому треба зробити. Він вирішив було їхати далі до Омахи, ніж повертати назад до потягу, який може ще індієць не скінчили грабувати... Та все одно! На паровикові розвели знову вогонь, підклали дров та вугілля й коло другої години машина заднім ходом наближалась до станції Керней. Це її свистки чути було в імлі.

Пасажири дуже зраділи, побачивши паровик, що знову став на своє місце. Була змога продовжувати нагло перервану подорож. Коли паровик прийшов на станцію, містріс Ауда вийшла на платформу.

— Ви йдете вже? — запитала вона в кондуктора.

— Так, пані.

— А полонені та наші нещасні товариші по подорожі?

— Я не можу затримувати потягу. Ми й так спізнились на три години.

— А коли надійде слідуєчий потяг з Сан-Франціско?

— Завтра увечері.

— Це-ж буде пізно. Треба почекати!

— Неможливо, — відповів кондуктор.

— Коли ви бажаєте їхати — прошу до вагону.

— Ші, я не поїду—відповіла молода жінка.

Фікс чув ту розмову. Кілька хвилин перед тим, коли ще не було змоги їхати—він майже вирішив це зробити. Та тепер, коли йому лишалося тільки сісти в вагон, щось неначе не пускало його туди. Ця платформа ніби вогнем пекла йому ноги, але він не міг зійти з неї. У нього знову почалося змагання з самим собою; його душив страшений гнів на себе за свою невдачу, та він постановив таки боротись до останньої можливості.

Усі пасажири, й дуже поранені пішли на свої місця. Серед поранених був, між иншим, і полковник Проктор, в дуже поганому стані здоровля. Нарешті потяг набрав звичайного вигляду, й по свистковій машиниста вирушив, швидко сховавшись в сніговій хуртовині.

Фікс зостався.

Поминуло кілька годин. Увесь час йшов сніг і було дуже холодно. Фікс сидів на лаві нерухомо, наче він спав. Містріс Ауда, не дивлячись на холодний вітер, раз-по-раз виходила з кімнати, яку їй одведено було в дворці для відпочинку. Вона доходила до краю платформи й напружено вдивлялась в далечінь, заповнену сніговим пилом, прислухаючись до кожного найменшого згуку. Та дарма—нічого не видко було, не чуть було ніякого шамотіння. І сумною вона поверталась назад, щоб знову потім вийти, й знову ні з чим вернутись.

Настав вечір. Хоробрі вояки не повернулись. Де вони були тепер? Чи вони наздогнали індіців, чи розпочали бійку, чи може вони зблудили в снігу й згубили дорогу? Капітан фортеці дуже був збентежений тим, хоч і не виявляв цього.

Вже надійшла й ніч. Хуртовина стихла, але на дворі похолоднішало. Самий відважний погляд

без жаху не міг дивитись на цю безкрайну білу рівнину, обгорнену темрявою. Мертва тиша панувала над нею. Ні птиця, ні хижий звір не порушував її своїм живим голосом або рухом. Усе мовчало.

Містріс Ауда всю ніч без устанку снувала по платформі. Думки, одна страшніша другої, роїлись в її голові й малювали перед нею жахливі можливості. Що вона витерпіла за ці години — не переказати словом.

А Фікс нерухомо сидів на своєму місці й теж не спав. До його надійшов якийсь чоловік і щось сказав йому. Фікс одповів на те, лишень хитнувши незгідно головою; й той відійшов.

Минулася, нарешті, ніч. Ряком айшло бліде сонце й освітло місцевість досить добре: миль за дві навкруги. Філеас Фогг пішов з солдатами на південь, але з того боку нічого не було видко.

Каштан дуже турбувався й не знав що має робити: чи посилати нову ватагу на допомогу першій їй, чи варто загубити нових людей, коли вже втратив тридцять душ. Та він не вагався довго. Закликавши лейтенанта, наказав йому розвідати місцевість в південному напрямкові. Але саме в ту хвилину почувись постріли. Чи не було то гасло? Вояки вибігли з фортеці й побачили за пів милі від станції тих, кого повернення так напружено всі ждали. Попереду йшов містер Фогг. Коло нього Паспарту та два інших пасажири, визволених од індіців. За десять миль од Кернея скинився бій. Коли саме мала надійти допомога, Паспарту з двома своїми товаришами почали бійку з вартівниками їх. Паспарту встиг кулаком положити трьох індіців, поки прийшов містер Фогг з вояками.

Визволених та визволителів вітали радісними криками. Філеас Фогг роздав солдатам обіцяну нагороду.

„Однак же й дорого я коштую своєму панові“
— подумав Паспарту, побачивши це.

Фікс мовчки дивався на містера Фогга. Неможливо висловити, які ріжнманітні почуття змагались тоді в його душі. Містріс Ауда, не кажучи ні слова з радощів, схопила руку містера Фогга й міцно тиснула її своїми малими рученятами.

Паспарту, ледве вступивши на станцію, почав шукати потягу. Він думав, що він ще не вирушив і вони встигнуть надолужити прогабний час.

— А потяг де?— гукав він.

— Одійшов— відповів Фікс.

— А коли піде слідуючий?— спитав містер Фогг.

— Тільки нині увечері.

— Ага! — спокійно промовив стриманий джен тльмея.

XXXI.

Фікс цілком допомагає містерові Фоггові.

На визволення Паспарту Філеас Фогг згаяв багато часу й через те спізнився на двадцять годин. Паспарту почував себе дуже в тому винуватим. Деж-таки? Він мимоволі став причиною остаточного з'убоження свого пана.

Коли саме Паспарту міркував про це, Фікс наблизився до містера Фогга й запитав його, дивлячись йому просто в вічі:

— Ви справді, пане, дуже поспішаєтесь?

— Еге, дуже поспішаюсь.— одповів містер Фогг.

— Вибачте— питав далі Фікс.— вам конче необхідно прибути до Нью-Йорку 11-го числа на дев'яту годину увечері, щоб встигнути на пароплав, що вирушає до Ліверпуля?

— Неодмінно.

— І коли б вашу подорож не перервали індієці, ви прибули б до Нью Йорку 11-го вранці?

— Еге, за дванадцять годин до вирушення пароюлаву.

— Гаразд, ви спізилися на двадцять годин, двадцять без дванадцяти буде вісім. Виходить, що треба тільки наздогнати вісім годян, чи бажаєте спробувати це?

— Пішки? — спитав містер Фогг.

— Ні, саньми, — відповів Фікс, — вітрильними саньми. Мені пропонували цей спосіб їзди.

Фікс казав про того добродія, що підходив до його вночі на вокзалі.

Філеас Фогг не відповів нічого, але Фікс показав йому на того чоловіка, що ходив перед двірцем. Містер Фогг звернувся до нього й через хвилину пішов з американцем на імення Мудж до його хатини, що стояла поблизу фортеці Керней.

Там містер Фогг побачив дуже чудернацький екіпаж. Він був подібний до рами, покладеної на довгих, спереду трохи піднятих, санях. На цій рамі могло вместились шість душ. На передній третині довгої рами було вбито високу щоглу, до якої прив'язано було величезне вітрило.

Щоглу було міцно прироблено залізними шрубками до саней і на ній причеплено стойку для другого вітрила, що заміняло стаксель. Позаду висіло щось подібне до кермового весла, яке давало змогу керувати саньми.

Отже це були сані оснащені на кшталт галери. Взімку, під час снігової заверюхи, що спинає потяги, цими санками користуються для переїзді з однієї станції до другої. До того-ж вітрила їхні можуть мати далеко більшу поверхню, як в гоночних човнах, бо вони не бояться хвилювання. З попутнім вітром вони біжать навіть часами швидче за кур'єра.

За скільки хвилини містер Фогг вже сторгувався з хазяїном цього суходольного судна й наняв його. Вітер був сприяючим, бо гнав прямиенько з заходу й досить сильно в той час. Сніг промерз і Мудж брався довести їх за кілька годин до Омахи. Звідціль ходило чимало потягів і було кілька колій, що вели з Чикаго до Нью-Йорку. Нічого було відмовлятись од такого зручного випадку.

Тому, що така їзда для містріс Ауди була-б дуже важкою, особливо в такий холод, який мав відчуватись ще дужче при швидкій їзді, Фікс запропонував їй доїхати потягом, з нею він призначив їхати Паспарту, який повинен був довести її до Європи як найвигодніше. Та містріс Ауда рішуче відмовилась од цієї пропозиції, бо не хотіла кидати містера Фогга. Паспарту дуже радів з того, бо йому самому не хотілось кидати свого пана, особливо тепер, коли той був в товаристві шнига.

Про що думав тоді Фікс—важко вгадати. Чи мав він хоч краплю сумніву в провині містера Фогга, коли той повернувся назад, чи він справді вважав його за хитрого злодія, котрий, гадав, обїхавши кругом світу, утікти від суду? Можливо, що особисте його відношення до Філеаса Фогга трохи відмінилось, зате постанова цілком виконати свій обов'язок не змінилась.

От через що він більше від усіх поспішався до Англії.

О восьмій годині сані було зготовлено до вирушення. Подорожні вместились на них, добре обгорнувшись пледами. ¹⁾ Два дужих вітрила було нап'ято й санки під натиском вітру почали бігти по снігу з прудкістю сорока миль за годину.

¹⁾ Дорожні козари.

Дорога між Кернеєм та Омахою йшла просто по лінії, або як кажуть американці, „бжоланим шляхом“, протягом не більш двісті миль. За допомогою сприяючого вітру його можна проїхати менш як за п'ять годин. Таким чином при добрих умовах сані повинні були доїхати до Омахи о годині по-полудні.

Але що це була за мандрівка? Подорожні не могли говорити і мовчки сиділи притиснувшись один до одного. Від холоду, який збільшився від швидкої їзди, їм забило дух у грудях. Санки летіли по снігу, як судно по воді, тільки без хвилі. Коли подимав вітер, то здавалось, що санки несуться в повітрі з своїми вітрилами замість крил, наче якась птиця велетень. Мудж керував санками, спритно обертаючи кермовим веслом, аби утримати сані від зворотів в бік. Всі вітрила було нап'ято. Крім головної щогли поставили ще й додаткову та укріпили стеньгу на першій. Остаточню підрахувати прудкість було неможливим, але певне, що вона була більш сорока миль на годину.

— Коли нічого не вломиться, — то ми приїдемо вчасно, — сказав Мудж. — А вчасно приїхати дуже хотілось Муджеві, бо як завжди, містер Фогг обіцяв йому добру нагороду.

Санки їхали рівниною гладенькою, як лід на ставку. Залізниця в цій частині йшла через Грет-Ісланд, Колумбус, значче місто штату Небраска, Шуплер, Фремонт, а потім Омаху, весь час йдучи правим берегом Плетт-Рівера. Сані йшли просто поперек того луку, що утворює тут залізниця. Мудж не боявся, що їм перешкодить Плетт-Рівер, який робить залом перед Фремонтом, бо він тепер замера.

З тієї причини на цій дорозі не зустрічалось ніяких перешкод і Фогг міг боятись тільки, щоб не зламались санки та не змінився вітер.

Але вітер не втихав, а навпаки, ще дужчав, так що аж щогли гнулись. Та на щастя, їх добре тримали залізні шруби. Метальові дроти, подібні до струн, співали од вітру жалібно, але гармонійну мелодію, немов на їх грала якась невидима рука оригінального музики пустелі.

— Квінта й октава,—промовив містер Фогг.

Це єдині його слова під час всього переїзду. Містріс Ауда, добре задушкована в ковдру, по можливості найкраще захищена була від вітру й холоду.

Що-ж торкається Паспарту, то його обличчя було червоне, як соняшне коло в той час, коли воно сідає в імлі, але вираз його тепер прояснився. Він знову почав сподіватись. Замість того, щоб прибути до Нью-Йорку вранці, вони прибудуть увечері. Не все одно! Аби лишень встигнути на пароплав, що йде до Ліверпуля.

Паспарту ладен був подякувати своєму співникові Фіксові. Він пам'ятав, що цей спосіб їзди запропонував Фікс, дякуючи якому містер Фогг міг вчасно дістатись до Нью-Йорку. Та по якомусь передчуттю він утримався й не змінив свого відношення до Фікса. Але шляхетний вчинок містера Фогга, його надзвичайна жертва для визволення свого слуги, назавше zostались в пам'яті Паспарту й нічого не могло-б стерти цього спомину.

Поки кожний з них мовчки міркував про те чи інше, самі не спляючись несли їх по сніговому килиму. Інколи вони переїздили невеликі річки, але подорожні не помічали того, бо все було вкрите снігом. Місцевість була зовсім дика. Поміж Тихоокеанською залізницею й віткою, що відходить од Кернея до Сен-Джозед, вона утворює неначе величезний безлюдний острів. На всім її протязі не видно ні одного села, ні одної станції, ні одної фортеці. Часами тільки промиготять кри-

ва деревина з білим стовбурем та голим віттям, з якого здійметься гурток дикого птаства, чи зграя кощавих голодних вовків пуститься навздогін за санками, сподіваючись поживи, але швидко відстає й щезає в морозяній імлі. Іноді, бувало, ці вовчі зграї бігли близько за саньми й тоді Паспарту тримав револьвер наготові. Як-би тільки що сталось з санками, то не солодко довелось б мандрівцям од вовків, але санки летіли прудко й далеко випереджали виюче звірря.

В полудень Мудж по якихсь ознаках примітив, що сані поминули Плет-Рівер. Він не сказав нічого, але тепер був певен, що до Омахи зосталось всього двадцять миль. І справді, не минуло й години, як він покинув стерно й став нашвидку здійсмати вітрила. Санки з розбігу пройшли ще з півмилі, а потім спинились. Мудж показав на вкриті снігом покрівлі, промовивши:

— Ми приїхали.

Приїхали! Приїхали на станцію, з якої відходять велика кількість потягів на схід Сполучених Штатів!

Фікс і Паспарту вистригнули з саней і почали розминати заціпенілі ноги, руки та спину. Потім вони допомогли злізти містріс Ауді та містерові Фоггові. Містер Фогг розплатився з Муджем, а Паспарту приязно стиснув йому руку. Після того всі четверо пішли на станцію.

Коло цього великого міста штату Небраска кінчається Тихоокеанська залізниця, яка з'єднує систему річки Місісіпі з Великим океаном. З Омахи до Чикаго відходить вже нова лінія під назвою „Chicago-Rock.—Island-road“. Ця лінія йде просто на схід і по дорозі від Омахи до Чикаго має п'ятьдесять станцій.

Потяг, що йшов простісенько до Чикаго готовий був саме в той час до вирушення. Філеас

Фогг і його товариші ледве встигли сісти у вагон. Міста вони зовсім не бачили, але Паспарту признався сам собі, що він не дуже їм цікавиться; він вирішив, що тепер їм не до того, щоб оглядати американські дива.

Потяг надзвичайно швидко пробіг через міста: Кунсільблюфе та Йова, а вночі перейшов Місісіпі біля Девонпорту й через Рок-Ісленд увійшов в Ілінойс. Другого дня, 10-го, вони прибули до Чикаго, що піднявся з руїн і пишався своїми височезними будинками, поглядаючи в води чудового озера Мічіган.

З Чикаго до Нью-Йорку зосталось 900 миль. Потягів було досить багато й містер Фогг мав змогу безпосередньо пересісти з одного в другий. Моторний паровик швидко понісся на всіх парах по лінії Пітсбург-Форт-Вайн-Чикаго, немов-би розуміючи, що поважному джентльменові ніколи гаяти час. Як блискавиця промайнув він через Індіану, Огіо, Пенсільванію, Нью-Джерсей, поминаючи міста з старовинними назвами, які мали вулиці та кінно-залізні дороги й яким бракувало тільки будинків, бо їх не встигли ще відбудувати. Нарешті, заманячів Гудзон і 11-го грудня об одинадцятій з чвертю години увечері, потяг спинився на двірці, на правім березі ріки, як раз проти пристані пароплавів лінії Кунар, що інакше зветься: „British and north American royal mail steam packet Co“.

Пароплав „China“, який їде до Ліверпулю, відійшов за сорок п'ять хвилин перед тим.

XXXII.

Філеас Фогг рішучо бореться з невдачею.

Вкупі з пароплавом „China“ відійшли неваче всі надії Філеаса Фогга. Бо й справді, ні один з

пароплавів, що роблять рейси між Америкою та Європою, не відповідали містерові Фоггові: ні пароплави французької компанії, ні Гамбурзької лінії, ні компанії Іман.

Найбільш швидкі й вигідні між всіма трансатлантичними пароплавами були пароплави французької компанії.

Через день, 14 го грудня відходила „Перейра“ цієї компанії. Але вона йшла не до Ліверпулю, а так само, як і гамбурзькі пароплави—до Гавру. Перегін од Гавру до Соутгамптона міг би затримати містера Фогга й тоді даремні були-б всі його останні заходи.

Відносно пароплавів Імана, один з котрих мав вирушити другого дня: „City of Paris“, то вони зовсім нездатні були для містера Фогга. Ці пароплави призначено, головним чином, для провозу емігрантів. Машини їх малосилі, вони почасти йдуть під паром, а почасти під вітрилами; прудкість їх дуже мала. Для переїзду океану їм потрібно більш часу, ніж його лишалось у містера Фогга.

Докладно про це все джентльмен довідався з своєї подорожньої книжки, в якій зазначені були всі пароплавні рейси.

Найбільше цієї невдачею журився Паспарту. Він був сам не свій від гадки, що вони спізнались всього на сорок п'ять хвилин. І в тому він був винуватий. Замість того, щоб допомогати своєму панові, він робив йому тільки перешкоди в дорозі. І коли він згадував всі пригоди цієї подорожі, коли він підраховував витрачені без повернення виключно на нього гроші, коли він думав про той великий заклад та значні дорожні витрати цієї мандрівки, що стала тепер зовсім шкодливою для містера Фогга, ще й до того була причиною остаточного зруйнування його майна, то

Паспарту без перестанку ляв себе за це все. Та Філеас Фогг ні в чому не дорікав йому. Повертаючись від пристані, він тільки промовив до своїх подорожніх товаришів:

— Ходімо. Взавтра я обміркую цю справу.

Всі четверо, переїхавши через Гудзон, сіли на фіякр, який і довів їх до готелю св. Миколи на Бродвею. Там вони наняли покої і полягали спати. Філеасові Фоггові, який спав звичайно дуже добре, ця ніч видалась занадто короткою. Але його товаришам по мандрівці хвилювання не давало заснути й ніч їм тяглась без краю довго.

Другого дня припадало на 12 грудня. Од семи годин ранку цього дня до восьми годин сорок п'ять хвилин вечора 21-го грудня зоставалось ще дев'ять день, тринадцять годин і сорок п'ять хвилин. Як-би містер Фогг був поїхав звечора на пароплаві „China,“—одним з найкращих трансатлантичних пароплавів, то він прибув би до Ліверпуля та Лондону як раз вчасно.

Містер Фогг вийшов з готелю, наказавши своєму слугі ждати його й попередити містріс Ауду, щоб вона була готова кожної хвилини до виїзду.

Він попростував до Гудзону й почав шукати між судами, що стояли коло пристані й на якорі серед ріки, пароплава готового до вирушення. Було тут кілька таких пароплавів: з великого порту Нью-Йорка кожний день одходять кораблі в усі частини світу. Але то все були, головним чином, вітрильні судна, які не задовольняли Фогга.

Останній захід загрожував скінчитись невдачою, коли це враз Філеас Фогг угледів судно, що стояло на якорі перед батареєю поблизу від берега. Це був торговий гвинтовий пароплав зграбного відбудовання. З його димаря валив

густий дим, що свідчило про скоре вирушення цього судна.

Філеас Фогг наняв човен і швидко опинився коло трапу „Генріети“, пароплава з залізним дном, але деревляними верхніми частинами.

Капітан „Генріети“ був на пароплаві. Філеас Фогг попрохав викликать його до себе й він швидко з'явився.

— Ви капітан?—запитав Філеас Фогг.

— Я.

— Філеас Фогг з Лондону—назвав себе містер Фогг.

— Андрю Спіді з Кардиду—відповів капітан.

— Ви збираєтесь вирушити?

— По годині.

— Куди ви їдете?

— В Бордо.

— Маєте вантаж?

— Один баласт. Корабль не зафрахтований. Я їду впорожні.

— Везете пасажирів?

— Пасажирів не везу й ніколи не везиму. Незручний та балакучий крам.

— Добре йде ваш корабль?

— Одинадцять-дванадцять вузлів за годину.

— Чи згодні перевезти мене до Ліверпуля. Мене та ще трьох чоловік?

— До Ліверпуля? Чому-ж, наприклад, не до Китаю?

— До Ліверпуля.

— Ні.

— Ні?

— Ні. Я хочу їхать в Бордо й поїду туди.

— Не вважаючи ні на яку платню?

— Не вважаючи ні на яку платню.

— Але хазяїн „Генріети“...

— Хазяїн я. Пароплав мій.

— Я його зафрахтую.

— Ні.

— Я його куплю.

— Ні.

Філеас Фогг і не скривився. Однак становище було серйозне.

Нью-Йорк не подібний був до Гон-Конгу, як господарь „Генрієти“ не був подібний до господаря „Танкадери“. До цієї пори гроші перемогали усі перешкоди, а тепер вони нічого не помогали. Однак треба було знайти спосіб перелетіти до Англії морем. Бо інакше лишалось перелетіти повітрям, що було й небезпечно й неможливо, навіть за допомогою аеростату.

Однак Філеас Фогг, видимо, знайшов спосіб.

— Ну гаразд,— сказав він.— Чи згодні ви довести мене до Бордо?

— Ні, коли-б навіть ви заплатили мені двісті доларів.

— Я пропоную вам 2,000.

— З душі?

— З душі.

— І вас четверо?

— Четверо.

Капітан Спіді так почав чухать собі чоло, немов би хотів здерти з нього шкіру, аби дістати 8.000 доларів, не переломлюючи своєї антипатії до пасажирів. Тим часом пасажирів по дві тисячі доларів кожний, це вже не пасажирів, а дорогий крам.

— Я їду о дев'ятій годині—звичайно відповів капітан Спіді.— Коли ви з своїми товаришами...

— О дев'ятій годині ми будемо тут—відповів Філеас Фогг.

Було тоді пів-до-дев'ятої години ранку. Так само, не хапаючись, Філеас Фогг сів на човна, зійшов на берег, узяв карету, поїхав до готелю,

забрав з собою містрис Ауду, Паспарту й навіть Фікса, якому ввічливо запропонував переїзд.

О дев'ятій годині вони були вже на пароплаві й „Генріета“ вирушила в дорогу.

Почувши, що коштує останній переїзд, Паспарту вивів таке „о“, що воно пройшло всю гаму знижених хроматичних згуків. А Фікс остаточно вирішив, що банк потерпить великі втрати. Справді, до кінця мадрівки, коли містер Фогг не викине ще кілька жмутків банкових білетів в море, в мішку їх зостанеться на 7,000 фунтів стерлінгів менше.

XXXIII

Філеас Фогг зміло вивернувся з поганого становища.

Після години плавання „Генріета“ поминула маяк Лайт-Бот, що зазначає вхід в Гудзон, обминула мис Сенді-Гук і вийшла в чисте море. Вдень вона поминула Лонг-Ісланд на однім рівні з маяком Файт-Ісланд і швидко пішла на схід.

Другого дня, 13-го грудня о полудні на місток вийшов чоловік, щоб при допомозі секстанта орієнтуватись де саме знаходилась тепер „Генріета“ у морі.

Читач безперечно гадає, що то був капітан Спіді. Отже ні! Це був есквайр Філеас Фогг, а капітан Спіді саме тоді сидів замкнений на ключ у своїй власній каюті. Цілком зрозуміло, що йому не дуже подобалось там сидіти й він рикав мов дикий звір від страшеного гніву та лютости.

Те-що сталося, вийшло дуже просто. Філеас Фогг хотів їхати до Ліверпулю. Андрю Спіді не хотів його туди везти. Тоді Філеас Фогг згодив-

ся їхати до Бордо, але за тридцять годин свого перебування на пароплаві так уміло обертав банковими білетами, що встиг перекупити на свій бік усю команду „Генріети“ — матросів, кочегарів та машиниста. Правда, що при їхній контрабандській вдачі це було дуже легко зробити. От з якої причини Філеас Фогг командував тепер замість Андрю Спіді, замкнувши останнього в його каюті, в той час як „Генріета“ швидко йшла на Ліверпуль. Однак ясно було, що з Філеаса Фогга правдивий моряк тому, що він чудово керував кораблем.

Чим могла скінчитись пригода, читач швидко довідається. Щож торкається містріс Ауди, то вона досить була цим стурбована, хоч і не виявляла того. Зате Паспарту радів без міри.

Капітан Спіді казав, що „Генріета“ робить одинадцять-дванадцять вузлів на годину й справді вона так йшла. За дев'ять днів „Генріета“ могла легко доїхати з Нью-Йорку до Ліверпуля, коли нічого не перешкодить. Але для цього потрібно було спокійне море, постійний сиріяючий вітер, і нарешті, щоб не зіпсувалось як-небудь саме судно. До того-ж можна було сподіватись немалого клопоту поважному джентльменові у Ліверпулі, через цей сміливий захват „Генріети“ вкупі з банковою справою.

Перші дні вони їхали дуже добре. Море було тихе, вітер весь час подирав в північно-західньому напрямі, розпустили вітрила й „Генріета“ йшла як правдивий трансатлантичний пароплав.

Паспарту був в самім веселім настрої. Останній вчинок його пана, про наслідки якого він і не думав, цілком захоплював його. Ніколи екіпажові не доводилось бачити таку веселу та балакучу людину. Він залюбки базікав з матросами, дивувався їх своїми гімнастичними штуками, гово-

рив їм підбадьорюючи, приємні речі, хвалив їх, звичайно прибильшуючи справжню вартість їх роботи. Матросів він вихвалював, що вони працюють як джентльмени, кочегарам казав, що вони палять, як герої. Цим гарним настроєм пронялись і інші пасажери „Генріети“.

Паспарту забув про всі минулі небезпеки та невдачі. Він мріяв тільки про близьке досягнення мети й часами кипів з нетерплячки, як вода в казанах „Генріети“. Частенько він ходив навкруги Фікса й поглядав на нього значним поглядом, але не починав розмови, бо між ними зникла усяка приязнь.

Треба сказати, що Фікс нічогосінько не розумів у всій тій історії. Захоплення „Генріети“, підкуп екіпажу, перевернення, майже якимсь чудом, містера Фогга на капітана „Генріети“—все це дуже його приголомшувало. Він не знав, що й думати. Але, нарешті, від добродія, що викрав з банку 55,000 фунтів можна було чекати й крадіжки пароплаву. Тому зрозуміло, що він з цього зробив такі висновки, ніби „Генріета“ зовсім не до Ліверпулю йде, а до якогось иншого місця, де злодій перекинеться на пірата й спокійно оселиться, не боячись ніякого закону. Треба згодитись з тим, що ця гіпотеза була досить подібна до правди, тому Фікс мимоволі вже жалкував, що устрів в неї.

Капітан Спіді так само рикав у своїй каюті. Паспарту було доручено приносити йому їжу й він це робив з великою обачністю, не вражаючи на свою фізичну силу. Щож торкається містера Фогга, то він ніби й забув про капітана.

13-го „Генріета“ поминула кінець Нью-Фаунденської мілізни. Тут, особливо зимою, часто бувають тумани й шквали. На цей раз теж, ще звечора барометр почав швидко падати, що віщувало

переміну години. Справді на ніч похолоднішало, а разом з тим вітер повернув з південного сходу й насупроти пароплаву.

Містер Фогг звелів зняти вітрила та збільшити пару. Але все-ж таки пароплав мусів йти з далеко меншою прудкістю, — високі хвилі розбивались до бугшпріта. Почалось страшенне хвилювання й це ще більш гальмувало ходу. Вітер дужчав не обіцяючи нічого доброго. Де далі, „Генрієта“ доводилось все скрутіше від натиску хвиль, але лягти в дрейф, це значило-б згаяти багато часу. Лице Паспарту похмурилось враз із небом. Два дні він хвилювався до смерті. Та з Філеаса Фогга вдався сміливий моряк і він йшов вперед не зменшуючи навіть парів. Коли „Генрієта“ не могла вибратись на хвилю, вона її прорізувала наскрізь, хоча й місток заливало водою. Інколи гвинт вискакував з води й не вгаваючи крутився в повітрі, коли хвиля підносила керму. Але пароплав все йшов вперед.

Однак же вітер не збільшився настільки, як того можна було ждати.

Це не була хуртовина, що пробігає по дев'яносто миль за годину. Це просто був дуже свіжий вітрець, який, на жаль, весь час подирав з зювесту й не дозволяв розпустити вітрила. А це дуже-б здалось, як побачить далі читач.

16-го грудня було сімдесят п'ять день відколи Фогг виїхав з Лондону. „Генрієта“, ще не дуже спізнилась і тому турбуватись не було чим. Найтяжчу частину дороги було пройдено й зосталось проїхати трохи більш, ніж половину шляху. Літом можна було сподіватись доїхати, але зимою багато менше лишалось шансів на успіх.

Паспарту не говорив нічого. В глибині душі він ще сподівався успіху, маючи надію, що коли

вітер відмовлявся послужити містерові Фоггові, то можна покладатись на пару.

Але в той день машинист вийшов на місток, підійшов до містера Фогга й почав про щось йому говорити. Невідомо чому, певне якимсь передчуттям, Паспарту почав турбуватись. Він залюбки віддав би одно вухо, щоб другим почути те, про що говорилось на містку та йому вдалося почути тільки кінчик тої розмови.

— Ви певні, що ви перетримали?—говорив Філеас Фогг.

— Так,—одповідав машинист.—Не забувайте, що з самого виїзду ми палимо всі печі. Коли ми їхали від Нью-Йорку до Бордо під малою паровою, то нам би цілком вистарчило вугілля, але нам його не вистарчить для переїзду на всіх парах з Нью-Йорку до Ліверпуля.

— Я поміркую, відповідав містер Фогг. Паспарту зрозумів усе. Бракувало вугілля!

— Ну—подумав Паспарту.—Коли вже містер Фогг викрутиться й з цієї біди, то в нього таки й справді величезна голова!

І здибавши Фікса, не витримав, щоб не розказати йому про цей клопіт.

— То ви гадаєте, що ми їдемо до Ліверпуля?—прошинів той кризь зуби.

— А то куди ж ще?

— Дурень!—одказав йому шпиг, знизавши плечима.

Паспарту хотів зараз таки відповісти на цю образу, бо не зрозумів навіть, за віщо його вилаяно. Але пригадав собі, що бідак Фікс певне дуже роздратований своєю невдачою та докоряє собі за даремну ні-до-чого неадатну коштовну мандрівку кругом світу за фальшивим злодієм. Через те постановив вибачити цю образу Фіксові.

Але про що думав в той час Філеас Фогг? Важко було уявити собі це; отже того-таки ввечора він закликав машиниста й сказав йому:

— Роспаліть пич та йдіть на всіх парах, поки стане палива.

По кількох хвилинах з труби „Генрієти“ повалив густий дим.

Пароплав на всіх парах йшов два дні. 8-го машинист прийшов і повідомив, що на цей день не стане вугілля.

— Не зменшуйте вогню. Навпаки, прикрутіть дужче клапани!

Того-ж дня, визначивши місце положення на мапі пароплава, містер Фогг покликав Паспарту й звелів йому піти за капітаном Спіді.

Паспарту вислухав той наказ, наче йому доручили спустити з ретязя тигра, й сходячи з містка, бурчав:

— Ну й здійме він бучу.

Справді, через кілька хвилин, серед криків та лайки на місток вилетіла бомба. Цією бомбою, що готова була розірватись, був капітан Спіді.

— Де ми?!—насамперед запитав він, задихаючись з обурення, червоний до того, що можна було боятись, що його вдарить грець.

— За сімсотсімдесят миль від Ліверпуля, — спокійно відповів містер Фогг.

— Пират!—скрикнув Андрю Спіді.

— Я велів покликати вас.....

— Грабіжник!

—щоб прохать вас продати мені ваш пароплав.

— І за сто чортяк не продам!

— Бо тоді я все одно мушу його спалить.

— Що? Мого корабля спалить?

— Так, принаймі, деревляні частини його. В нас немає палива.

— Спалить мій пароплав?— кричав Андрю Спіді, ледве вимовляючи слова з обурення. — Корабель, що коштує 50,000 долларів!

— Я вам даю 60,000 — одновів містер Фогг і витяг з мішка велику купу грошей.

Це зробило незвичайний ефект!

Ні один американець не може спокійно бачити такої суми грошей. На хвилину капітан забув свій гнів, свою образу й всю ту лютисть, яку він мав до цього пасажира. Його пароплавові було вже двадцять літ, справа ставала дуже корисною. Бомба вже не могла розірватись, бо містер Фогг витяг з неї гнота.

— А залізні частини зостануться мені?

— Вам! І машина ваша.

— Згоден.

І Андрю Спіді вихопив гроші з рук Філеаса Фогга, перелічив їх і сховав до кишені.

Під час цієї сцени Паспарту стояв блідий, а Фікс ледве не вмер на місці. Тепер вже на подорож було витрачено більш 20,000 фунтів, а той необачний Фогг ще й віддає за ніщо машину з залізними частинами, цеб-то, що найважливіше в пароплаві. Безумовно, що украдена з банку сума була близька до 55,000 фунтів!

— Не дивуйте, — промовив містер Фогг до Андрю Спіді, коли той сховав гроші — я втрачаю 20,000 фунтів, коли не прибуду до Лондону 21-го грудня на вісім годин та сорок п'ять хвилин увечері. А тому, що я в Нью Йорку спізнився на пароплав, а ви відмовились везти мене до Ліверпулю...

— І добре зробив, 50 тисяч чертяк! Принаймі, я в барищі на 40,000 долларів. — Потім він додав спокійнішим тоном:

— Знаєте, що я вам скажу, капітане?...

— Фогг.

— Капітане Фогг, в вас єсть янкі!

Г. І сказавши цю, на його погляд, дуже приємну річ містерові Фоггові, він хотів йти. Але той спинив його:

— Виходить корабель мів!

— Од кіля до флагштоків—все, що з дерева.

— Гаразд. Звеліть розібрати внутрішні стіни й палити ними.

Можна уявити собі скільки потрібно було сухого дерева, щоб забезпечить пароплавові необхідну силу пару. За цей день місток, рубка, каюти й нижній місток—все було знищено. Другого дня, 19 го грудня зрубали реї, лави, облавки повалили щогли, розрубавши їх на кілька частин.

Вкінці працював завзато. Один Паспарту рубав, різав, пиляв за десятьох, неначе дух руїни перелетів над кораблем. До третього дня, 20-го, частина обшиття, коць, більша половина містка для пасажирів—все було порубано на паливо. „Генріета“ набрала вигляду понтону. Але в той же день з'явився ірландський берег, видно стало фастентлькський маяк.

О десятій годині увечері судно було на однім рівні з Кінгстоуном. Філеасові Фоггові зоставалось часу менш доби, а швидче як за одну добу „Генріета“, ідучи навіть на всіх парах, не могла прибути до Ліверпуля. Палива ж зосталось обмаль!

— Усе проти вас,—промовив Андрю Спіді, зацікавлений нарешті справою містера Фогга.—Ми ще тільки біля Кінгстоуна.

— Ага!—одказав містер Фогг.—Цей Кінгстоун там, де горять вогні?

— Так.

— Чи можемо ми зайти в порт?

— Не швидче, як по трьох годинах, тільки під час припливу.

— Почекаємо,—спокійно сказав містер Фогг. По його обличчю непомітно було, що він вирішив

спробувать ще раз перемогти перешкоди. Але йому зненацька прийшла до голови чудова думка.

Бо й справді, Кінгстоун, невеличкий порт на березі Ірландії з'єднаний залізницею з Дубліном і потяги тут досить часті. Пароплави, що йдуть від Сполучених Штатів, кидають в цім порті листи. Ті листи на швидких потягах перевозять до Ліверпуля й вони приходять туди на дванадцять годин раніш американських пароплавів.

Ці дванадцять годин і захтілось виграти містерові Фоггові, ідучи новою дорогою. Таким чином, замість того, щоб прибути до Ліверпуля другого дня увечері—він міг приїхати туди о полудні. Через це мав змогу прибути до Лондону раніш, як о восьмій годині сорок п'ять хвилин у-вечері.

Через годину по полудні „Гевріета“ увійшла до порту Кінгстоун. Капітан Спіді міцно стиснув руку містерові Фоггові, zostавшись на своїм обдертім судні, яке однак не коштувало й половини тих грошей, за які було його спродано.

Пасажири вийшли. В цю хвилину Фіксові дуже схотілось арештувать містера Фогга. Але він того не зробив. Чому? Що він почував в ту хвилину? Чи впевнився він в тому, що містер Фогг не винуватий, і визнав свою помилку?

Щоб там не було, він не покинув містера Фогга. О-пів-до другої години вночі він сів вкупі з ним, містріс Аудою та Паспарту у вагон потягу, що відходив з Кінгстоуну в Дублін, прибув туди вдосвіта й зараз-таки пересів на поштовий пароплав. То був пароплав того типу, яких багато тут ходило—величезне стальове веретено, з такою дужою машиною, що не вважало навіть потрібним підійматись на хвилину, а завше проходило наскрізь. О дванадцятій годині без двадцятьох хвилин 21-го

грудня, Філеас Фогг був на ліверпульській приставі. Йому залилось їхати до Лондону всього шість годин.

Але саме в той мент до його наблизився Фікс.

— Я вас арештую.

— Ви називаєтесь Філеас Фогг? — запитав він.

Так, — відповів містер Фогг.

— Арештую вас іменем королеви. — Промовив Фікс, поклавши одну руку на плече містерові

Фоггові, тоді як другою показував наказ про заарештування.

XXXIV.

Паспарту має випадок сказати дуже дотепний, але злий жарт.

Філеас Фогг сидів у в'язниці. Його замкнули до поліцейського будинку Кустомгоуза на ліверпульській митниці. Тут мусів він переночувати, поки його переведуть до Лондону.

Під час арешту, Паспарту хтів кинутись на Фікса, але цього не дозволили полісмени. Містріс Ауда страшенно здивувалась і злякалась, нічого-гісенько не розуміючи. Паспарту розказав їй в чім справа. Містера Фогга, чесного, хороброго джентльмена, який визволив її від смерті, було заарештовано як злодія. Бідна жінка усею своєю істотою протестувала проти такої неправди. Вона обурювалась, вона гірко плакала, але бачила, що нічим не може допомогти своєму визволителю.

Відносно Фікса треба зазначити, що він заарештував цього джентльмена через те, що цього вимагали його обов'язки. Розібратись, чи винуватий був той, чи ні—він не вмів; цю справу мав вирішити суд.

Але відразу страшна річ спала на думку Паспарту,—що у всій цій сумній історії винен тільки він сам.

Справді, навіщо він з цим крився від містера Фогга? Коли-б містер Фогг зараня знав, що буде мати таку напасть, то напевне якось би попередив її. Запевнив-би Фікса в тому, що він не винен в крадіжці грошей з банку й довів би шпигові, що він помиляється. Нарешті, не став-би волочити за собою кругом світу на свій кошт цього

клятого агента поліції, який тільки й мріяв всю дорогу про те, щоб заарештувати містера Фогга, як він тільки вступить на англійський ґрунт. Отак міркуючи про свою провину, Паспарту відчував докори сумління. На його жаль було дивитись, так він тяжко побивався та плакав; він згоден був навіть розбити собі голову з роспачу.

Не вважаючи на холод, містріс Ауда й Паспарту zostались під накриттям митиці, щоб ще раз побачитись з містером Фоггом.

Цілком зрозуміло, що ця остання перешкода була найтяжча містерові Фоггові. Вона повстала несподівано й невблагано саме тоді, коли він був так близько від здійснення своєї мети.

Цей арешт поховав всі його надії. Так все добре виходило: до Ліверпуля прибули завчасу, за двадцять хвилин до дванадцятої години, зоставалось ще дев'ять годин і п'ятнадцять хвилин до того часу, коли він мусів з'явитись в Реформ-клубі. А дороги всього було на шість годин.

Саме тоді містер Фогг нерухомо сидів на лаві в камері в'язниці.

Він не гнівався, не обурювався, на обличчі його не видно було ніякого хвилювання. А разом з тим, не можна було сказати, що він скорився своїй гіркій долі; ця остання невдача не схвилювала його, — принаймі, те не виявлялось на обличчі містера Фогга. Може у йому клокотіло обурення, що проривається тільки в останню хвилину, але це було невідомо. Філеас Фогг був такий самий спокійний і урівноважений, як завжди, — він ждав.

Але чого? Чи зосталась у його ще яка надія, чи вірив ще він в успіх і тоді, коли за ним замкнули двері в'язниці?!

Тим часом Філеас Фогг, поклавши відчинений годинник на стіл, пильно дивився на його. Ста-

новище було трагічне. Тому, хто не вмів заглянути в душу містера Фогга воно уявлялось в таких формах: або Філеас Фогг, чесна людина був в нівець знищений, або Філеаса Фогга, — злодія ввіймано.

Чи намірявся він визволитись? Чи шукав якого засобу? Чи міркував про можливість утечі? Треба гадати, що він думав про це, бо на хвилину підвівся з місця й обійшов всю кімнату. Але двері було міцно замкнено, а вікно з ґратами. Він знову сів, витяг свій маршрут і там, де було записано: 21-го грудня, субота, Ліверпуль, він дописав: восьмидесятий день, одинадцять годин і 40 хвилин ранку, й почав ждати.

На каланчі пробило першу годину. Містер Фогг помітив, що його годинник забігає на дві хвилини вперед.

Дві години. Коли-б в ту хвилину він міг сісти на кур'єрський потяг, то міг-би ще вчасно прибути до Лондону.

Чоло йому трохи зморщилось. Коли вже було тридцять три хвилини до третьої, почувся якийсь гамір, далі заскрипіли двері й стало чути розмову Паспарту й Фікса. Очі в містера Фогга заблиснули.

Двері відчинились і містріс Ауда, Фікс та Паспарту кинулись до його.

Фікс задихався. Волосся у нього було розкуйовджено.

— Вибачте, пане — виправдувався він — сумна помилка. Злодія заарештовано за три дні до цього. Ви вільні.

Філеас Фогг був вільний. Він підійшов до шпига, пильно глянув йому в вічі й зробив швидкий рух, якого, видимо, він нігде не робив. Він замахнувся обома руками й з автоматичною точністю вдарив Фікса.

— Добре вдарено, — сказав Паспарту. — Оце зветься чудовим нашігуванням шпига англійським кулаком.¹⁾

Фікс не сказав і слова. Він дістав лишень те, що заслуговував.

Містер Фогг, містріс Ауда та Паспарту хутко вийшли з митниці. Вони сіли в карету й за кілька хвилин доїхали до двірця.

Містер Фогг запитав, чи швидко піде курьєрський потяг. Було дві години й сорок хвилин. Курьєрський пішов за тридцять п'ять хвилин перед тим.

На станції було кілька паровиків великої прудкості, але по залізничих вимогах швидкий потяг не міг вийти раніш, як через три години.

О третій годині Філеас Фогг, замовивши кілька слів машинистові відносно премії, пісся до Лондону вкупі з містріс Аудою та своїм вірним слугою.

Треба було проїхати за п'ять з половиною годин дорогу від Ліверпуля до Лондону. Це було можливим, коли-б дорога була вільна на усім своїм протязі. Але тому, що були немінучі перешкоди, то джентльмен прибув на лондонський двірець тоді, коли вже всі годинники показували за десять хвилин дев'яту годину.

Філеас Фогг об'їхав кругом світу, але прибув до Лондону на п'ять хвилин пізніше визначеного терміну.

Він програв.

¹⁾ Не підлягаючи перекладові гра слів: poing — кулак, — point — пункт закону. Паспарту кенкує з Фікса та його професії, радіючи, що він дістан відмовіну нагороду за нерозумне виконання англійського закону.

Паспарту не потрібує собі двічі повторювати те, що йому звелили раз.

Мешканців вулиці Севіль-Роу напевне дуже-б стурбувала звістка про те, що містер Фогг повернувся до дому. Бо його помешкання на другий день по приїзді, аж ні трохи не відмінилось з зовнішнього боку. Двері та вікна було позачиняно, не видно було ніяких ознак життя.

Справді, з двірця містер Фогг поїхав просто до дому, звеливши тільки Паспарту купити закусок.

Поважний джентльмен переносив з звичайним спокоєм свою тяжку невдачу. Втратив усе! А все через отого нікчемного поліцейського агента!

І як раз саме тоді, коли він твердим кроком пройшов всю цю тяжку далеку дорогу, переміг та усунув з неї стільки трудних перешкод. При цьому знайшов навіть час зробити кілька добрих діл.

І нарешті, через якусь дурницю, непорозуміння програти всю справу! Це й справді було жахливою невдачою. З тих великих грошей, що він узяв з собою—зосталась сама дрібниця. З усього його майна зосталось тільки тих двадцять тисяч фунтів, що лежали в банкові братів Барінг, але ці гроші він мусів віддати своїм товаришам по Реформ-клубові, яким програв заклад. Після таких витрат, він не збагатів бя, коли-б навіть і виграв заклад, та навряд чи він і збірився багатіти в такий спосіб. Він бився об заклад ради честі; програвши його, він втрачував все, що йому належало. Але раз прийнявши якусь постанову—він знав, що має робити.

Одну кімнату в помешкані призначили для містріс Ауди. Вона весь час знаходилась в сумнім настрої. З кількох слів містера Фогга молода пані зрозуміла, що він обмірковує якийсь страшенний план.

І справді, ці монотони-англійці, під впливом якоїсь настирливої „ідеї фікс“ можуть инколи дійти до сумного кінця.

Через те Паспарту крадькома стежив за своїм паном всю цю ніч.

Але насамперед Паспарту побіг в свою кімнату й погасив газову лямпочку, що горіла за його коштів вісімдесят день. В скринці для листів він знайшов довгий рахунок газового товариства й знайшов вчасним припинити цю витрату, за яку він особисто мусів квітуватись.

Минула ніч. Містер Фогг ліг спати в звичайний час, але чи спав він? Принаймі містріс Ауда не стулила очей до ранку. Паспарту-ж, як собака, всю ніч прочатував під дверима свого пана.

Другого дня вранці містер Фогг покликав його й в кількох словах звелів зготувати сніданок для містріс Ауди. А собі казав подати шклянку чаю й шматок ростбіфу. Він прохав вибачення в містріс Ауди, що не вийде, ні до сніданку, ні до обіду, бо весь час буде зайнятий упорядкуванням своїх справ. Увечері він просить містріс Ауду подарувати йому кілька хвилин для короткої розмови.

В розпорядженні Паспарту було розподілення часу, коли й що треба зробити для містера Фогга. Але він несміливо поглядав на містера Фогга й не мав сили покинути його самого в кімнаті. Його душили сльози, його гризло сумління, бо він у всьому винував тільки самого себе. Коли б він повідомив був завчасно містера Фогга про заміри Фікса, то цей не повія би з собою шпига до Ліверпуля й тоді....

Він більше не міг стримуватись.

— Прокляніть мене, містер Фогг, — скрикнув він. — Це все через мене.

— Я не виную нікого, — скоїїним тоном одповів містер Фогг. — Ідіть.

Паспарту вийшов і подався до молодої жінки, щоб повідомить її про всі розпорядження й прохання свого пана.

— Пані, — додав він, — я нічого вже не вдію, нічого-гісенько! Я не можу вплинути на мого пана. Але, може ви...

— А який же я можу мати вплив? — одповіла містріс Ауда. — Містер Фогг не потерпить, щоб на його хто-небудь мав якийсь вплив. Хіба ж він зрозумів мою безмірну вдячність? Хіба-ж він читав у мовму серці?... Не кидайте його ні на хвилину. Ви кажете, що він хоче зо мною нині говорити увечері?

— Так, пані. Напевне він з вами говоритиме про ваше майбутнє пробування в Англії.

— Почекаємо, — промовила молода жінка замислившись.

В ту неділю будинок на Севіль - Роу неначе завмер. Фогг відколи жив у цьому будинкові, вперше не пішов до свого клубу, коли на вежі парламенту пробило пів-до-дванадцятої години.

І чого-б він пішов до клубу? Його там вже не ждали. Коли він не прийшов туди вчора 21 го грудня о восьмій годині й сорок п'ять хвилин вечера, то заклад свій він програв. Йому нічого було навіть ходати до свого банкіра, щоб узяти в нього двадцять тисяч фунтів. Бо він наперед написав чек на ці гроші й передав своїм партнерам; тим зоставалось тільки одержать їх.

От через що містерові Фоггові не треба було йти з дому й він і не йшов нікуди. Цілий день просидів він в своїй кімнаті за діловими паперами.

Паспарту раз-по раз виходив на другий поверх і знову спускався вниз.

Години йому видавались без краю довгими. Він підслухував під дверима свого пана й не вважав це негарним. Він заглядав крізь щілину в дверях і гадав, що має на це право. Паспарту кожної хвилини чекав чогось страшного. Часом він згадував про Фікса, але не так як недавно, бо вже не гнівався на нього. Той помилявся, як і всі інші, відносно Філеаса Фогга й тому стежив за ним і заарештував, певний того, що виконує свої обов'язки, тоді, як він сам... Ця думка мучила його й він вважав себе самою найгіршою людиною.

Як Паспарту дуже вже важко ставало самому тужити, то він стукався до містріс Ауди, входив у її кімнату, сідав в куток і мовчки дивився на зажурену пані, що весь час перебувала в глибокій задумі.

Коло семи з половиною годин увечері містер Фогг запитав у містріс Ауди чи не може вона прийняти його? І по де-якім часі зайшов до її кімнати, причинивши за собою двері.

Філеас Фогг взяв стілець і сів проти молодій пані біля каміна. Обличчя його було спокійне, як завше. Яким він був до виїзду з Лондону, таким зостався й тепер. Майже п'ять хвилин він сидів мовчки. Потім звів очі на містріс Ауду й промовив:

— Перш за все, шановна пані, я прошу у вас вибачення за те, що привіз вас до Англії.

— Вибачення!..—перебила молода жінка, хвилюючись.

— Дозвольте мені скінчити,—казав далі містер Фогг.—Коли я вирішив вивезти вас з тої країни, що стала для вас небезпешною—я був багатий і намірявся віддати вам частину свого добра. Ви були-б вільні й щасливі. Та тепер я старець.

— Я знаю це, містер Фогг,—одновила молода жінка—й з свого боку прошу у вас вибачення за те, що поїхала з вами, й може тим почасти призвела вас до руйни.

— Але ж ви, пані, не могли зробитись в Індії—визволить вас можна було тільки при тій умові, щоб завести далеко від фанатиків, що мало не вбили вас.

— Так оце, містер Фогг,—ви крім того, що вивали мене з їх рук, визволивши від страшної смерті—ви ще вважали за свій обов'язок забезпечити моє життя на чужині?

— Так, пані. Але обставини повернулись не на користь мені. Все-ж таки, я прошу вашого дозволу, щоб я міг розпорядитись своїм майном так, щоб те незначне добро, яке в мене ще зосталось перейшло до вашого користування.

— Але як-же тоді будете жити ви?—спитала містріс Ауда.

— Мені не треба нічого.

— Як же дивитесь ви на своє майбутнє становище?

— Так, як треба дивитись на це.

У всякім разі така людина як ви не може терпіти недостатки. Ваші приятелі...

— В мене їх немає.

— Ваші родичі...

— В мене немає родичів.

— Тоді мені вас дуже шкода. Самотність—тяжка річ. Та певже вам ні з ким поділитись своїм горем. Але кажуть, що вдвох і бідність не страшна.

— Кажуть.

— Містер Фогг,—промовила молода пані.—Хочете разом придбати й рідню й товариша, хочете назвати мене своєю дружиною.—промовила молода жінка, й підвівшись, подала йому руку.

Містер Фогг теж устав. В очах його блиснув якийсь незвичайний вогонь, губи його злегка затремтіли.

Містріс Ауда пильно дивилась на його. Спочатку його здивувала щирість, чистота, рішучість і ніжність погляду цієї шляхетної жінки, яка готова була на все, аби порятувати свого визволителя. А потім це глибоко схвилювало його. На хвилину він стулив очі, неначе уникаючи того чудового погляду, немов би боявся, щоб він не пройшов занадто глибоко в душу, потім знову поглянув на неї.

— Я кохаю вас—просто говорив він.—Клянусь вам всім найсвятішим у світі! Я вас кохаю й весь ваш.

— А!—скрикнула містріс Ауда й притисла його руку собі до серця.

Містер Фогг подзвонив. Паспарту зараз-таки прибіг, почувши дзвінок. Містер Фогг ще тримав у своїй руці руку містріс Ауди. Паспарту про все догадався й обличчя його засяло, як тропичне сонце.

Містер Фогг запитав у нього, чи не пізно буде сповістити пастора Самуеля Уільсона?

Паспарту усміхнувся своєю найкращою усмішкою.

— Ніколи не пізно.

Було ще тільки вісім годин і п'ять хвилин.

— Завтра, в понеділок?—спитав Паспарту.

Містер Фогг так само запитав містріс Ауду.

— Завтра, в понеділок—відповіла вона.

XXXVI.

Анції Філеаса Фогга знову підіймаються в ціні на лондонській біржі.

Прийшов час сказати тепер як було схвилюване англійське громадянство, почувши про зат-

римання поліцією справжнього злодія, якогось Джемса Странда, спійманого в Единбурзі 17-го грудня. За три дні до цього Філеас Фогг вважався злочинцем, його розшукувала поліція. А тепер це був чесний джентльмен, який з математичною точністю об'їздив кругом світу.

Який гармідер зняли газети! Піднялись всі ті, що бились об заклад за містера Фогга й проти його, всі, що встигли були вже забути про нього. Всі акції знову підскочили в ціні. Всі умови знову увійшли в силу.

Завязалось багато нових закладів; імя Філеаса Фогга набрало великої цінності. Пять його колег по клубові останні три дні трохи були збентежені. Цей Філеас Фогг, про якого забула на де-який час, виринув знову на світ Божий.

Де це він тепер. 17-го грудня, коли було заарештовано Джемса Странда, минуло сімдесят шість днів з того часу, як він виїхав з Лондону. Про нього не було ніяких чуток. Чи загинув він де-небудь в дорозі, чи відмовився від боротьби? А може він з'явиться в суботу на порозі Реформ-клубу, як бог точности, рівно о восьмій годині й сорок п'ять хвилин увечері?

Неможливо списати, як хвилювалось на протязі цих трьох днів англійське суспільство. В Азію, в Америку послано було телеграми з запитаннями про Філеаса Фогга. У день і ввечері ходили дивитись на його будинок по вулиці Севіль-Роу. Нічого і сенько. Навіть поліція не знала, де дівся її агент Фікс, що кинувся по фальшивих слідах. А тим часом заклади завязувались все більші. Публіка входила в азарт. Філеас Фогг, як кінь на бігах, наближався до стовпа. Його цінували не по сто, а по двадцять, по десять, по п'ять за сто. Тільки старий паралітик лорд Альбермаль цінував його по номінальній ціні.

В суботу увечері на Pall-Mall та сусідніх вулицях тиснулось багато народу. Цілий натовп маклерів збігся до Реформ-клубу. Припинено було рух екіпажів. Скрізь сперечались, галасували й два слова: „Філеас Фогг“ були у всіх на устах. Полісмени ледве стримували натовп. Що-ближче було до призначеного часу, тим більш зростало напруження.

Того вечора усі пятеро членів Реформ-клубу, з якими містер Фогг бився об заклад зібрались в залі Реформ-клубу. Два банкіри: Джон Скуліван і Самуель Фалентен, інженер Андрю Стюарт, Готьє Ральф, член правління банку та бровар Томас Фланаган,— всі чекали дуже схвильовані.

В той мент, як годинник показував двадцять хвилин до девятої, Андрю Стюарт встав і промовив.

— Через двадцять хвилин, панове, умовлений термін між нами та містером Фоггом пройде.

— Коли прибуває останній потяг з Ліверпулю? — запитав Томас Фланаган.

— О сьомій годині й двадцять третій хвилині. Слідуючий вже прибуває о дванадцятій годині й десять хвилин ночі.

— Так от, панове, коли б Філеас Фогг приїхав цим потягом, то він був-би вже тут. Ми можем рахувать, що заклад виграний.

— Почекаємо,— відповів Самуель Фалентен.— Ви знаєте, що він надзвичайний оригінал. Точність його у всьому відома. Він ніколи не приходить, а-ні занадто рано, а-ні занадто пізно, я не здивуюсь, коли він прийде в останню хвилину.

— А я,— відповів нервовий Андрю Стюарт,— коли навіть побачу його, то не повірю.

— Справді,— відповів Томас Фланаган,— в замірові містера Фогга бракувало практичного обміркування справи.

— Яка б там не була його точність, він не міг уникнути можливих перешкод, і затримавшись на якихсь три дні—він програвав усю справу.

— Ви помічаєте, панове, що ми не мали ніяких відомостей про містера Фогга,—говорив Самуель Фалентен.—А тим часом, майже скрізь, де він їхав, є телеграф.

— Він програв, панове — казав Андрю Стюарт.—Ви знаєте, що єдиний пароплав, на якому він міг приїхати з Нью-Йорку, „China“, прибув вчора до Ліверпуля. Ось я маю список пасажирів, що прибули цим пароплавом, але між ними немає Філеаса Фогга. При найкращих умовах він тепер ще тільки в Америці. Я гадаю, що він спізниться принаймні на двадцять день проти визначеного терміну й п'ять тисяч фунтів лорда Альбермаля пропадуть даремне.

— Напевне,—згодився Готтє Ральф.

— Нам зостанеться тільки завтра одержать гроші по його чекові від братів Барінг.

Було сорок хвилин до дев'ятої.

— Ще п'ять хвилин,—промовив Андрю Стюарт. П'ять членів Реформ-клубу поглянули один на одного. Напевне серце кожного забилося швидче, бо гра їх хвилювала. Але вони не хтіли виявляти свого хвилювання й з охотою прийняли пропозицію Самуеля Фалентена почати гру в карти.

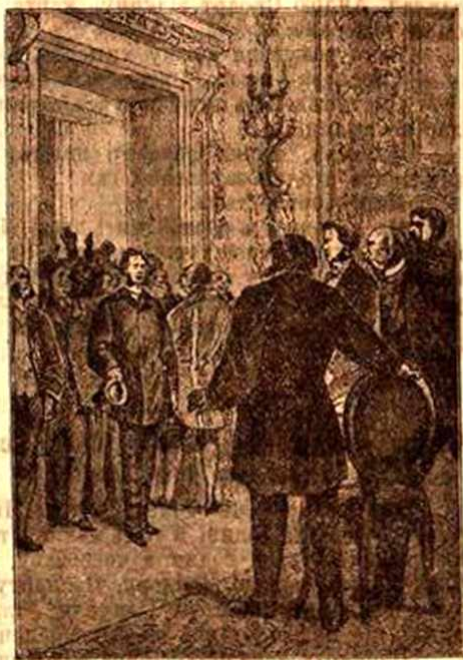
— Я не відмовився б од своєї долі закладу, коли б навіть замість тих чотирьох тисяч фунтів мені давали б триста дев'яносто дев'ять фунтів.

Годинник показував вісім годин і сорок дві хвилини.

Вони грали в карти, поглядаючи кожної хвили на годинник.

З певністю можна було сказати, що ніколи їм довшим, як зараз не видавались хвилини, хоча й вони певні були, що виграли.

— Вісім годин сорок три хвилини—говорив Томас Фланаган, здіймаючи карти, що подав йому Готье Ральф.

„Я приїхав, павове!“

Надійшла хвилина тиші. В салоні всі мовчали, але з вулиці чути було гомін натовпу, який ніколи пронизували різкі вигуки.

Вісім годин сорок чотирі хвилини — промовив Джон Сьюліван, проти волі виявляючи голосом своє хвилювання.

Ще тільки одна хвилина й вони виграють заклад. Андрю Стюарт відкинув карти; інші зробили теж саме.

Вони рахували кожну мить.

— Сорокова—нічого. Пятьдесята—нічого.

На пятьдесять п'ятій почувся страшенний галас на вулиці.

Оплески, крики „слава“, навіть прокльони зливались в один загальний гам.

Партньори встали.

На пятьдесять сьомій миті двері відчинились і ще не було повної хвилини, коли на порозі з'явився Філеас Фогг, оточений натовпом цікавих з вулиці, що силою втислись за ним до клубу.

— Я приїхав, панове! — сказав він спокійним тоном.

XXXVII.

Своєю мандрівкою Філеас Фогг не придбав нічого, крім щастя.

Так, то був сам Філеас Фогг. Як памятає читач, о восьмій годині й пять хвилин то-б-то після двадцяти трьох годин з того часу, як Філеас Фогг повернувся до Лондону, Паспарту доручено було повідомити пастора Самуеля Уільсона про шлюб, що мав відбутись на другий день.

Паспарту з радістю пішов виконувати це доручення, швидко попростувавши до пасторського дому. Але тому, що пастора Самуеля Уільсона він не застав дома, то розуміється став чекати й ждав його мало не двадцять хвилин.

О восьмій годині й тридцять пять хвилин він вибіг з пасторового дому, але, Господи мило

А причина цієї помилки була дуже звичайна й проста.

Філеас Фогг непомітно для себе виграв один день через те, що поїхав на схід сонця. Подавшись на захід, він так само втратив би один зайвий день.

І справді. Тому, що він їхав на схід сонця, то дні йому були коротчі на чотири хвилини, побільшені на стільки разів, скільки градусів довжини він проїхав за день. А через те, що градусів земна куля має аж триста шістьдесят, то чотири хвилини побільшені в триста шістьдесят разів дадуть двадцять чотири години, цеб-то цілу добу несвідомо виграну. Інакше кажучи, тоді як Філеас Фогг, обїхавши земну кулю бачив вісімдесят раз як сонце проходило через меридіан, його лондонські товариші бачили це з'явище тільки сімдесят девять раз. От чому того дня, в суботу, а не в неділю, як гадав містер Фогг, його ждали в Реформ-клубові.

Коли б відомий читачеві годинник Паспарту, котрий ввесь час додержувався лондонської години міг-би зазначувати й дні у тижню, то він показав-би в день повернення суботу 20-го грудня.

Отже Філеас Фогг виграв двадцять тисяч фунтів. Але тому, що він витратив дорогою майже девятнадцять тисяч фунтів, то заробіток вийшов незначний. Та вже говорилось про те, що Філеас Фогг не шукав грошей і бився об заклад чести ради та для приємности змагання. Він навіть поділив останню тисячу між Паспарту та нещасним Фіксом, на якого він не міг гніватись.

Та все-ж з тих грошей, що віддав Паспарту, він вилічив вартість газу, який по вині Паспарту горів даремне аж 1920 годин.

Того-ж вечора містер Фогг, спокійний і як звичайно урівноважений мав таку розмову з містріс Аудою.

— Ви згоджуєтесь, як і раніш, стати зі мною до шлюбу?—запитав він у неї.

— Містер Фогг!—одповіла містріс Ауда.—Мені здається, що я повинна зробити це запитання вам. Ви були збіднілі, а тепер знов стали багатим.

— Вибачте, але ці гроші належать вам. Коли-б ви не вигадали цього шлюбу, мій слуга не пішов би до пастора, а я не помітив-би своєї помилки й...

— Любий містер Фогг!..—промовила щаслива жінка.

— Моя дорога Ауда!

Певне, що шлюб мусіли відкласти на сорок вісім годин. Вишикований, радісний Паспарту був за свідка з боку молодої пані. Та хіба ж він не вихопив її з вогню й тим не заслужив цієї чести.

Вдосвіта на другий день Паспарту підняв страшений стукіт коло дверей кімнати свого пана...

Двері відчинились. Спокійний джентльмен з'явився на порозі.

— Що там сталось, Паспарту?

— Ось що пане. Я тільки що дізнався...

— Про що?

— Що ми могли об'їхати кругом світу тільки за сімдесят дев'ять днів.

— Напевне — відповів містер Фогг.—Коли-б ми не переїздили Індії та коли-б я не побував в Івдії, ми не визволили-б містріс Ауди, вона не була би мою дружиною й...

Й містер Фогг спокійно зачинив двері.

Таким чином заклад було виграно й містер Фогг за вісімдесят днів об'їхав кругом світу. Він використав всі способи їзди: їхав пароплавами, залізницею, кіньми, яхтою, торговельним кораблем, саньми й навіть на слоні.

Ексцентричний джентльмен за всю дорогу виявляв незвичайну точність і спокійність. Але

нарешті, чого-ж він досягнув цією мандрівкою?
Що він нею придбав? Нічого! Так нічогісенько,
як не рахувати чудової жінки, що стала його
дружиною; і, як це не здається неможливим—
зробила його найщасливішим чоловіком у світі.
— А хіба ради цього не варто об'їхати кругом
світу?

